МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ

А.Е. ЛЕВИЦЬКИЙ, Н.Д. БОРИСЕНКО, О.О. БОРИСОВ,
А.О. ІВАНОВ, Л.Л. СЛАВОВА

ПОРІВНЯЛЬНА ТИПОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ, НІМЕЦЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ

Рекомендоване Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів

КИЇВ 2008

УДК 81’44
Л 37
Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист14/18-Г 1763- від 11.07.08)

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор О.С. Снітко (завідувач кафедри російської мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

доктор філологічних наук, професор Н. Г. Іщенко (завідувач кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету);

доктор філологічних наук, доцент В.М. Мойсієнко (професор кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франко);

кандидат філологічних наук, доцент С. І. Потапенко (завідувач кафедри англійської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя).

Левицький А.Е. та ін.

Л37 Порівняльна типологія англійського, німецької, російської і української мов: Навчальний посібник. – К.: Освіта України, 2008. – с.

ISBN

Навчальний посібник спрямований на формування у тих, хто вивчає англійську і німецьку мови, знань, умінь і навиків в аспекті синхронного зіставлення фонетики, лексики і граматики іноземних і рідних (української та російської) мов. З цією метою теоретичний матеріал підкріплений значним ілюстративним матеріалом, що охоплює дані всіх чотирьох мов; питаннями для самоконтролю; переліком тем рефератів і списком рекомендованої літератури. Автори висловлюють упевненість, що студенти виявлять цікавість до запропонованої проблематики і спрямують свої творчі зусилля на проведення наукових досліджень як в області зіставлення одиниць розглянутих мов, так і в плані порівняння їх лінгвокультурних і функціональних параметрів.

Для студентів-філологів, викладачів вищих навчальних закладів.

ISBN

©Левицький А.Е., Борисенко Н.Д., Борисов О.О., Іванов А.О., Славова Л.Л. 2008

мові: *have smb. at one's back* – 1) «рятуватися від погоні/переслідування»; 2) «користуватися чиєюсь підтримкою»; у німецькій: *Blut* (und *Wasser*) *schwitzen* – 1) «стікати кров'ю, слабіти, знемагати»; 2) «боятися, відчувати смертельний страх»; в українській: *роззявляти рота* – 1) «говорити»; 2) «дивуватися»; в російській: *задать чесу* – 1) «висікти, покарати» 2) «поспішно втекти».

Фразеологічними **омонімами** називаються одиниці, однакові за структурою й лексичним складом, проте різні за значенням: англ.: *make hay* - «нагріти руки, нажитися» та *make hay* (*of smth*) – «розбити щось в пух і прах»; нім.: *eine auf der Pfanne haben* – «бути під градусом» та *eine auf der Pfanne haben* – «замислити щось недобре»; рос. *зеленая улица* – «вид покарання для солдатів» та *зеленая улица* – «шлях без перешкод»; укр.: *пустити півня* – «щось підпалити» та *пустити півня* – «зірватися на ноті».

Узагальнюючи згадане вище, слід зазначити, що за значної схожості їхніх основних функціональних, семантичних й структурно-синтаксичних характеристик фразеологічні системи зіставлюваних мов мають яскраво виражені риси аломорфізму, зумовлені як внутрішньомовними факторами, так і причинами экстралінгвістичного, в основному лінгвокультурного характеру.

Типологія морфологічних систем.

Специфіка онтології мови виявляється, насамперед, в її граматичній будові (граматичних значеннях та категоріях), яка відбиває внутрішню сутність й закони функціонування мови. В області морфології відмінності є найбільш значними. У цьому відношенні мови нагадують види тваринного та рослинного світів; мови є подібними за своїми функціями та за місцем, яке вони займають між людьми, що ними користуються, та світом, про який через них повідомляється, однак, зовсім необов'язково, щоб форми різних мов були подібними. Зіставлення морфології російської та української мов, з одного боку, та англійської й німецької, з іншого, виявляє те, що аналогічні граматичні значення в системі вказаних мов знаходять своє вираження в абсолютно різних формальних маркерах. У зв'язку з цим В.Г. Гак відзначає, що "способи граматичного вираження є важливою типологічною характеристикою мови ... всі класифікації мов у структурній типології відбивають у першу чергу цей бік мови".

З цих позицій англійська морфологія, в якій вираження граматичного значення здійснюється зовнішніми, стосовно даного слова, засобами, тобто її граматична форма має розчленований характер, відноситься до числа аналітичних ("аналіз", порівн. гр.

analysis – розкладання, розчленовування). Тип української та російської мови, де зміни граматичного значення відбуваються в межах самого слова, визначається як синтетичний, або флективний ("синтез", порівн. гр. *synthesis – з'єднання, сполучення*). Інакше кажучи, у флективній морфології російської та української мов переважає синтетичний спосіб словозміни: афікси, внутрішня флексія, зміна наголосу в слові.

Німецька мова є флективною із приблизно *рівним* співвідношенням синтетичного й аналітичного способів вираження граматичного значення. У плані співвідношення синтезу й аналізу в структурі вона займає проміжне положення між флективно-синтетичною російською мовою й флективно-аналітичною мовою. Кількість складних форм слів є значно більшою, ніж у східнослов'янських мовах, і це ріднить її з мовами аналітичної будови. Однак, хоч флексія менш розвинена в німецькій мові, ніж у російській, питома вага її все ж таки значна. Німецька мова відрізняється від мов аналітичної будови також тим, що сполучення слів у реченні здійснюється, головним чином, за допомогою узгодження й керування, як у мовах синтетичної будови.

В дійсності не існує чистих типів мов. В одній тій самій мові лише переважають елементи певного типу, що визначають її будову. Так, англійській, як мови аналітичній, властиві внутрішні флексії: англ. *swear-swore* (укр. *везти-віз*); явище суплетивізму: англ. *I am, I was* (рос. *я есть, я был*); аглютинація: *oxen's, snowdrop-snowdrops*, інкорпорація: *the still-waters-run-deep woman, sciences gnoseological interaction is fruitful* (включення до головного члену речення *interaction* різних залежних від нього другорядних членів). В англійській також функціонують деякі елементи флективного способу вираження граматичних значень (типу *he tells, we tell*); в російській та українській мовах наявні аналітичні способи – рос. *будем считать*; укр. *будеш ходити* (форма майбутнього часу); укр. *більш відомий*, рос. *более известный* (ступені порівняння прикметників).

Для російської та української мов характерним є значна представленість аналітичних елементів, проте, в сучасних східнослов'янських мовах флективний тип граматичної будови є визначальним. Структура німецької мови має тенденцію до зміни вбік аналітизму, тобто спостерігається все зростаюче використання аналітичних форм для вираження граматичного значення, напр., артикль, складні тимчасові форми дієслова, форми пасиву, кондиціоналісу і т.п.

Належність всіх чотирьох порівнюваних мов до однієї індоєвропейської сім'ї зумовлює їх загальні ознаки. Зокрема, основні

лексико-граматичні класи слів – *частини мови* відносяться до повних типологічних універсалій, що виражається в їхньому аналогічному лінгвістичному статусі, а також у функціях, що ними виконуються. **Частини мови** можна визначити як поєднані семантично *класи слів*, які характеризуються абстрактним, загальним значенням, що виражається низкою граматичних ознак цих слів. Частини мови відрізняються, таким чином, як за кількістю, так і за характером властивих їм ознак.

Розгляд значення слова в контексті зазначених лексико-граматичних розрядів слів зумовлено відмінностями лексичних одиниць стосовно реальності, свідомості та мислення, розмаїтістю системних зв'язків та функцій слів у складі висловлень. Як стверджує О.С. Кубрякова, єдиною сутністю, що стоїть за всіма кардинальними частинами мови, є їхня *ономасіологічна особливість*, тобто можливість виступати в ролі номінативних знаків. Такі лексико-граматичні класи слів, як іменник, прикметник, дієслово, прислівник, числівник, займенник, сполучник, прийменник, частка та модальне слово становлять основу морфологічної будови кожної мови.

Проте, до сьогоднішнього дня до кінця невирішеними залишаються питання про чітку кількісну репрезентацію частин мови в кожній з мов та про синтаксичний фактор у морфологічному вираженні форми. Причина кроїться у виділенні лінгвістами зовсім різних критеріїв віднесення слова до певного лексико-граматичного класу. У зв'язку із цим критиці піддається сам традиційний термін "*частини мови*". Пояснюється це виникаючим протиріччям. Відомо, що морфологічний рівень мови відбиває його парадигматику, тобто представляє мову в статиці, у той час як мовлення представляє мовну динаміку в синтагматиці. Одночасно, частини мови здатні вибудовувати ту ж саму парадигматичну сітку, що може бути витягнута із синтагматичних (мовних) структур.

В англійській мові спостерігаються випадки функціонування одиниць, які без зміни свого зовнішнього (формального) вигляду можуть виступати в ролі іменника, дієслова, прикметника, прислівника: *He has no equal* (іменник), *on equal terms* (прикметник), *to equal the rights* (дієслово), *dress them equal* (прислівник). Інакше кажучи, саме займана словом позиція в реченні дозволяє розкрити віднесеність одиниці до тієї чи іншої частини мови, що власне і є функцією слова від його синтаксичного вживання. Порівняно із синтаксичною позицією, вона виступає явищем вторинним. При такому розумінні термін "частини мови", розкриваючи глибокі закономірності взаємин між морфологією та синтаксисом, знаходить своє право на існування.

Значення *предметності*, *ознаки*, *дії* виступають домінуючою ознакою загального лексичного значення окремого класу слів, що належать до певної частини мови. Таке значення є граматичним, тому що, з одного боку, його поява зумовлюється синтаксичною позицією, з іншого боку – його функціонування пов'язане з реалізацією ним тієї системи словоформ, у межах якої можливе існування такої позиції. Абстрактність позиції як явища синтагматичного порядку виявляється в конкретній морфологічній оформленості рівня парадигматики.

Таким чином, розходження частин мови, як і всі явища мови, визначаються реальною дійсністю. В основі виділення будь-якої частини мови лежить позначення певних реальних предметів та явищ самої дійсності. Аналогічно граматичні розходження частин мови складаються на базі об'єктивно існуючих у природі реальних розходжень.

Що стосується історії класифікації слів за частинами мови, то ще в Давній Індії, Давній Греції та Римі граматисти виділяли ім'я та дієслово. Давньогрецький вчений Аристотель додав до цих частин мови ще й сполучник. Представники Олександрійської філологічної школи (Дионісій, Арістарх Самофракійський, Ератосфен, Варон та ін.) розрізняли вісім частин мови: ім'я, дієслово, дієприкметник, прислівник, артикль, займенник, прийменник та сполучник. Відзначимо, що сучасна лінгвістична наука багато в чому спирається на античну традицію; в різних європейських мовах виділяються ті ж самі дієслова та прислівники, іменники та прикметники.

Наукова класифікація частин мови виробляється за сукупністю трьох ознак – понятєвої, синтаксичної та морфологічної, але залежно від того, яка з них визнається вихідною, класифікація одержує те чи інше “забарвлення”. Так, у вітчизняному мовознавстві позицію Ф.І. Буслаєва, який виділяв самостійні й службові частини мови, розділяв О.О. Потебня, який, однак, розглядав прислівник як самостійну частину мови, а допоміжні дієслова – як службову частину. В працях О.О. Потебні, І.І. Мєщанінова та інших мовознавців розроблялася синтаксична концепція. В основі розподілу словникового складу мови на лексико-граматичні розряди у Ф.Ф. Фортунатова та його учнів лежить переважно критерій морфологічний. О.О. Шахматов вважав, що найважливішими критеріями в класифікації частин мови є уявлення (поняття) про субстанції, якості, дії (стани та відносини).

Г. Суїт, фундатор класичної наукової граматики, за значущістю виділяв такі критерії розмежування слів в аспекті частин мови: функції, формальні ознаки й лексичні значення. Три ознаки, на підставі яких Г.Суїт пропонує виділяти частини мови, є загальноприйнятими в класичній граматиці. Відповідна теоретична

основа для виділення частин мови не втратила своєї актуальності дотепер.

Інший представник класичної наукової граматики Отто Єсперсен також пропонує під час виділення й класифікації частин мови враховувати форму, синтаксичну функцію й значення. Саме функції, а також характерні модифікатори слів є основними критеріями подібного роду в сучасного американського лінгвіста Р. Лонга. Вчений виділяє в сучасній англійській мові тільки п'ять частин мови: дієслова, іменники, прикметники, займенники та вигуки.

Структуралісти дескриптивного напрямку у мовознавстві виступили проти врахування ролі значення під час лінгвістичного аналізу та запропонували наступний критерій для виділення частин мови: класифікація повинна бути заснована тільки на ознаці позиції в реченні. Так, Ч. Фриз вважає, що навіть у позбавленому змісті речення можна легко встановити належність слова до певних граматичних розрядів, тому що в структурних моделях англійської мови всі вони мають одне функціональне значення.

Вітчизняне мовознавство характеризується виділенням в російській мові трьох основних ознак: смислової (значення слова), морфологічної (форми слова) та синтаксичної (функції слова в реченні) (Л.В.Щерба). Саме на концепції Л.В.Щерби базуються сучасні теорії частин мови, та, відповідно, практика віднесення слів до певної частини мови. Крім того, Л.В.Щерба пропонує виділити в східнослов'янських мовах особливу частину мови – "категорію стану", напр., *весело, холодно* та *огидно, нудно, пора.*

Академік В.В. Виноградов дає власне уявлення про можливі ознаки частин мови: 1) синтаксичні функції слів; 2) їхня морфологічна будова та форми, 3) лексичні значення, 4) спосіб відбиття дійсності, 5) наявність граматичних категорій, пов'язаних з певною частиною мови. На матеріалі російської мови лінгвіст виділяє, крім повнозначних семи частин мови (іменника, прикметника, дієслова, займенника, числівника, прислівників, категорії стану), частки мови (власне частки, зв'язки, прийменники, сполучники), модальні слова та вигуки.

Сучасні лінгвісти А.А. Уфімцева, О.С. Кубрякова, З.А. Харитончик відзначають, що іменник, прикметник, дієслово, прислівник є базовими, тому що своєю семантикою охоплюють дві найбільші розумові категорії – *субстанцію* та *ознаку*, відбиваючи основні сфери матеріальної, соціальної та психічної діяльності людини. Дослідники стверджують, що належність слова до одного з лексико-граматичних розрядів визначається функціональними

характеристиками цього слова та типом семантичної структури, що стоїть за ним.

Склад частин мови в порівнюваних мовах в основному збігається. У російській, українській, німецькій та англійській мовах виділяються відповідні частини мови:

- **Самостійні слова**: 1) іменник, 2) прикметник, 3) дієслово, 4) числівник, 5) займенник, 6) прислівник; 7) категорія стану (крім німецької).
- **Службові слова**: 1) прийменник, 2) сполучник, 3) частка; 4) артикль (крім східнослов'янських мов).
- **Модальні слова**.
- **Вигуки**.

Типовою рисою англійської та німецької граматичної системи є наявність класу **артиклів**, що представляють категорію визначеності / невизначеності іменника. Для розглянутих східнослов'янських мов реалізація цієї граматичної категорії здійснюється за допомогою зміни порядку слів у реченні, а також шляхом вживання деяких займенників. У німецькій та англійській мовах *артикль* можна розглядати як морфологічно службове слово, поряд з допоміжними дієсловами. Незважаючи на значний збіг у складі частин мови, вони істотно відрізняються в порівнюваних мовах за складом граматичних категорій, засобів їхнього вираження, виконуваним синтаксичним функціям.

В англійській мові синтаксичні ознаки (функції слів у реченні, їхня сполучуваність) відіграють особливо важливу роль. В російській та українській, певною мірою і німецькій, мовах синтаксичні ознаки доповнюються рядом морфологічних критеріїв. На відміну від англійської, німецька мова (так само як і порівнювані східнослов'янські мови) досить чітко розмежовує частини мови. Деякі з частин мови мають формальні класи, наприклад, дієслово – класи сильних та слабких дієслів. Аналітичні форми німецької мови часто мають флективний характер.

Аналітичний характер англійської, а також деякою мірою і німецької мови, припускає особливу важливість службових слів в мовленні, визначає особливості їхнього вживання в акті комунікації. Наприклад, артиклі, службові дієслова, слова-замінники є унікальною, специфічною ознакою лексичних систем тільки вищевказаних мов. У той же час, якщо допоміжні дієслова зі значенням “бути”, “мати” функціонують у всіх чотирьох порівнюваних мовах, то в західногерманських мовах їхнє службове вживання є більш різноманітним.

Значимість лексико-граматичних класів слів у морфологічних системах мов також далеко не однакова, наприклад, вживання особистої форми дієслова в англійській та німецькій мовах зумовлює облігаторність підмета, а, значить, англійське та німецьке вживання особистих займенників різко відрізняється від української та російської: пор. англ. *Have you seen anybody there?* / нім. *Hast du jemanden dort gesehen*?, але: рос. *Видел там кого-нибудь*? / укр. *Бачив там когось?*; англ. *No, I haven't* / нім. *Nein, Ich habe nicht*, але: рос. *Нет, не видел* / укр. *Ні, не бачив*.

Це ж саме стосується й присвійних займенників, напр., укр. *Пишу братові – I am writing a letter to my friend*; неозначених займенників типу англ. *some, any*, нем. *etwa, jemand*, зворотних типу англ. *myself, ourselves,* нім. *sich* та ін.

На відміну від російської та української, в англійській та німецькій мовах, через практично повну відсутність відмінків іменника, відносини, які виражаються відмінковими формами іменників, реалізуються за допомогою прийменникових сполучень: рос. *В этот раз я написал ему письмо карандашом* – англ. *This time I wrote my letter to him with a pencil*.

У цілому, службові слова в мовленні носіїв англійської та німецької мов вживаються набагато частіше, порівняно з російською або українською, що свідчить про аналітичний тип, насамперед, англійської мови, і про особливості цього типу, що проявляються в структурі німецької мови.

Таким чином, на прикладі частин мови, стає зрозумілим те, що спільність семантичного компонента різних одиниць свідчить про їхню належність до певної понятійної сфери або *категорії*. Крім того, семантична характеристика як ознака будь-якого мовного знаку повинна розглядатися, як справедливо стверджує А.Е.Левицький, тільки разом з його формально-структурними й прагматичними характеристиками, тому що саме взаємодія цих трьох компонентів і створює функціональний потенціал мовної одиниці.

У ракурсі розгляду формальної структури слів з метою виявлення аломорфних або ізоморфних ознак порівнюваних мов необхідно задіяти поняття *граматичне значення* слова й *граматична категорія*.

Граматичні значення є *результат абстрагування* від конкретних лексичних значень (їхня символізація), відбиття принципів й закономірностей внутрішньої будови мови. Воно безпосередньо формується на основі *парадигматичних* відносин, які поєднують форми слова, і *синтагматичних* відносин, що пов'язують слова в реченні. Інакше кажучи, це *узагальнене мовне значення, яке*

властиве рядам слів, словоформ, синтаксичним конструкціям. Поняття, що знаходяться в основі цього типу значення, не обов'язково співвідносяться з референтом дійсності, вони можуть мати і внутрішню природу. Крім високого ступеня абстракції, цей тип значення слова, який менш піддається впливу тих чи інших факторів, характеризується, до того ж, *регулярністю й обов'язковістю* свого *вираження* різними мовними формами.

Мови відрізняються одна від іншої не тільки тим, які значення вони обирають в якості граматичних, але й тим, як вони воліють їх виражати. При всій розмаїтості граматичних способів, характерному для мов різних типів, в них виявляється принципова подібність, пов'язана із самою природою граматичних значень. Ця подібність складається в наявності загальної тенденції до збігу окремого граматичного значення з означуваним морфеми.

Розгляд слова як основної одиниці мови, утвореної фонетичними, лексико-семантичними, граматичними ознаками, дозволяє виділити ряд властивих йому *словоформ* (термін О.І. Смирницького), утворених сполученням кореневих і словозмінних морфем слова. Така сукупність словоформ, яка відбиває систему форм словозміни, утворює парадигму слова, що служить зразком системи словозміни цілої групи слів одного рівня.

У свою чергу, сукупність парадигм, що маркують певний клас слів або частину мови розглядається як граматичне вираження тих загальних рис, якими характеризується ця частина мови. Ці ознаки визначають властивості структури мови і утворюють *граматичну категорію* (ГК). Інакше кажучи, *система* однорідних і протипоставлених один одному *граматичних значень* разом із системою їхніх *засобів вираження* називається **граматичною категорією**.

ГК відбивають онтологію мови і є для неї природними категоріями, тобто категоріями природних об'єктів. Вони мають власне матеріально-звукове вираження: категорія може реалізуватися в одиничних формах словозміни, якими є окремі класи слів, що володіють даними граматичними ознаками, напр., англ. *head – heads* (множ.), рос. *рука* (одн., ж. рід) – *руки* (множ.). Отже, ГК можна визначити як 1) категорії, що відбивають найбільш узагальнені ознаки даної мови як особливої системи; 2) як окремий клас слів (або окреме слово), що характеризується даними граматичними ознаками.

Звертання до поняття “граматична категорія” при зіставленні мов зумовлюється специфікою зв'язків категоріальних форм із екстралінгвальною дійсністю, що виявляється у високому ступені узагальнення при їхньому співвіднесенні з референтами та їхніми

концептуальними корелятами. При цьому в одних мовах може спостерігатися наявність ГК, що мають об'єктивний референт (наприклад, час) та відсутність ГК, що мають концептуальний корелят (наприклад, рід), в інших мовах. Крім того, та сама ГК може по-різному сполучатися з іншими ГК у різносистемних мовах (наприклад, категорія часу в англійській та російській мові), виявляючи різні семантичні, структурні та прагматичні характеристики.

Зіставлення мов, з метою виявлення типологічних особливостей однієї мови стосовно іншої, припускає порівняння однорідних величин. У зв'язку з цим виникає проблема знаходження й обґрунтування відповідних критеріїв. В.Д. Аракин пропонує три таких критерії: 1) функціональна тотожність морфем, що зіставляються (англ. морфема множ. -(*e*)s з татарським *-лар* / *-лэр*, *-нар* / *нэр*, башк. *-лар* / *-лэр*, *-дарунок* / *-дэр*); 2) критерій відповідності загального частковому (англ. -(*e*)s і нім. *-e* (та аломорфи)); 3) критерій широкого "масового" охоплення лексичних одиниць (наприклад, англ. -(*e*)s і нім. *-e* (та аломорфи)), що забезпечує загальні властивості одиниці типологічного зіставлення.

В той же час, вони дозволяють вважати, що такою одиницею може слугувати саме ГК, що, втілюючись у певному ряді парадигм, дозволяє встановити типологічні особливості однієї мови стосовно іншої. ГК головного слова має здатність уподібнювати собі залежні слова (явище узгодження). Залежно від здатності узгоджуватися утворюються наступні типологічні групи: а) мови з уподібненням залежних слів за всіма категоріями головного слова – німецька, французька, б) мови, яки не знають уподібнення залежних слів – англійська, башкирська, татарська.

Іменник.

Іменник у порівнюваних західногерманських та східнослов'янських мовах характеризується лексико-граматичною *категорією субстантивності*. Вона реалізується в іменниках із конкретним значенням (назви живих й неживих предметів) та іменниках зі значенням абстрактної природи. В зв'язку з цим виділяються наступні типологічно ізоморфні парадигматичні класи іменників: *загальні* й *власні* імена, кожний з яких ділиться на підгрупи.

Загальні імена поділяються на:

•іменники, що виражають ***конкретні*** поняття: укр. *піч, озеро*, рос. *книга, нож,* англ. *a van, a chicken,* нем. *der Berg, das Haus*;

•іменники, що виражають ***абстрактні*** поняття: укр. *дружба, кохання,* рос. *менталитет, знание,* англ. *independence, frailty,* нем. *das Sein, der Verlauf*;

•***збірні*** іменники: укр. *екіпаж, братство*, рос. *персонал, аудитория*, англ. *a team, an audience,* нем. *das Vieh, die Geschwister*;

•***назви речовин***: укр. *цукор, сіль,* рос. *хлеб, снег,* англ. *sand, copper*, нем. *der Wein, der Sauerstoff.*

Підгрупи власних імен підрозділяються в усіх мовах на

•***імена***, ***прізвиська***, ***національності людей***: укр. *німець, Павло,* рос. *Николай II, Незнайка,* англ. *Jack the Ripper, Margaret*, нім. *der Norweger, Wilhelm*;

•***прізвища***: укр. *Хмельницький, Сахаров,* рос. *Макаренко, Акунин,* англ. *Thatcher, Wilde*, нім. *Hegel, Kant,*

•***географічні назви***: рос. *Охотское море, Гибралтар,* укр. *Канів, Ковель,* англ. *the Baltic Sea, the Suez Canal*, нім. *die Karibik, das Babel*,

•***назви фірм, компаній, театрів, журналів*** та ін.: укр. *Галицькі Контракти, Галерея,* рос. *Древо Познания, Вселенная,* англ. *Kodak, the CNN, Omega,* нім. *Lufthansa, Suddeutsche Zietung, Degussa.*

Ізоморфізм спостерігається також у розподілі іменників на обчислювальні: рос. *стол, карандаш,* укр. *стрибок, верблюд,* англ. *a word, a spring*, нім. *der Baum, die Melodie* та необчислювальні: рос. *горох, зерно,* укр. *борошно, масло,* англ. *poverty, gold*, нім. *der Schlaf, der Stahl.*

Найбільш чітко та послідовно порівняльний аналіз іменника проводиться за його граматичними категоріями, а саме – за родом, відмінком, числом, істотою – неістотою, означеністю – неозначеністю.

Граматична ***категорія числа*** існує у всіх чотирьох представлених мовах. Категорія числа іменника виражає загальне числове відношення між предметами: одиничність предмету й безліч однорідних предметів. Відповідно до цього назви предметів, що піддаються лічбі, мають дві форми – форму однини та множини. Множину в порівнюваних мовах утворюють тільки конкретні й абстрактні іменники, які можна порахувати та які сполучаються з кількісними числівниками.

Основним способом утворення форм множини іменників у досліджуваних західногерманських та східнослов'янських мовах є додавання *флексії*, що іноді супроводжується змінами кореневих приголосних: укр. *друг – друзі*, рос. *друг – друзья,* англ. *hoof – hooves*. У німецькій мові **граматичними** засобами утворення множини є суфікси (формальними показниками також є артиклі, що сполучаються з іншими ознаками множини), а **фонетичними** – чергування голосних за умлаутом в корені слова та наголос. Форма множини імен іменників характеризується *роздільним* вираженням числа та відмінка за допомогою двох окремих морфем: суфіксів та відмінкових закінчень: множ., дав. відм. – *den Tag-e-n*, *den Kind-er-n*, множ., знах., род. відм. – *die Tag-e-*, *die Kinde-r-n*. В той час, як в слов'янських мовах форми кореневого іменника, як в однині, так і в множині, складаються з двох морфем (корінь+флексія), тобто флексія *одночасно* виражає число та відмінок іменника, напр., ім. відм. *отец-* (одн.)*, отц-ы* (мн. ч.); род. відм. отц-*а* (одн.), отц-*ов* (множ.).

Залежно від суфіксів у німецькій мові розрізняють чотири основних типи утворення множини іменників: 1-й тип утворюється за допомогою суфікса *-е* (без та з умлаутом): *der Monat – die Monate*; 2-й тип – за допомогою суфікса -(*е)n* (без умлаута): *das Auge – die Augen*; 3-й тип за допомогою суфікса -(*е)r* (з умлаутом): *der Wald – die Wälder*; 4-й тип – без суфікса (без та з умлаутом): *der Enkel – die Enkel, die Tochter – die Tochter*.

На відміну від української мови, сема множинності в англійській мові представлена морфемами числа ***-s*** ([s] і -[z]) та ***-es*** [-iz]. У розглянутій мові також функціонує ряд іменників, форми множини яких зберігають залишки англо-саксонської перегласовки. Такий спосіб словотвору називається внутрішньою флексією: *woman – women, goose – geese, mouse – mice*. До архаїчних форм множини відносяться такі слова як, напр., *oxen, children*, утворені шляхом приєднання до кореневих основ закінчення ***-en***.

Відмінною рисою англійської та німецької мов у порівнянні зі східнослов'янськими мовами є те, що в них є слова запозичені з інших мов одночасно з іншомовною флексією множини: англ. *phenomenon – phenomena, datum – data*; нім. *das Tempus – die Tempora, das Genus – die Genera.*

У всіх мовах існують випадки утворення форми множини без флексії: напр., укр. *колібрі, тюль, метро*; рос. *танго, кенгуру, колібрі*, англ. *swine, trout, deer, fish*; нім. *der Enkel – die Enkel*. У слов'янських мовах ці слова тільки запозичені; в німецькій засобом вираження й розрізнення числа є форма артикля.

В англійській мові, крім вищенаведених назв птахів, звірів, існують також і інші іменники, форма однини та множини яких збігається. До них відносяться:

а) ***номінації кількості або міри***, коли перед ними стоїть числівник: *three dozen, five score, two pair*;

б) ***назви мір довжини або грошових одиниць***: *five foot ten, three pound ten*;

в) ***іменники*** типу *kind, sort, manner, series, species*, напр., *those kind of books.*

Утворення форми множини в російській та українській мовах складніше. В російській мові іменники мають три відміни зі своїми закінченнями: 1-а відміна: *-ы* (*стена-стены*), *-и* (*земля-земли*); 2-а відміна: *-ы* (*шкаф-шкафы*), *-и* (*пень-пни*), *-а* (*рукав-рукава*), *-я* (*поле-поля*), *-ья* (*брат-братья*); 3-а відміна: *-и* (*степь-степи*), *-а* (*пламя-племена*). В українській мові відмінювань більше, їх чотири; кожне в називному відмінку множини має своє закінчення: 1-а відміна: *-и* (*картина-картини*), *-і* (*душа-душі*), *-ї* (*колія-колії*); 2-а відміна: *-і* (*маляр-маляри*), *-і* (*журавель-журавлі*), *-а* (*сіло-села*), *-я* (*поле-поля*); 3-а відміна: *-і* (*заповідь-заповіді*), 4-е відміни: *-ят*(*порося-поросята*), *-ат-а* (*лоша-лошата*), *-ен-а* (*ім'я-імена*).

Більшість іменників, які мають збірне значення, також вживається тільки в формі однини, що в цьому випадку має значення збірності. Характерною рисою англійської мови є те, що ряд збірних іменників типу *clergy, team, group, family, party, crew* і т.п. може позначати як цілу сукупність людей, так і групу окремих, розрізнених осіб. В першому значенні вони узгоджуються в реченні з дієсловом в однині, наприклад, *The cavalry is attacking at the moment*, в другому – дієслово стоїть в множині, наприклад, *The party were the best lawyers.* У німецькій мові слова, що позначають сукупність осіб типу *das Proletariat, der Adel*, вживаються тільки в однині.

В російській та українській мовах *категорія збірності* має і граматичні ознаки – суфікси: рос. *детвора, человечество, студенчество*, укр. *собачня, волосся, городина.* До цієї категорії не відносяться іменники, які є семантично родинними зі збірними, але не мають граматичних ознак збірності, вживаються в формі однини та множини й можуть з'єднуватися з кількісними числівниками, напр., рос. *полк, народ,* укр. *група, ліс, полк.*

В порівнюваних мовах є значна кількість іменників, що мають тільки форму однини (***Singularia tantum***). До них належать:

1) абстрактні іменники: рос. *нежность, справедливость, патриотизм,* укр. *прогрес, боротьба, розум,* англ. *friendship, glory,* нім. *die Achtung, die Ankunft*;

2) іменники, які позначають унікальні в своєму роді одиничні, конкретні предмети, явища, географічні назви й власні імена: рос. *Пётр Первый, Кремль,* укр. *Дніпро, Львів,* англ. *the Sun, the Mars,* нім. *die Erde, der Mond*;

3) іменники, які позначають речовини: рос. *сыр, мука,* укр. *вино, масло,* англ. *quicksilver, water, wine,* нім. *das Fleisch, das Gummi, die Wolle.*

Для німецької мови особливістю також є вживання в однині назви мір і грошових одиниць, вжитих з числівниками: *100 dollar, zehn Grade, zwei Kilo.*

До категорії ***Pluralis tantum***, тобто до іменників, які вживаються тільки в множині, належать назви:

1. парних або симетричних предметів: рос. *очки, пассатижи,* укр. *окуляри, кліщі*; англ. *pants, shorts*; порівн. з нім. *die Filzstiefel* (*валянки*), але нім. однина – *die Brille* (*окуляри*);

2. речовини та залишки речовини: рос. *сливки, дрова, помои,* укр. *помиї, висівки*; англ. *slops*; але нім. – однина: *das Holz* (*дрова*), *die Sahne* (*вершки*);

3. частин будинку: рос. *сени,* укр. *сходи*, англ. *stairs*; але англ. однина – *passage* (*сіни*);

4. обрядів, свят: рос. *именины, смотрины,* укр. *оглядини, проводи*; порівн. з **одн**. нім. та англ. *die Ostern, die Pfingsten, die Fasten*; *Easter, Christmas.*

5. збірних понять: рос. *дети, люди,* укр. *кури, діти*, англ. *victuals*; порівн. з нім. *die Zwillinge, die Drillinge*;

6. ігор: рос. *прятки, шашки,* укр. *жмурки, шахи*; англ. *draughts*; але нім. – однина: *das Damespiel.*

7. процесів і дій з відтінком тривалості або повторення: рос. *заработки, сумерки,* укр. *сутніки, пережени*; англ. *earnings*; але нім. – однина: *die Dämmerung, der Erwerb*;

8. понять, пов'язаних із грошовою сферою: рос. *финансы, средства,* укр. *кошти, фінанси*, англ. *riches*; порівн. з нім. *die Finanzen, die Geldmittel*;

9. запозичені абстрактні поняття: рос. *ресурсы, джунгли,* укр. *аліменти, аннали*, нім. *die Subsidien, die Zerealien.*

Множина характерна й для ряду географічних назв: рос. *Альпы, Карпаты, Гималаи,* укр. *Черкаси, Суми, Гімалаї,* англ. *the Alps*, нім. *die Vogesen, die Apenninen, die Dardanellen.* У німецькій та англійській мовах в множині також вживаються деякі назви хвороб: нім. *die Masern, die Frieseln*; англ. *measles.*

Вивчення категорії числа в чотирьох мовах дозволяє говорити про те, що:

1) категорія числа виражається загальними мовними засобами – морфемами та лексичними одиницями;

2) категорія числа в англійській та німецькій мовах носить більш обмежений характер, ніж у порівнюваних східнослов'янських мовах;

3) в російській та українській мовах широко поширене узгодження в числі, у той час як в англійській та німецькій воно відсутнє.

Наприклад, російським та українським *Pluralis tantum деньги – гроші, дрожжи – дріжджі, шахмати – шахи* відповідають англійські *Singularia tantum*: англ. *money, chess*; нім. *das Geld, das Schach* і, навпаки, англійським *Pluralis tantum – clothes, greens, sweepings* відповідають іменники *Singularia tantum* російської, української та німецької мов: русск. *одежда, зелень, сор,* укр. *одяг, зелень, сміття,* нім. *der Kehricht, das Grün, die Kleidung / pl. die Kleider* (хоча в німецькому і можливе рідке вживання, напр., слова *Geld* в множині).

У співвідношенні з російськими та українськими *ворота, грабли, сани / ворота, граблі, сані* англійські іменники вживаються в обох числах: *gate-gates, rake-rakes, sledge-sledges.* На відміну від слов'янських мов, де в якості *Pluralis tantum* вживається значна кількість назв парних або складених предметів, в німецькій мові відповідні назви не належать до *Pluralis tantum*, порів. напр., рос. та нім.: *ножницы, носилки, качели, вилы, die Schere, die Bahre, die Schaukel, die Heugabel.*

Під ***категорією відмінка*** розуміємо граматичну форму іменника, яка вказує на характер його відношення до інших слів в реченні або словосполученні. Зміна іменника за відмінками називається *відмінюванням* іменника.

Кількість відмінків у порівнюваних мовах неоднакова і цей факт може розглядатися як один із критеріїв типологічної характеристики. Між англійською й німецькою мовами, з одного боку, та російською й українською, з іншого, в області категорії відмінка існують значні розбіжності. В російській та українській мовах категорія відмінка представлена шістьома відмінками *именительный / називний, родительный / родовий, дательный / давальний, винительный / знахідний, творительный / орудний, предложный / місцевий*. Крім відмінкових форм вживається ще *звательная / клична* форма, основна функція якої виступати в ролі *звертання / обращения*.

У німецькій мові виділяються чотири відмінки: називний – *der Nominativ*, родовий – *der Genitiv*, давальний – *der Dativ*, знахідний – *der Akkusativ*. Відмінкові форми в німецькій мові утворюються за

допомогою артиклів і відмінкових закінчень. Оскільки система відмінкових закінчень у німецькій мові бідна, основним показником відмінка залишається артикль. У німецькій мові в однині розрізняють чотири типи відмін іменників: слабку (відміну з закінченням *-(e)n*), сильну (відміну з закінченням *-(e)s*), перехідну групу (відміну з закінченням *-(e)ns*) та жіночу відміну або відміну без закінчень. У множині розрізняють дві відміни іменників: відміну без закінчень і відміну із закінченням у давальному відмінку на противагу російській мові (іменники в множині мають три відміни) та українській мові (їх чотири; кожне в називному відмінку множини має своє закінчення).

Традиційно в англійській мові розрізняють два відмінки – загальний (називний) (*a Common Case*) та присвійний (*a Genetive / Possessive Case*), оформлений морфемою *'s*. Кількість відмінків звелося до двох внаслідок того, що строгого порядку слів у реченні й активному вживанні прийменникових зворотів виявилося достатнім для того, щоб охарактеризувати роль слів у реченні. Таким чином, категорія відмінка утворена протиставленням двох категоріальних форм: немаркованої форми загального відмінка та маркованої форми присвійного відмінка.

Називний відмінок – початкова форма іменника, в якій стоїть підмет. Називний відмінок у німецькій мові не завжди відповідає називному відмінку в українській та російській мовах, що пояснюється тим, що німецьким особовим зворотам в російській та українській мовах відповідають безособові. Особливо це типово для негативних речень: порівн.: нім. *Das Kind mag das nicht* та укр. *Дитині цього не хочеться*.

Родовий відмінок може позначати предмет, на який поширена дія, але не з повним його охопленням (*принёс молоко / приніс води*); при іменнику – виступати в значенні родової належності (рос. *пенал мальчика,* укр. *іграшки дитини,* нім. *das Buch der Mutter,* англ. *uncle's car*).

В англійській та німецькій мовах прийнято розрізняти залежний та незалежний родовий відмінок. Змістовні функції залежного родового відмінка зводяться до вираження наступних відносин:

1) належності: нім. *die Sonaten Mozarts, der Hut des Bruders,* англ. *Ted's phohe, Rita's doll*;
2) цілого до частини: нім. *Vorderteil des Schiffes,* англ. *the water's edge, the pretty girl's eyes*;
3) суб'єктної спрямованості на означуване: нім. *das Rauschen der Brandung,* англ. *Adam's decision*;

4) об'єктної спрямованості на означуване: нім. *das Versiegeln der Beutel, das Nummerien der Etiketten,* англ. (*after) Cally's trial*;

5) особистісної та суспільної належності: англ. *my chief's trial*; нім. *der Freundeskreis*;

6) якісних відносин: нім. *das freudige Volk des Ruhmes,* англ. *a dog's life*;

7) міри: нім. *eine Anzahl dumpfer Explosionen,* англ. *a three week's tour*;

8) в абсолютній формі: нім. *dieser Tage,* англ. *they stayed at Tom's*.

Специфічним для англійської мови є незалежний відмінок. На відміну від залежного, який входить до складу іменних словосполучень, родовий незалежний може входити, крім того, до складу дієслівних словосполучень: англ. *that great pain added to Mary's.*

Незалежний родовий відмінок в німецькій мові може виражати:

1) обставину часу (*der temporale Genetiv*): …*des Abends dachte er in dem Raum*;

2) обставину способу місця: (*der lokale Genetiv*): *der Reiter zog seines Weges*;

3) обставину способу дії: (*der Genetiv der Art und Weise*): *Ihr Ehemann verbeugte sich tief vor Cervantes und lot aufrichtigen Tons seine Dienste an (B.Frank).*

У сучасній англійській мові родовий відмінок, оформлений морфемою *'s*, вживається в синтаксичній функції препозитивного присубстантивного визначення і, як самостійна лексична одиниця, у функції обставини місця. Форми родового відмінка приймають в основному іменники, що називають живих істот, час, простір: *week, month, mile* і т.п.

Методом ядерних речень (*John's car – John has a car*) виділені такі підкласи англійського генетива:

- значення належності (*Possessive Genetiv*);
- суб'єктне значення типу (*Subjective Genetiv*): *The doctor's advice – The doctor advised;*
- об'єктне значення типу (*Objective Genetiv*): *John's surprise – John was surprised;*
- обставинне значення типу (*Adverbial Genetiv*): *two hour's walk – smb walked for two hours;*
- значення тотожності (*equational Genetiv*) з іменниками на позначення одиниці виміру простору: *a mile's distance – distance equal to a mile*;

- генетив призначення (*Genetiv of destination*): *children's book – books are for children*;
- змешана група зі значеннями, які не виводяться за допомогою ядерних речень, типу *My aunt's letter.*

Основна функція *давального відмінка* – оформлення непрямого доповнення: *купить дочери, принести сыну,* укр. *допомогти другові, подарувати братові,* нім. *Sie kaufte dem Kind das Auto!*

Знахідний відмінок уживається з перехідними дієсловами й означає прямий об'єкт: рос. *рисовал солнце, купил книгу,* укр. *читає газету, посіяв пшеницю,* нім. *den Brief zu schreiben.*

Для російської та української мов характерна ще і наявність орудного й місцевого відмінків; їхнє вживання однаково в обох мовах.

Орудний відмінок вживається як з дієсловами, так і з іменами: *рисовать красками, идти лесом, руководить практикой,* укр. *малювати фарбами, керувати гуртком.* В англійській мові формальними показниками орудного відмінка є прийменники *by, with*: *to contaminate with smoke;* у німецькій – *mit*: *mit der Feder schreiben.*

Місцевий відмінок вживається як при іменах, так і при дієсловах, але тільки із прийменниками: рос. *купаться в море, работать на заводе, беспокоиться о последствиях,* укр. *згадувати про поїздку, турбуватися про батьків, працювати на тракторі.* В англійській та німецькій мові його аналогами є прийменникові конструкції: нім. *in dem Dorf*, англ. *after the harvesting.*

С.Ф. Соколовська підкреслює, що в німецькому розмовному мовленні спостерігається помітне зниження значущості флексій як основних маркерів відмінка та, внаслідок цього, збільшення частотності аналітичних форм вираження відмінків. При цьому явище аналітизму в німецькій мові пов'язано з вживанням груп з "монофлективом" та поширенням прийменникових конструкцій. Так, є можливість заміни родового відмінка прийменниковою конструкцією *von+Dativ*: *die besten von den Wissenschaften*, особливо в тих випадках, коли відсутній артикль: *die Werke von Heine.*

У системі відмінкових форм в українській та російській мовах виступають явища морфологічної полісемії: та сама флексія виконує функції різних відмінкових форм, наприклад, словоформа *брата* може бути формою як родового, так і орудного відмінка, граматичного плеоназму: значення відмінкової форми виражається і флексією, і прийменником, напр., *на стене*.

В англійській мові іменники в загальному відмінку виступають у своїх первинних синтаксичних функціях: підмета, доповнення, обставини місця та часу, предикатива, прикладки й звертання.

Функція суб'єкта протипоставлена об'єктним функціям як основна або вихідна для всієї системи синтаксичних зв'язків. В англійській мові вона локалізується місцем іменника в реченні.

В німецькій мові підмет оформлюється називним відмінком і, зазвичай, займає фіксоване положення на початку речення перед предикатом або відразу після другорядних членів, залежно від прямого та непрямого порядку слів.У російській та українській мовах словозмінна флексія називного відмінка дозволяє підмету займати в реченні будь-яке місце, на відміну від порівнюваних західногерманських мов.

Англійському загальному відмінку іменників у функції предикатива відповідають у російській та українській мовах відмінки називний та орудний, у німецькій – називний. Виконання двома відмінками іменників однакової функції привело до їхньої диференціації: називний відмінок вказує на стабільну предикативну ознаку, у той час як орудний – на нестабільний: порівн., напр.: англ. *The shining sea was the Arctic ocean,* укр. *Іскристе море – Льодовитий океан* та *Оці створіння колися були чоловіками та жінками* (пер. *І.Рильського*).

Прикладка є тим, що роз'ясняє інформацію про іменник. Як особливий вид означення, прикладки характерні для всіх мов. Повна подібність спостерігається у випадку відділеної прикладки, що виражається в німецькій, російській й українській мовах називними відмінками, в англійській – загальним відмінком: порівн., напр.: нім. *Karl. V., deutscher Kaiser, teilte vor seiner Abdankung sein Weltreich*, укр. *Так-от, у сквирі, втихій книгозбірні, живе мій друг, старий казкар вечірній* (*І.Рильський*) та англ. *Thou, Gowhee, hast a wife and children…*(*J...London*).

Англійському загальному відмінку у функції вокативу відповідає українська та німецька клична форми зі своїми додатковими експресивними відтінками, що виражають відношення до предмета розмови: нім. *Mensch! was bezahlt dein Herzog fur diese Steine?* (*F.Schiller*); англ. *Hello, Ford, what are you doing here*? (*J.London),* укр. *Не треба, кажеш? То не треба, милий! Не треба, любий! Я не буду, щастя, не буду прислухатися, хороший!* (*Л.Українка*).

Об'єктні функції іменника визначені валентністю дієслова. Так, в англійській мові В.В. Бурлакова виділяє об'єкти, пов'язані з керуючим елементом безприйменникових зв'язків, прийменниковим або безприйменниковим зв'язком, тільки прийменниковим зв'язком. Безприйменникові зв'язки, в свою чергу, поділяються на прямі й непрямі. У німецькій, російській та українській мовах пряме

доповнення, особа або предмет, які виявляються безпосереднім об'єктом дії, виражаються іменниками в знахідному та орудному відмінках. Оформленість додатку за допомогою словозмінних морфем (в німецькій мові – відповідна форма артиклю, прикметника, займенника, що визначає форму іменника) дозволяє йому займати будь-яке місце в реченні.

Разом із прийменниковими конструкціями в англійській мові у функції обставини місця й часу виступають іменники в загальному відмінку, ідентифікація яких здійснюється на семантичній основі: *Every minute or so he ran to the phone to listen*.

Таким чином, у формальному плані в англійській мові категорію відмінка можна виділяти скоріше теоретично, ніж практично. Побудована на опозиції *загальний :: родовий* відмінок, вона має мало подібних рис із парадигмою категорії відмінка в німецькому, російській та українській мовах. Однак, структурні розбіжності, в основному, не впливають на однотипність синтаксичних зв'язків (суб'єктно-об'єктних, атрибутивних, адвербіальних), які можна віднести до універсального. Через повну або часткову відсутність синтетичних способів передачі відносин, виражених категорією відмінка в сучасних східнослов'янських мовах, використовуються засоби синтаксичного плану (порядок слів, прийменникові звороти), що забезпечує вираження всіх "чистих" зв'язків відмінків.

Категорія роду. У порівнюваних сучасних західногерманських та східнослов'янських мовах іменники мають граматичний рід і відповідно до цього поділяються на три групи: іменники чоловічого, жіночого та середнього роду. Однак, стосовно роду в цих мовах розходження є більше істотними, чим в області категорії числа або відмінка. Це зумовлено тим, що рід є однією з характерних граматичних категорій російської, української та німецької мов, у той час як в англійській мові ця категорія відсутня.

Граматичний рід іменників східнослов'янських та німецької мов виявляється синтаксичним шляхом – у формі прикметника, займенника, числівника, що сполучається з даним іменником, тобто в формі узгоджуваного означення: укр. *значний внесок, багата країна,* рос. *зелёный луг, русское поле,* нім. *dieser Wald, eine Wiese.*

У німецькій мові рід іменників, як правило, може не збігатися з родом українських або російських іменників. Він властивий не тільки назвам істот, а й іменникам, що означають предмети або абстрактні поняття. В німецькій мові прості іменники не мають формальних рис, які вказували б на рід. Рід визначається за артиклем, за закінченнями займенників або прикметниками, що визначають іменники: *der Wald* –

die Wiese – das Feld; *dieser Wald – diese Wiese – dieses Feld*; *kleiner Wald – kleine Wiese – kleines Feld.*

Тут рід іменників має в своїй основі розрізнення біологічного роду людей та тварин: чоловічий рід – *der Mann, der Flieger, der Student*; жіночий рід – *die Frau, die Mutter, die Tochter*. У тваринних назвах рід іменників не завжди відбиває стать: *вовк* (ч.р.) – *der Wolf* (ч.р.), але *свиня* (ж.р.) – *das Schwein* (ср. р.), *гусак* (ч. р) – *die Ganz* (ж.р.). Однак, у назвах тварин, які представляють собою лексичну пару та розрізняються за біологічним родом тварин, граматичний рід відповідає біологічному роду, напр., *der Ochs - die Kuh, der Eber - die Sau.*

Родова класифікація німецьких іменників – назв неживих предметів та абстрактних понять – пов'язана, насамперед, з формою слова, порівн.: *der Deckel* – рос. *крышка*, укр. *кришка, die Eigenschaft* – рос. *свойство*, укр. *властивість*. У багатьох випадках рід іменників, які належать до загальних та власних назв, визначається за їхнім значенням, напр., гірські породи, мінерали або рід риб – чоловічого роду: *der Lehm, der Gips der Aal, der Hecht*, більшість назв речок або назв літаків і космічних кораблів – жіночого роду: *die Ruhr, die Weser, die Boeing, die An-24,* назви готелів, ресторанів або більшості металів – середнього роду: *das Astoria, das Kontinental*; *das Silber, das Blei* і т.п..

У російській та українській мовах граматичний рід передається значенням слова, морфологічною будовою та синтаксичними формами узгодження. В російській та українській мовах іменники **чоловічого** роду в називному відмінку мають чисту основу, а в українській мові – ще й флексію *-про*: рос. *лес, Днепр,* укр. *ліс, Дніпро.* Для частини іменників чоловічого роду характерні закінчення *-а, -я*: рос. *староста, Фома*, укр. *суддя, Хома.* Іменники **жіночого** роду слов'янських мов мають в називному відмінку флексію *-а, -я* або чисту основу (в українській мові *-і*: *мати*): укр. *вода*, *пісня*, рос. *вода*, *песня*. Іменники **середнього** роду мають закінчення *-про, -е* (в українській мові ще *-і*: *мати*): укр. *вікно, знання*, рос. *окно, знание*.

У сучасних східнослов'янських мовах існує значна кількість іменників **загального** роду: рос. *бедняга, лежебока*, укр. *бідолаха, зайда*.

У німецькій мові найбільш яскраво зв'язок між граматичним родом та формою слова виявляється в похідних іменниках. Так, до іменників **чоловічого** роду відносяться похідні іменники із суфіксами *-er, -ler, -ner, -el, -ing, -ling*: *der Bohrer, der Stachel, der Sonderling*; похідні інтернаціональні іменники з суфіксами *-ismus, -us*: *der Kommunismus, der Kursus*; похідні інтернаціональні іменники зі

значенням особи з суфіксами: *-or, -eur,- ier,- ar, -al, -ist, -at, -ent, -ant*: *der Kandidat, der Ingenieur, der General.*

До іменників **жіночого** роду належать похідні іменники суфіксами *-in, -ung, -heit, -keit, -schaft, -ei*: *die Arbeiterin, die Einigkeit, die Malerei*; більшість похідних іменників із суфіксами *-e, -t, -st*: *die Fahrt, die Kunst*; похідні інтернаціональні іменники із суфіксами *-ie, -tion, -ik, -ur*: *die Poesie, die Politik, die Revolution.*

Похідні іменники **середнього** роду відрізняються суфіксами *-lein, -tum, -(s) tel*: *das Buchlein, das Viertel*; більшість похідних іменників із суфіксами *-nis, -sal (sel)*: *das Ereignis, das Schicksal*; похідні інтернаціональні іменники із суфіксами -(*i)um*: *das Datum, das Auditorium*; більшість похідних іменників із префіксами *-ge*: *das Gebirge.*

У цілому, граматичний рід іменників пов'язано не тільки зі словотворчою моделлю ім'я іменника, але й з усією системою його граматичних форм.

Інформація, яка передається в російській та українській мовах формами граматичного роду, частково виражається в англійській мові такими засобами:

1) лексично, за допомогою суфікса *-ess* для позначення осіб жіночої статі та тварин: *heir-heiress, sculptur-sculpturess / tiger-tigress, lion-lioness*;

2) використанням окремих слів, що позначають осіб чоловічого та жіночого роду: *boy-girl, gentleman-lady, cock-hen*;

3) словоскладанням, в основному, для номінації тварин: *he-goat, she-goat, bull-elephant, peahen, tom cat*. Крім того, назви тварин замінюються в англійській мові займенником *it*, в слов'янських мовах – відповідними особистими займенниками.

4) словосполученнями типу: *peasant woman, woman doctor, boy friend, milkman, a man (woman) of letters*;

5) традиційним відношенням до роду: астрономічні назви типу *earth, moon*, а також жіночі професії типу *nursemaid, laundress* – жіночого роду; номінації *sun; marshal, footballer* відносять до чоловічого роду.

Що стосується особистих займенників 3-ї особи одн. *he, she, it*, то значення роду в них виражається лексично. Те ж саме спостерігається в складних зворотних займенниках *himself, herself, itself.* Тому в сучасній англійській мові рід є лексичною категорією.

Таким чином, в англійській мові не існує формальних ознак граматичного роду, немає й системи узгодження іменників. В російській, українській та німецькій мовах ця категорія відіграє важливу роль в узгодженні іменника з іншими словами в реченні.

Категорія істоти / неістоти визначається як лексико-граматична категорія, що відносить предмет до розряду живих (до живої природи) або неживих (до неживої природи). Категоріальне значення цього типу знаходять вираження в російській та українській мовах за допомогою морфологічних форм. Так, іменники одн. чол. роду зі значенням істоти мають омонімічні форми в родовому та знахідному відмінках: **род. в.** рос. *нет коня* / укр. *немає коня* – **знах. в.** рос. *забрал коня* / укр. *забрав коня*; іменники однин. чол. роду тієї ж самої відміни, які називають неживі предмети, мають омонімічні форми в називному та знахідному відмінках: **наз. в.** рос. *стоит стол* / укр. *стоїть стіл* – **знах. в.** рос. *вижу стол* / укр. *бачу стіл.*

Множина всіх родів іменників, які називають предмети неживої природи в знахідному відмінку збігаються з формами називного відмінку, а іменники, що позначають живу природу, – родового: **род. в.** рос. *нет студентов* / укр. *немає студентів* – **знах. в.** рос. *бачу студентів* / укр. *бачу студентів*; **ім. в.** рос. *дерева коштують* / укр. *дерева стояти* – **знах. в.** рос. *вижу деревья* / укр. *бачу дерева*.

В англійській та німецькій мовах чисто граматичні засоби вираження значення *істоти – неістоти* відсутні. В іменниках значення *істоти – неістоти* виражається, як правило, лексико-граматичними морфемами. Деякі з морфем вказують на належність іменника до категорії живих істот та позначають:

1) особи, які виконують певну дію, мають певне призначення, ознаку, якість, перебувають в певній місцевості: **нім**. *-er, -ler, -ner, -or, -ist,-in, -ier – der Bohrer, der Tischler, der Redner, der Doctor, die Arbeiterin, der Pionier, der Publizist, der Schaffner;* **англ.** *-er, -or, -ar, -ier, -eer, -ite, -ant / -ent – adventurer, liberator, liar, engineer, Jacobite, assisstant, correspondent*;

2) національну, професійну належність, походження з певної місцевості, прихильність певному вченню: **нім**. *-e, -er, -ianer – der Pole, der Araber, der Kantianer,* **англ.** *-an, -ia, -ese, -ine – Russian, collegian, librarian, Chinese, Levantine.*

3) особи, схильні до чогось: **англ.** *-ist, -ast, -iast – impressionist, fantast, gymnast*, порівн. з **нім**. *der Indogermanist, der Impressionist.*

4) особи жіночої статі: **англ.** *-ess – authoress, tigeress,* **нім**. *-in – die Lehrerin, die Studentin*;

5) особи з відтінком осуду: **англ.** *-ard – dotard, costard, pollard*; **нім**. *-ling – der Feigling*;

6) особи, які є об'єктом певного впливу: **англ.** *-ee – payee, drawee, examinee*;

7) особи, які належать до певного середовища, шару суспільства, який підтримує деяку владу, ідею: **англ.** *-crat – technocrat, autocrat, democrat,* **нім**. *-krat - der Aristokrat, der Demokrat.*

8) аматорів: **англ.** *-phile – bibliophile, Anglophile, Gallophil*, **нім**. *Der Russophile, der Bibliophile*;

9) особи, які почувають страх: **англ.** *-phobe*: *hydrophobe, bibliophobe*, однак, якщо в **нім**. існують назви таких станів, напр., *die Hydrophobie*, то назви осіб передаються за допомогою словоскладання, напр., *der Judenhasser, der Judenfeind.*

Категорія істоти в англійській мові розглядається як антропологічне поле, конституентами якого є семантичні засоби вираження понять, які позначають життя та діяльність людини. Поле складається з наступних тематичних груп:

– споріднення (вік, стать, покоління): *father, mother, uncle, aunt, bridegroom*;

– національної та расової належності: *German, American, Ukrainian*;

– назв професій та соціальної належності: *rector, cabman, landlord*;

– позитивних та негативних якостей людини: *idler, winner, swindler, hero*;

– збірних іменників: *troop, army, police, throng.*

Таким чином, категорія *істоти / неістоти* функціонує в зіставлених мовах як лексико-граматична категорія.

У порівнянні із сучасними слов'янськими мовами ***категорія визначеності / невизначеності*** є найбільш яскраво представленою в німецькій та англійській мовах. У російській та українській вона існує в глибинних структурах і може передаватися займенниками типу укр. *той, цей*; рос. *тот, та, этот, какой-то, какая-то*, числівником *один / один*, а також порядком слів.

У західногерманських мовах зазначена категорія виражається, крім того, також артиклями – *різновидом службових слів, які супроводжують іменники і вказують на його граматичні категорії*. У німецькій мові виділяється означений артикль *der, die, das*, неозначений – *ein*, в англійській мові артикль *a* (*an*) – неозначений, *the* – означений артикль. В означеному артиклі виділяються такі семи: 1) унікальність, 2) індивідуалізація, 3) вказівність, 4) узагальнення; в неозначеному артиклі – класифікаційна та одиничності. Отже, в цілому семантична функція артикля зосереджена на виявленні протиставлення визначеності та невизначеності, узагальнення та конкретизації.

У сучасній німецькій мові артикль має розвинену систему словозміни, відмінюється за сильною відміною (*der, die, das*) та за змішаною (*ein*) та має граматичне значення, виражаючи категорії роду, числа, відмінка іменника, до якого він належить. Виступаючи «супутником» іменника, артикль утворює разом із ним аналітичну форму слова і є в цій складній формі слова носієм граматичних значень, властивих іменнику. В англійській мові артикль є незмінним і, як наслідок морфологічної уніфікованості (одноморфності), не виражає рід та відмінок іменника: *a wife – a wife's, the guy – the guys'.* Морфологічна функція зводиться до того, щоб бути показником та визначником іменника як частини мови.

Однією з найважливіших семантичних функцій артикля є його здатність поєднуватися з абстрактними іменниками, вносячи до них додаткові значення, у результаті чого в артикля, вживаного з іменником, переважає функція вираження комунікативної ролі останнього в реченні: *He was astonished at <u>the</u> violence of his feelings – <u>Die</u> konsequente Politik des Friedens wird siegen.*

Неозначений артикль, сполучаючись із абстрактними іменниками, які не піддаються лічбі, є способом конкретизації, звуження обсягу поняття, виділення його окремого аспекту. В німецькій мові з такими іменниками артикль стоїть тільки перед прикметником, який визначає іменник: *Er ist eine alte Liebe von mir*, в англійській мові можлива позиція артикля безпосередньо перед іменником: *It was <u>a fierce joy</u> to see him again. Laughter is not at all a bad beginning for <u>a friendship</u>…(O...Wilde).*

У стилістичних цілях означений артикль також вживається перед абстрактним іменником, при цьому створюється емоційно-експресивний ефект: *The waiting – the hope – the disappointment – the fear – the misery – the poverty – the blight on his hopes, and end to his career (Ch. Dickens)*; спостерігаються також випадки сполучення означеного артикля із власними іменами: *Why should not <u>the</u> able and wonderful <u>Cowperwood</u> be akllowed to make the two of them rich? (T. Dreiser).* У німецькій мові означений артикль вказує на те, що абстрактний іменник є вихідним пунктом висловлення або входить до його складу: *Die Kunst war für Lessing <u>eine Tribune</u> (Mehring).*

У результаті порівняльного аналізу досліджуваних мов з'являється можливість визначення тих мовних засобів, які виконують роль еквівалентів артиклів в їхніх основних значеннях. До них належать наступні елементи:

1. **морфологічні** – форми множини;
2. **лексичні** – займенники, числівники, прикметники, прислівники;

3. **синтаксичні** – порядок слів у реченні.

Збереження категорії невизначеності, представленої в англійській та німецькій мовах неозначеним артиклем, в російській та українській мовах вимагає використання форми множини іменника. Відповідна заміна стає можливої внаслідок того, що множина як граматична категорія інкорпорує поняття узагальнення та невизначеності, порівн., напр., *"...if old men are ever capable of any emotion"* (*O.Wilde*) та рос. "*если старики вообще ещё способны испытывать какие-либо чувства*" (пер. *М.Абкиной*).

Засобами компенсації відсутності *означеного* артикля порівнюваних західногерманських мов у східнослов'янських мовах виступають ряд лексичних одиниць типу укр. *цей, той, весь, цілий,* рос. *этот, тот, целый, такой, весь, определённый*; *такий, певний*; *невизначеного* артикля – рос. *какой-нибудь, какой-либо, один, некоторый, где-то*; укр. *якийсь, будь-який, один, деякий, десь*.

Якщо вибір числівників, які компенсують *означений* артикль, визначається як кількістю предметів номінації, так і відповідним контекстом висловлення, то *неозначений* артикль, головним чином, замінюється числівником *один*, порівн.: англ. *I've promised to meet a man at the Orleans* (*O.Wilde*) та укр. *У мене призначено зустріч з одним чоловіком в ресторані* (пер. *Р. Доценка*).

Передача значень, які мають артиклі, за допомогою прикметників у східнослов'янських мовах детермінується ситуацією та контекстом: англ. *You would like the people* (*E.Hemingway*) / нім. *Sie werden die Leute gafallen*, рос. *Вам понравятся здешние люди* (пер. *М.Абкиной*), укр. *Вам сподобаються тамтешні люди* (пер. *М.Пінчевського*). Саме як контекстуальними умовами, так і прагненням зберегти додаткові відтінки значень визначається вибір конкретного прислівника при перекладі з однієї мови на іншу: рос. *Всякий портрет, написанный с любовью, – это, в сущности, портрет самого художника* (пер. *М.Абкіної*), укр. *Кожен портрет, намальований з натхненням, – це власне портрет художника* (пер. *Р. Доценка*), англ. *Every portrait that is painted with feeling is a portrait of the artist* (*O. Wilde*).

Одним з найбільш точних засобів передачи значень *визначеності / невизначеності* в російській та українській мовах виступає порядок слів у реченні. Корелятом підмета з означеним артиклем західногерманських мов у сучасних східнослов'янських мовах є препозиція підмета щодо присудка, а з неозначеним артиклем – його постпозиція: порівн., англ. *He stopped suddenly, and a gleam of light came into his eyes* (*O.Wilde*), рос. *Дориан вдруг умолк, и в глазах его блеснул огонёк* (пер. *М.Абкиной*), укр. *Він раптом зупинився, і в*

очах його блиснула іскрина (пер. *Р.Доценка*) та англ. *The driver started the engine,* нем. *Der Fahrer ließ den Motor an,* рос. *Водитель завёл двигатель*, укр. *Водій завів двигун.*

Вибір лексичних, синтаксичних або морфологічних засобів під час перекладу з досліджуваних західногерманських мов на слов'янські залежить від контексту, ситуативних умов, додаткового семантичного навантаження, логічної розбіжності або збігу понять визначеності / невизначеності, лінгвістичного розуміння цих категорій носіями порівнюваних мов.

Прикметник.

Поряд з іменниками та дієсловами, прикметники є однією із самих великих в чисельному відношенні категорій слів в порівнюваних східнослов'янських та західногерманських мовах. Разом з тим одиниці даного лексико-граматичного розряду відрізняються власними характерними морфологічними, семантичними та синтаксичними особливостями. В той же час, прикметник є найменш специфікованою частиною мови в сучасній лінгвістиці. Тому дослідження й зіставлення прикметників має істотне значення для граматик зазначених мов.

До *прикметників* належать слова, які слугують для позначення певних якостей, ознак, особливостей живих істот, предметів, явищ природи. Особливість семантики цих одиниць – вираження поняття про якості об'єктів реальності, а не поняття про самі об'єкти. Цей факт зумовлює те, що в мовах, які зіставляються, прикметники вживаються обов'язково при іменниках, тобто реалізують свою атрибутивну функцію, порівн.: рос. *светлая комната,* укр. *жвава картина,* англ. *a high dome,* нім. *eine siechere Frau.* Інакше кажучи, семантика прикметника суттєво залежить від іменника, з яким воно вживається. Одночасно, прикметник конкретизує зміст вираженого іменником поняття, порівн.: укр. *сорочка – біла сорочка,* рос. *день – серый день*, англ. *pot – coffee pot,* нім. *der Fluß – der kleine Fluß.*

Узагальненість значення прикметника дозволяє не тільки реалізувати об'єктивні ознаки предметів, але й характеризувати їх за допомогою метафорично приписаної ознаки, формуючи метафору або метафоричний епітет, наприклад, рос. *золотые руки,* укр. *золоті весілля*, англ. *a watery smile,* нім. *ein eisener Mann.*

Прикметники з часом (особливо це помітно на прикладі англійської мови) десемантизуються, втрачають своє лексичне значення, перетворюючись на надлишкові епітети: *a reverend / honourable gentleman, a gallant officer.*

За своєю семантикою прикметники – неоднорідні, і тому їхні класифікації неоднорідні та спираються як на значення самих прикметників, так і на якості денотатів, до яких відносяться ці ознаки. Однак, універсальним є поділ прикметників на *якісні* та *відносні. Якісні* прикметники, які займають центральне місце в складі цього лексико-граматичного класу слів, виражають якості предмета в буквальному значенні цього слова, тобто ті його ознаки, що сприймаються безпосередньо, напр., укр. *широкий,* рос. *сладкий,* англ. *soft,* нім. *blau*. *Відносні* прикметники характеризують предмет шляхом вказівки на його співвідношення з будь-яким іншим предметом чи явищем. Значення таких одиниць може інтерпретуватися за допомогою предиката типу *схожий на, який міститься в, зроблений з, який складається з*, напр., рос. *деревянный,* укр. *настільний,* англ. *economic*, нім. *landwirtschaftliches Gebiet.*

Самим продуктивним суфіксом російської та української мов, за допомогою якого утворюються як якісні, так і кількісні прикметники від іменних та дієслівних основ, є суфікс **-н-**: укр. *дотепний, повчальний, несказанний,* рос. *остроумный, бесконечный, недосказанный.* Найбільш продуктивними суфіксами якісних прикметників без додаткових відтінків в зазначених мовах є суфікси: ***-к-, -ив, -лив-***: укр. *близький, дзвінкий,* русск. *ворчливый, прихотливый.*

Якісні прикметники утворюють ступені порівняння, тобто парадигму форм, побудовану на семантичних ознаках відповідних одиниць, що неможливо у випадку відносних прикметників. Якісний тип прикметника здатний також

- утворювати антонімічні пари: рос. *широкий – узкий,* укр. *високий – низький*, англ. *beautiful – ugly,* нім. *gut – schlecht*;
- створювати редуплікацію вираження ступеня виявлення ознаки, напр., порівн.: укр. *сині-сині озера*, англ. *My love is like a red, red rose*;
- визначатися прислівниками, порівн. рос. *крайне, чрезмерно, слишком*, напр., *так глуп*; нім. *so, sehr*, напр., *sehr gut*, та утворювати їх: укр. *гарячий – гаряче*, англ. *mild – mildly.*

Відносні прикметники не мають ступенів порівняння та не поєднуються з прислівниками-інтенсифікаторами. З погляду свого походження, вони є похідними від основи предмета, з яким встановлюється зв'язок, напр., укр. *історія – історичний,* рос. *воин – военный,* англ. *culture – cultural,* нім. *der Stein – steinern.* Ті значення,

які передаються в російській та українській мовах відносними займенниками, в англійській виражаються іменниками в загальному відмінку в функції визначення, напр., рос. *деревенские проблемы* – англ. *village problems*; в німецькому вони передаються іменними словосполученнями, одне з яких стоїть в генетиві, напр., *das Problem des Dorfes*, або складними іменниками, центральним з яких є той компонент, який відповідає відносному прикметнику в порівнюваних слов'янських мовах: рос. *рыбная ловля* – нім. *der Fischfang*.

Межі якісних та відносних прикметників умовні: у всіх чотирьох мовах відбуваються процеси переходу прикметників з однієї групи в іншу. У той же час, російська та українська мови, на відміну від англійської та німецької, також мають групу прикметників, які позначають належність особі або живій істоті, від назви якої вони були утворені. В російській мові ці прикметники, що відносяться до типу відносних, утворюються за допомогою продуктивних суфіксів відносних прикметників – *-ов, -ев, -ин, -ын, -ск*, напр., *отцов, материн, дачный, московский*; в українській підключаються суфікси *-ов, -ев, -ін, -ин, -н, -яч-, -ан, -ськ*, напр., *батьків, тітчин, Маріїн, дитячий, тутешній*. Частота утворення та вживання таких прикметників в українській мові набагато більше у порівнянні з російською.

Прикметники української та російської мов можуть бути утворені за допомогою зменшувальних і збільшувальних суфіксів, що не типове для західногерманських мов:

- **зменшено-пестливі**: укр. ***-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-***: *легенький, дрібнесенький, малюсінький, худюсенький*; рос. ***-юсеньк-, -о/ё/хоньк-, -еньк-, -оньк-, -оватеньк-, -евateньк-, -ёшеньк-*:** *малюсенький, живёхонький, весёленький, легенький, смирнёшенький.*
- **збільшено-зневажливі**: укр. ***-езн-***, ***-елезн-***, ***-ущ / ющ-***, ***-енн-***, ***-ач / яч-***: *величезний, багатющий, здоровенний, добрячий*; русск. ***-ущ / ющ-***, ***-енн-***, ***-юч-***, ***-езн-***: *длиннющий, широченный, больнючий, величезный*.

У порівнюваних мовах знаходимо суфікси, які виражають *неповноту ознаки* або *пом'якшують* певні *поняття*: укр. ***-уват-, -юват-, -ав-, ист-***: *вугруватий, глеюватий, жовтавий, золотистий*; рос. ***-оват-, -еват-***: *угреватый, рыжеватый*; англ. *bluish, greenish*; нім. *grünlich, säuerlich.*

Продуктивним словотворчим формантом у прикметників російської мови виступає суфікс ***-тельн-***, який відсутній в українській мові: *возмутительный, законодательный, осушительный, старательный.* В українській мові цьому суфіксу відповідають

суфікси ***-н-, -нн-, -льн-, -лив-, -ч-,- овн-***: *обурливий, законодавчий, осушний, старанний.*

Найбільш продуктивним суфіксом прикметників сучасної англійської мови є суфікс *-able-*: *uneatable,* середньою продуктивністю володіє суфікс *-ive-*: *tentative*; непродуктивністю відрізняються суфікси *-ous-*, *-escent-*: *enormous, florescent*.

Похідні прикметники німецької мови утворяться за допомогою суфіксів *-ig, -lich, -isch, -bar, -sam, -haft, -er, -(e)n, -ern*. Найпоширенішими суфіксами прикметників є *-ig, -lich, -isch*: *berg<u>ig</u>, hies<u>ig</u>; menschl<u>ich</u>, täglich*; *maler<u>isch</u>, ird<u>isch</u>.* Меншою продуктивністю відрізняються суфікси *-bar, -haft, -er, -sam*: *offen<u>bar</u>, leb<u>haft</u>, dieses Moskau<u>er</u>, aufmerk<u>sam</u>*.

Абсолютний ізоморфізм спостерігається в існуванні префіксально-суфіксальних прикметників у чотирьох порівнюваних мовах, напр., <u>укр</u>. *антинародний, субнормальний*, <u>рос</u>. *непротиворечивый, безупречный,* англ. *counteractive, archbischopic*, нім. *antifaschistisch, unterkritisch*.

Універсальною синтаксичною рисою прикметників для порівнюваних мов є здатність виконання атрибутивної й предикативної функцій. Синтаксична роль прикметників англійської мови є більш важливою, ніж в російській, українській та німецькій мовах, тому що поряд з функціональним аспектом, в англійській вона може виступати єдиною дистинктивною ознакою прикметника. Відмінністю є також те, що в російській, українській та німецькій мовах прикметник при узгодженні з іменником здатний утворювати нові форми шляхом зміни флексій, в той час як в англійській, нефлективній мові, це неможливо, і прикметник залишається незмінним, порівн.: <u>укр</u>. *молодш<u>а</u> дочка, молодш<u>ої</u> дочки, молодш<u>ій</u> дочці, молодш<u>ої</u> дочки*; <u>рос</u>. *старш<u>ий</u> брат, старш<u>его</u> брата, страш<u>ему</u> брату, старш<u>ого</u> брата*; <u>нім</u>. *guter / guten / gutem / guten Wein* та <u>англ</u>., напр., *I've got an <u>elder</u> brother. I miss an <u>elder</u> brother. I wrote to my <u>elder</u> brother.*

В англійській мові також є прикметники, які ніколи не вживаються атрибутивно, наприклад, *glad, sorry* та прикметники, вживані тільки в предикативній функції: *utter, mere, sheer.* Виділяються англійські сталі словосполучення, де прикметник виконує тільки атрибутивну функцію, трансформації такі сполучення не піддаються: *a strong opponent, a close friend, total nonsense, a great supporter.*

Особливим випадком трансформації атрибутивної функції прикметника є його вживання при дієслові-присудку. Такі прикметники називаються *<u>предикативними визначеннями</u>* або

предикативними прикметниками: рос. *Он выглядел усталым*; укр. *Він був молодимо та гарним*; англ. *He sat silent*; нім. *Sie sah sympathisch aus.*

Іноді прикметник здатний виконувати функцію додатка: рос. *Иван Грозный*, укр. *Олександр Великий*, англ. *Alexander Wise*, нім. *Karl der Grosse*.

У чотирьох порівнюваних мовах спостерігаються явища конвергенції та дивергенції:

1) прикметникам в атрибутивній функції властива *преноміналь*на позиція. *Постноміналь*на позиція зустрічається в англійській та німецькій мовах дуже рідко. Відповідне вживання зумовлене або метою створення певного стилістичного ефекту, або тим, що в реченні вже є слова, які пояснюють прикметник, наприклад, **англ**. *The boys easiest to teach were in my class.* Існує також ряд фразеологізмів типу **англ**. *by all means possible, from times immemorial*, **нім**. *Ich schlag dir alle knochen kaputt* із прикметниками в постпозиції.

У порівнюваних мовах у випадку вживання перед іменником невизначеного займенника прикметник ставиться після нього: рос. *кто-то умный*, укр. *хтось розумний*, англ. *someone clever*, нім. *jemand klug*;

2) прикметники всіх мов модифікуються прислівниками-інтенсифікаторами, наприклад, рос. *очень сильный*, укр. *дуже сильний,* англ. *very strong*, нім. *sehr stark* с метою вираження ступеня інтенсивності градуйованої ознаки;

3) прикметники можуть мати доповнення, що їх супроводжують. Якщо в російській та українській мовах вони перебувають у препозиції до іменника – рос. *в этом деле опытный человек*, укр. *у цих справах досвідчена людина*, то в англійському – у постпозиції: англ. *a man experienced in these things*. Аналогічно в німецькій мові прикметник звичайно перебуває в препозиції: нім. *ein bewanderter Mensch in dieser Sachen*;

4) відмітною рисою більшості прикметників англійської та німецької мов є те, що після них вживаються прийменники: англ. *subject to, aware of, afraid of, happy with*; нім. *begabt für, interessiert an.*

Прикметник характеризується такими граматичними категоріями: 1) категорія ступеня якості; 2) категорія роду; 3) категорія числа; 4) категорія відмінка. Зазначені категорії виражаються прикметниками винятково російської, української та німецької мов. Усі вони слугують узгодженню в групі іменника, тобто йдеться про рід, число, відмінок прикметника, який визначається іменником або іменною групою. Інакше кажучи, в зазначених мовах прикметник узгоджується з іменником автоматично, а його категорії

повністю визначаються останнім: **рос**. *близкий друг, близкая гавань, близкое расстояние, близкие люди*; **укр**. *тонкий голос, тонка тканина, тонке полотно, тонкі двері*; **нім**. *ein kleiner Mann, eine kleine Frau, ein kleines Kind, die kleinen Gaben.* У сучасній англійській мові прикметники не мають категорій числа, роду або відмінка. Прикметник як частина мови не має формального вираження й визначається як такий на основі своїх функцій в реченні.

У російській, українській та німецькій мовах прикметником властива система *відмінкових* флексій в однині (для чоловічого, жіночого та середнього роду) і в множині (де повністю стирається родова диференціація). Для цих мов характерні, на відміну від мови англійської, *повні* та *короткі форми* прикметників: порівн. **рос**. *Он ещё молод* та **нім**. *Sie / Er ist klein* (*fleißig, fruchtbar, groß*). *– Вона / Він ще мала / малий*. Ця форма (яка не змінюється за родом, числом та відмінком) докорінно відрізняється за своєю структурою від короткої форми прикметника в слов'янських мовах, де прикметники змінюються за родами та числами: рос. *красив – красива – красиво – красивы*. У німецькій мові в наявні, до того ж, дві різні *парадигми* відмінювання прикметника: *сильне* / займенникове, що має таку ж відмінкову функцію, що і займенник та певний артикль, та *слабке* / іменне – форми прикметника завжди мають флексії *-e /-en*.

Більшість якісних прикметників мов, що зіставляються, виражає такі якості, які можуть виявлятися в різних предметах або в одному предметі, але в більшій або меншій мірі. Ступінь якості знаходить вираження у формах *ступенів порівняння* та становить зміст граматичної **категорії ступеня якості**. Вони є таки: *вихідна* прикметникова форма (позитивний ступінь) – *порівняльний* ступінь (компаратив) – *найвищий* ступінь (суперлатив): напр., **укр**. *глибокий – глибший – найглибший*; **рос**. *лёгкий – легче – самый лёгкий*; **англ**. *red – redder – the reddest*; **нім**. *wild – wilder – am wildesten.*

Ступені порівняння є засобом характеристики об'єктивної ознаки предмета, вираженого іменником. Форми ступенів порівняння прикметників не зумовлюються граматичними категоріями іменника, що визначається. Вони являють собою опосередковано-граматичне вираження об'єктивних характеристик, ознак предмета або явища. Вони утворяться синтетично (за допомогою префіксів та суфіксів – *деривацій них морфем*) або аналітично.

В англійській мові форма компаративу утворюється *синтетичним* шляхом за допомогою флексії *-er*, суперлатива – *-est*: *near – nearer – the nearest*; для німецької в цих ступенях порівняння також властиві флексії *-er* і *-(e)st*: *dick – dicker – dickest.* У німецькій мові, на відміну від трьох інших мов, що зіставляються, форми

компаративу утворюються тільки флективним способом. Багато прикметників напр., *alt, dumm, hart, lang, rot, scharf, warm, gesund* та ін., змінюють кореневий голосний, тобто утворюють порівняльний та найвищий ступені *з умлаутом*: *arm – ärmer – am ärmsten, stark – starke – am stärksten, alt – älter – ältest*, а прикметники закінчуються на *-d, -t, -tz, -z, -sch* утворять найвищий ступінь із допомогою *-e* між коренем і суфіксом *-st*: *spitz – spitzer – am spitzesten, breit – breiter – am breitesten.*

В якості незмінної форми прикметника в найвищому ступені виступає застигла форма давального відмінка із прийменником *am*: *schnell – am schnellsten* або артиклі *der, das, die: die beste Arbeit*; в англійській мові в найвищому ступені вживається певний артикль *the*: *the quickest.*

Ще однією особливістю німецької мови є те, що в ній існують прикметники, які утворюють порівняльний та найвищий ступінь не за правилами: *das nahe Ziel – das nähere Ziel – das nächste Ziel / es ist nah – es ist näher, es ist am nächsten*; *das hohe Haus – das höhere Haus – das höchste Haus / es ist hoch – es ist höher – es ist am höchsten.*

У російській мові компаратив утворюється за допомогою суфіксів *-ее /-ей, -ш-, -е-*: *добрее, добрей, выше*; суперлатив – *-ейш- / -айш-*: *мудрейший, величайший*. В українській мові до вихідної форми додається *-ш-, -іш-* у порівняльному ступені: *веселіший, глибший, ширший*. У найвищому ступені відбувається вже приєднання префікса *най-*: *найстаріший, найлегший, найпоганіший.* Для посилення суперлатива додаються також префікси *як-, що-*: *якнайкращий, якнайновіший, щонайбільший*, які одночасно видозмінюють їхнє значення.

У російській та українській мовах синтетичний спосіб утворення ступенів порівняння прикметника застосовується до дву- і трискладових слів: **рос**. *сильный – сильнее – сильнейший,* **укр**. *гіркий – гіркіший – найгіркіший.*

В англійській мові синтетичний спосіб застосовується до 1) односкладових прикметників: *calm – calmer – the calmest*; 2) двускладових прикметників із закінченнями *-y, -er, -ow, -le*: *happy – happier – the happiest, tender – tenderer – the tenderest, hollow – hollower – the hollowest, simple – simpler – the simplest*; 3) двускладових прикметників з наголосом на другому складі: *polite – politer – politest*; 4) двускладових прикметників високого узуального параметра: *pleasant – pleasanter – the pleasantest, handsome – handsomer – the handsomest*.

Отже, в російській, українській та німецькій мовах, на відміну від англійської, відсутні обмеження на утворення форм порівняння прикметників.

Аналітичні ступені порівняння утворюються в англійській мові додаванням слів *more* та *the most*, що відповідають російським *более* і *наиболее* та українським *більш* і *найбільш*: **англ**. *more important* – **рос**. *более прогрессивный* – **укр**. *більш розумний* (компаратив) та **англ**. *the most miserable* – **рос**. *наиболее правильный* – **укр**. *найбільш жалюгідний*. Відповідне утворення здійснюється також за допомогою слів, що позначають менший ступінь інтенсивності ознаки, що виражається компаративом та суперлативом: **англ**. *less – the least*: *less sensible – the least sensible*; **рос**. *менее – наименее*: *менее странный – наименее приятный*; **укр**. *менш – найменьш*: *менш тяжкий – найменьш ілюстративний.* Особливістю української мови є те, що якщо форми *менш важливий, найменш важливий* відповідають нормам мови, то форми *більш важливий, найбільш важливий* заміняються на *важливіший, найважливіший* зі стилістично правильної точки зору.

Тільки в російській мові прикметники *жёлтый, розовый, зелёный* утворюють суперлатив аналітичним способом: *наиболее жёлтый, самый зелёный*. В українській, англійській та німецькій мовах можливі синтетичні форми: укр. *найзеленіший*, англ. *the reddest*, нім. *am grünsten.* У російській мові для утворення найвищого ступеня порівняння прикметника найчастіше вживається займенник *самый*: *самый красивый, самый впечатляющий.*

У порівнюваних мовах функціонує група прикметників, що утворюють свої ступені порівняння суплетивним способом, наприклад, **рос**. *хороший – лучший – наилучший*; **укр**. *добрий – кращий – найкращий*; **англ**. *good – better – the best*; нім. *gut – besser – best*. Суплетивні форми ступенів порівняння мають також німецькі та англійські кількісні прикметники: **нім**. *viel – mehr – meist*, **англ**. *much – more – most, little – less – least*. В англійській мові, до того ж, ряд односкладових прикметників утворюють ступені порівняння тільки аналітичним образом: *tired / real – more tired / real – the most tired / real.*

До прикметників досліджуваних мов у порівняльному та найвищому ступені можуть приєднуватися в препозиції інтенсифікатори: укр. *небагато краще, трохи детальніше, значно простіше*, рос. *значительно спокойнее, немного меньше, чуть больше, намного серьёзнее,* англ. *much better, still happier, far more important, by far more reasonable,* нім. *viel besser, noch mehr.*

В англійській мові, на відміну від інших порівнюваних мов, складні прикметники можуть утворювати ступені порівняння синтетично, під час зміни своєї першої частини: *kinder – hearted, sharper – eyed* (порівн.: рос. *дальновиднее*, укр. *далекоглядніше,* нім. *scharfsichtiger*).

Загальною рисою порівнюваних російської, українського, англійської та німецької мов є ***елатив*** – абсолютне вживання порівняльного та найвищого ступеня при відсутності прямого порівняння: **рос**. *старший лейтенант*, **укр**. *вища освіта*, англ. *the better part of something*; **нім**. *in bester Stimmung, liebster Freund.* У німецькій мові подібним утворенням відповідають складні слова: *Hochschule, Oberklassen.* Можлива також лексикалізація елатива – *es ist höchste Zeit* (*давно пора*). В українській мові в функції елатива використовується синтетична форма з емоційним префіксом *-щонай*: *щонайрозумніший*, в англійській, навпаки – аналітична: *a most clever boy*.

Однак, в кожній з мов існує група якісних прикметників від яких не можна утворити форми ступенів порівняння:

1) назви абсолютних ознак (тобто ті, які не підлягають кількісному виміру або характеризують категорію живих істот): **англ**. *absolute, extreme, chief, dumb, naked*; **нім**. *blind, stumm, nackt;*

2) кольорономіпації предметів: **рос**. *кремовый, шоколадный, оранжевый*, укр. *салатовий, цеглястий, бордовий*, **англ**. *orange, violet, purple*, **нім**. *erdbraun, lila, dunkelblond*;

3) номінації масті тварин: **рос**. *пегий, гнедой*, **укр**. *вороняч, буланий*, **англ**. *fallow, roan*, **нім**. *braun*;

4) прикметники, що вказують на більший або менший прояв ознаки або прикметники із суфіксами суб'єктивної оцінки: **рос**. *здоровенный, синеватый, синюшный*, **укр**. *жовтавий, тонюсенький,* **англ**. *greyish, greenish,* **нім**. *säuerlich, grünlich*;

5) прикметники з негативними суфіксами: **рос**. *неугомонный, невыгодный,* **укр**. *невгомонний, незмивний,* **англ**. *incipherable, impossible, indescribable,* нім. *unentbehrlich, unbefahrbar, unstreitig*.

Для порівнюваних мов типовим є ***субстантивація*** прикметників, тобто перетворення останніх в іменники за рахунок опредмечування ознаки через приєднання значення предметності та подальше вживання субстантивованих прикметників у значенні іменників. При субстантивації прикметники змінюють і свою синтаксичну функцію, тобто здобувають функції підмета, додатки й обставини.

Найбільше широко субстантивація представлена в російській мові, дещо менше в українській. *Повна субстантивація* означає те,

що прикметник втрачає якісну ознаку, напр., **рос**. *горючее, сладкое,* **укр**. *пальне, молочне*; **англ**. *a private, a marine, a conservative, a Swiss,* **нім**. *der Kranke, die Russischen*. Такі прикметники мають всі категорії іменника: множина, присвійний відмінок, здатність вживатися з певним та невизначеним артиклями. *Часткова субстантивація* виявляється в тому, що, наприклад, в слов'янських мовах прикметники контекстуально можуть продовжувати виконувати свою атрибутивну функцію, напр., **рос**. *огнестрельное – огнестрельное ранение,* **укр**. *майбутнє – майбутнє життя*.

У західногерманських мовах прикметники такого типу, а саме ті, які позначають: 1) абстрактні поняття та 2) групи осіб, яким властива якість, яка виражена прикметниками, не вживаються з невизначеним артиклем (тільки з визначеним), не мають форм множини, форм присвійного відмінка: **англ**. *the eminent, the poor, the blind*; **нім**. *das Gut, der Staatenlose, der Blonde, der Weise.* У німецькій мові, крім того, субстантивований іменник пишеться, подібно всім іншим одиницям цієї частини мови, з великої літери.

У східнослов'янських мовах субстантивований прикметник формально зберігає всі словозмінні категорії прикметника, однак, вони стають відокремленими від цієї частини мови. Так, якщо у звичайного прикметника три граматичні категорії роду, то субстантивований прикметник володіє тільки одним: 1) чоловічим родом, якщо позначає чоловічу професію: **рос**. *домовой*, **укр**. *домовий*; 2) жіночим родом, якщо вживається для визначення приміщень, кімнат: **рос**. *операционная, приёмная,* **укр**. *дитяча, лекторська*; 3) середнім родом, якщо позначають абстрактні поняття, блюда, вина: **рос**. *приданое, животное,* **укр**. *типове, шампанське*.

У всіх порівнюваних мовах прикметники утворюються найчастіше від іменників (деномінальні деривативи) або від дієслів (девербальні деривативи). Деномінальний прикметник в одній мові відповідає номінальному атрибуту в іншому: *a medical student – студент медицини – студент медицины.*

Прикметники порівнюваних у сучасних західногерманських та східнослов'янських мовах виявляють певну схожість за своїм функціональним аспектом та виконуваних синтаксичних функціям. Виявлені розходження стосуються їхніх морфологічних ознак та категоріальних аспектів, що зумовлено особливостями тих мов, в яких вони функціонують.

Дієслово. Дієслівні категорії.

Дієслово визначається *як частина мови, що позначає узагальнене поняття дії як процесу та виражає його в граматичних категоріях часу, способу, особи та виду*. Головна синтаксична функція первинної, фінітної форми дієслова – предикативна. В реченні дієслово виконує роль присудка.

Склад граматичних категорій дієслова в порівнюваних мовах такий:

Російська мова	**Українська мова**	**Англійська мова**	**Німецька мова**
Особа	Особа	Особа	Особа
Число	Число	Число	Число
Час	Час	Час	Час
Спосіб	Спосіб	Спосіб	Спосіб
Стан	Стан	Стан	Стан
Вид	Вид	/Вид/	–
Рід	Рід	–	–

Категорія роду в російській та українській мовах отримує вираження тільки в минулому часі однини. Категорії особи та числа англійського дієслова являють собою залишкові, надлишкові форми, які не утворюють системного ряду. Вид не представляє в англійській мові граматичної категорії, скоріше мова йде про явища видового характеру.

Дієслово та його граматичні категорії в порівнюваних мовах мають багато загальних рис, наприклад, з погляду семантики концепт *дії* охоплює таки поняття:

1) ***фізична дія***: рос. *ломать*, укр. *ломати*, англ. *break*, нім. *brechen*;
2) ***стан***, в якому перебуває предмет: рос. *лежать,* укр. *лежати,* англ. *lie*, нім. *liegen*;
3) ***становлення*** предмета: рос. *расти*, укр. *виростати*, англ. *grow*, нім. *wachsen*;
4) ***відношення*** індивіда до предмета: рос. *уважать*, укр. *поважати*, англ. *respect*, нім. *achten*.

Крім того, в порівнюваних мовах всі дієслова можна підрозділити на повнозначні, службові й модальні. ***Модальні*** дієслова мають дефектну парадигму й обмежену здатність поєднуватися з інфінітивом. ***Повнозначні*** дієслова протипоставлені ***службовими*** – зі стертим лексичним значенням, які проявляються як дієслова-зв'язки типу укр. *бути,* рос. *быть, являться,* англ. *to be, to grow, to turn,* нім. *sein, werden, bleiben.*

Залежно від структури дієслова у всіх мовах діляться на

1) ***прості***: укр. *писати*, рос. *спать*, англ. *run*, нім. *trinken* та
2) ***похідні*** (деривати): укр. *підготувати*, рос. *въезжать*, англ. *overcome*, нім. *stehenbleiben*.

В англійській мові виділяють п'ять суфіксів з індикацією дієслова: *-ate* (*demonstrate*), *-en* (*lessen*), *-esce* (*phosphoresce*), *-ify* (*justify*), *-ize* (*critisize*), однак, найбільш активним є префіксальна дієслівна деривація, при якій (за винятком *be* – *befriend*) відбувається тільки модифікація семантики дієслова. В англійській мові також виділяються складені дієслова, що складаються властно з дієслова та приєднаної до нього морфеми типу *up, down*. У німецькій мові кількість дієслівних суфіксів дуже мала. Самим активним є суфікс *-ieren*: *demonstrieren*. Серед інших суфіксів виділяють *-ig*(*en*), *-el*(*n*), *-er*(*n*) та деякі інші. Вони беруть участь в утворенні дієслів слабкої дієвідміни: *lächeln, endigen, rattern.* Інші суфікси непродуктивні та становлять найдавніший шар лексики: *rutschen, schnarchen, schluchzen*. У російській та українській мовах дієслова утворюються за допомогою ряду суфіксів: рос. *-а* (*ужинать*), *-е* (*жалеть*), *-и* (*косить*), *-ова* (*зимовать*), *-ева* (*ночевать*), *-ир* (*командировать*); укр. *-а* (*обідати*), *-і* (*жаліти*), *-і* (*косити*), *-ува* (*зимувати*), *-ир* (*командирувати*).

Префіксальний дієслівний словотвір в українській та російській мовах здійснюється за допомогою приблизно 15 суфіксів. В обох мовах суфікси з однаковою семантикою мають різну фонетичну структуру: порівн. рос. *признавать, вознаграждать*, укр. *визнавати, винагороджувати*. Відзначимо, що особливістю російської та української мов у порівнянні з західнозахідногерманськими мовами є те, що в них існують ряд суфіксів та дієслівних префіксів – індикаторів видової опозиції.

Серед префіксів, які формують дієслівну основу в англійській мові, найпоширенішими є: *contra-*: *contradict; con-*: *contribute; counter-*: *counteract; ex-*: *excavate; in- / il-, ir-*: *introduce, illustrate, irritate; mis-mislead*; *over-*: *overlap*; *out-*: *outfit*; *re-*: *reduce; super-*: *supervise; sub-*: *subdue*; *un-*: *uncover*; *under-*: *undertake.*

У східнослов'янських мовах серед префіксів такого типу виділяються: *-в- / у-*: укр. *вбігти / убігти*, рос. *влететь / улететь*; *ви- / вы-*: укр. *вискочити*, рос. *вырулить; від-, од- / от*: укр. *відбивати, оддати*, рос. *отдавать; до-*: укр. *довести,* рос. *доработать; за-*: укр. *завести,* рос. *зарабатывать*; *з-, с-, зі- / с-, со-*: укр. *злетіти, сплести, зіпхнути*, рос. *сожалеть, смастерить; на-*: укр. *набрати*, рос. *наделать*.

Продуктивні німецькі дієслівні префікси не настільки численні: *be-*: *betiteln, er-*: *erkranken, ent-*: *entstehen / emp-*: *empfinden, miß-*: *mißbilligen, ver-*: *verkleinern*.

Відзначимо, що формування частини дієслів кожної з мов здійснюється за допомогою одночасного приєднання префіксів та суфіксів.

Аломорфною рисою німецької дієслівної системи є наявність ряду дієслів з відокремлюваними префіксами. Відокремлюваними префіксами найчастіше бувають прийменники й прислівники, напр., *ab, an, auf, aus, bei, ein, fest, hin, los, mit, vor, zusammen.* На них падає наголос. У головних реченнях у презенсі та імперфекті ці префікси відділяються від відмінюваного дієслова й ставляться в кінець речення: *Wir geben das Buch gleich ab.* У перфекті та плюсквамперфекті відокремлюваний префікс стоїть поруч із партиципом: *Wir haben das Buch doch schön abgegeben.*

Існують різні за типами класифікації дієслів. Розгляд дієслів з урахуванням їх формальних, семантичних та функціональних особливостей дозволяє виділити в англійській та німецькій мовах наступні його типи:

– ***стандартні*** й ***нестандартні*** (за способом творення граматичних форм),

– ***перехідні*** (об'єктні) та ***неперехідні*** (суб'єктні) (на основі сполучення із суб'єктом і об'єктом),

– ***повнозначні*** (*notional*) і ***напівповнозначні*** (*seminotional*) (на семантико-функціональній основі),

– ***термінативні*** та ***нетермінативні*** (за характером розгортання дії в певних її межах).

У російській та українській мовах представлені всі зазначені типи дієслів, однак, в окремі класи їх не виділяють.

У всіх чотирьох мовах дієслово утворює складну систему із двома рядами, або безліччю форм – особовими та неособовими. До ***особових*** форм дієслова у всіх порівнюваних мовах, належать форми теперішнього, минулого та майбутнього часу: англ. *speaks, speak, spoke*, нім. *spricht, sprache, sprach*, рос. *говорит, говорю, говорил*, укр. *говорити, говорю, говорив*.

Крім фінітних форм із їхніми категоріями порівнювані мови мають ***безособові*** форми дієслова, які характеризуються особливими функціями та виражають інші відносини, ніж особові форми. Інфінітні форми (вербоїди) поєднують деякі риси та граматичні категорії дієслова з рисами інших частин мови – іменників, прикметників або прислівників. До вербоїдів відносять: інфінітив, герундій, (супін), дієприкметник, дієприслівник. Вони виступають як різні члени речення, а також у складі аналітичних конструкцій.

Порівнювані мови виявляють:

- **Російська** – інфінітив, дієприкметник, дієприслівник.
- **Українська** – інфінітив, дієприкметник, дієприслівник.
- **Німецька** – інфінітив, дієприкметник I, II.
- **Англійська** – інфінітив, герундій, дієприкметник I, II.

Розглянемо в порівняльному плані граматичні категорії, які притаманні для особових та безособових форм дієслова.

Категорія виду. *Граматичне значення виду* в російській та українській мовах є *відношенням дії, яка позначається дієсловом, до його внутрішньої межі*. В англійській мові вид трактується як категорія, що передає спосіб, характер протікання дії в часі. Такі видні лінгвісти як Г. Суїт, О. Есперсен, І.П. Іванова, Н.Ф. Іртеньєва, визнаючи категорію виду в англійській мові, вважають, що вона підпорядковується категорії часу та не існує самостійно. В німецькій мові видові опозиції відсутні.

У російській та українській мовах розрізняють два види: рос. *совершенный* / укр. *доконаний* та рос. *несовершенный* / укр. *недоконаний*. Форми ***доконаного виду*** позначають дію як досягла своєї внутрішньої межі, що є результатом попереднього нарощування: рос. *проехал*, *выкрикнул*, укр. *проїхав, викрикнув.* Форми ***недоконаного виду*** не містять вказівок на досягнення дією своєї межі: рос. *ехал, кричал,* укр. *їхав, кричав.*

Категорія ***виду*** тісно пов'язана з категорією ***часу***. Кожний член пари утворює власну парадигму тимчасових форм. Наприклад, дієслово *штовхати* утворює такі форми часу: *штовхаю, штовхаєш, штовхав*. Співвідносна з ним форма доконаного виду має форми: *штовхну, штовхнув*. Для характеристики різноаспектності дієслів існує спеціальний термін “видо-часові” дієслова.

В англійській мові розрізняють *загальний* (*common*) та *тривалий* (*continuous*) вид. Форми ***загального виду*** виражають дію будь-якого тимчасового охоплення, однак, вони призначені, насамперед, *для констатації дії, реєстрації фактів*. Особливістю ***тривалого виду***, *що*

представляє дію в її розвитку, є його як формальна, так і семантична відміченість.

У російській та українській мовах видова опозиція створюється різними засобами, найважливішими з яких є префіксація та суфіксація: рос. *строить – построить,* укр. *будувати – побудувати*; рос. *обуздать – обуздывать*, укр. *приборкати – приборкувати*. Створення видової опозиції реалізується також зміною тематичної голосної вихідного слова та одночасним перенесенням наголосу: рос. *разрешать – разрешить*, укр. *дозволяти, дозволити*; рос. *засы'пать – за'сыпать*, укр. *заси'пати – за'сипати,* а також суплетивним чином: рос. *брать – взять,* укр. *брати – взяти.*

В англійській мові тривалий вид утворюється за допомогою аналітичної морфеми V_{be}+…*ing*: *are driving, is looking*. Відсутність тривалого виду в сучасних східнослов'янських мовах може виражатися перехідними дієсловами із суфіксами *-сь, -ся* та відповідною прислівниковою фразою, що ідентифікує період або момент дії: укр. *Плівка вже давно прослуховується,* рос. *Дороги уже строятся.*

Ізоморфні формальні риси між категорією виду в англійській, з одного боку, та російській й українській мовах, з іншого, якщо не брати до уваги однакової кількості видів у порівнюваних мовах, відсутні. В семантичному плані також спостерігається аломорфізм: загальний вид англійської мови відповідає як доконаному, так і недоконаному виду в російській та українській мовах: англ. *I came* :: рос. *Я пришёл / Я приходил,* укр. *Я прийшов / Я приходив*.

Загальне значення форм *тривалого* виду – вираження конкретно-процесуальної дії, що протікає в цей момент часу. Щодо нетермінативних дієслів така дія взагалі не має меж, для термінативних дієслів дія ще не досягла своєї межі. Категоріальна форма *нетривалого* виду не є маркованою.

Не всі англійські дієслова демонструють вищевказану опозицію. Ряд дієслів типу *belong, seem, know, smell, hear, suffice* не має форм тривалого виду або вони надзвичайно рідко в них виступають; при цьому спостерігається зміна їхнього лексичного значення. Цей факт пояснюється несумісністю семантики зазначених дієслів з поняттям тривалості. Тому форми тривалого виду визначаються наявністю семантичних ознак тривалості дії.

Форми нетривалого виду не дають дієслову конкретної характеристики. Ці форми виражають:

1) одноразові дії: *The storm blocked our way*;
2) багаторазові дії: *We always drink coffee*;

3) дії, що відбуваються тривалий час: *They walked for three weeks*;

4) дії, які не обмежені в часі: *The Earth circles the Sun.*

До того ж, в англійській та німецькій мові виділяють також видову опозицію *перфектних* (англ.: *have* + дієприкметник II відмінюваного дієслова, порівн. з нім.: *haben* або *sein* + дієприкметник II відмінюваного дієслова) та *неперфектних* форм. Зв'язок перфекта з видовими значеннями виявляється в тому, що перфектні форми термінативних дієслів виражають досягнуті дією меж, результат якої актуальний для центра сучасної співвіднесеності. Перфектні форми нетермінативних дієслів означають дію, що триває до моменту говоріння або до будь-якого моменту в минулому. Вживання німецьких форм *haben* або *sein* залежить від природи дієслова: перехідні (а також безособові, зворотні, взаємні, допоміжне) приєднують перше слово, неперехідні – друге.

Таким чином, у перфектних формах регулярно реалізується семантична ознака категорії виду – опозиція значень *досяжності / недосяжності* меж дією, детермінованих поняттями *межовості / немежовості*, що виражається значенням дієслова. Однак, більшість граматистів опозицію *перфект :: неперфект* відносять до категорії тимчасової співвіднесеності.

В англійській мові форми тривалого виду виражають два основних видових значення: однократної дії, яка не має або не досягла межі. В російській та українській цим значенням відповідають форми недосконалого виду теперішнього, минулого та майбутнього часу. При цьому видова ознака в російському та українському дієслові визначається *контекстуально* або *лексично*.

В англійській мові однократна, необмежена тривала дія, що не має або не досягла меж, виражається формами *Present, Past* та *Future Continuous.* Необмежена коротка дія виражається формами *Present* та *Past Continuous.* Форми *Perfect Continuous* не вказує на завершённость дії або його незакінченість. Найбільш адекватний вибір відповідного еквівалента під час перекладу на російську або українську мови зумовлений їх власними дієслівними формами недосконалого виду. Форми *Perfect Continuous* мають значення однократної, локалізованої дії, яка не досягла або не має межі, багаторазової, локалізованої дії, що досягла або не досягла межі в кожному окремому випадку.

Категорія часу. Граматична категорія часу дієслова є *специфічним мовним відбиттям об'єктивного часу, що слугує для передачі інформації про тимчасову локалізацію дії, події або стани, про яке йдеться у висловленні*. Ця локалізація полягає у вказівці за

допомогою протипоставлених тимчасових форм дієслова на одночасність, передування або слідування події моменту мовлення (*абсолютна тимчасова орієнтація*) або якоїсь іншої точки відліку часу (*відносна тимчасова орієнтація*).

Графічно час зображується як лінія із крапкою (В.В. Виноградов, О.І. Смирницький, Б.О. Ільїш), що означає момент мовлення. Всі крапки, розташовані на лінії ліворуч від нього вказують на минулий час, а крапки праворуч – на майбутнє. Поняття "моменту мовлення" має різне трактування. Оскільки момент мовлення з логічної точки зору не обов'язково відноситься до теперішнього часу, було запропоновано розглядати його як тривалий час, здатний охоплювати логічну границю, що безперервно пересувається разом з дією та одержує перспективу в майбутньому. І.Г. Кошова, Б.С. Хаймович, Б.І. Роговська образно представляють "момент мовлення" як залізничну колію, по якій їде потяг із мовознавцем в одному вагоні. Мовознавець разом з потягом пересувається з минулого в майбутнє, залишаючись увесь час у сьогоденні. Крім того, вибір моменту мовлення завжди суб'єктивний, тому він виступає тільки як опосередкована демаркаційна крапка часу, або як об'єктивна крапка суб'єктивного часу (І.Г. Кошова).

Поняття "моменту мовлення" є найбільш надійним критерієм розмежування тимчасових відносин, що створює кращу основу для правильної інтерпретації тимчасових форм теперішнього, минулого або майбутнього часу в їх абсолютному та відносному вживанні, ніж запропоноване І.Г. Кошовою поняття "відносини дії до періоду її протікання" (Л.В. Анищенко).

У порівнюваних мовах виділяються три тимчасові форми, що позначають відношення дієслівної дії до одного з трьох планів – ***сьогодення***, ***минулого*** та ***майбутнього***. В англійській мові, крім абсолютних часів, в наявності є відносний час in-the-*Past*.

У російській та українській мовах принцип формоутворення категорії часу переважно синтетичний: форми теперішнього та майбутнього часу утворюються шляхом приєднання до дієслівної основи особистих закінчень дієслова відповідних часів. У російській та українській мовах теперішній час виражається формами 1 особової парадигми (рос. *говорю – говоришь – говорит – говорим – говорите – говорят*; укр. *говорю – говориш – говорить – говоримо – говорите – говорять*). Минулий час утворюється приєднанням суфіксів *-л* в російській та *-в* в українській мовах. Форма майбутнього часу дієслів недосконалого виду утворюється аналітично: за допомогою відмінюваних форм допоміжного дієслова *быть* / *бути* + інфінітивна форма основного дієслова.

Всі часові форми в російській та українській мовах утворють дієслова дійсного способу. Наказове та умовний способи стоять поза категорії часу, вони – атемпоральні.

На відміну від східнослов'янських мов, англійська та німецька мови утворюють тимчасові форми переважно *аналітичним* способом, тобто за допомогою ***допоміжних дієслів***. Якщо в англійській та німецькій мові теперішній час представлений *синтетично* формами індефінітної групи (англ. *read, reads*; нім. *lache, lacht, lachst, lachen*), то тимчасові відносини, які виражаються, наприклад, в англійській тимчасовими формами тривалого виду (*am reading, is reading, are reading*), формами перфектно-тривалого виду (*have been reading, has been reading*), а також формами перфектними, властивими як для англійської (англ. *have read, has read*), так і для німецької мов (нім. *habe gelesen, hast gelesen, hat gelesen, haben gelesen*) реалізуються *аналітично*.

В англійській мові синтетичне формоутворення обмежене стверджувальними формами *Present Indefinite* та *Past Indefinite*. Всі інші форми категорії часу англійської мови, у тому числі питальна та негативна форми *Present Indefinite* та *Past Indefinite*, є аналітичними. У порівнюваних мовах категорія часу тісно пов'язана з категорією особи та виявляється в особових формах.

У семантичному плані виділяються наступні головні значення форм теперішнього часу англійської та німецької мов:

- дії (стани) – динамічні ознаки суб'єкта;
- дії, які часто повторюються;
- твердження універсального характеру;
- форми *Present Indefinite* англійського дієслова (залежно від контексту та мовної ситуації) позначають дію, що відбувається в цей момент часу.

У порівнюваних східнослов'янських та західногерманських мовах спостерігається практично повне ототожнення використання форм теперішнього часу в перерахованих функціях, а також у значенні минулого часу.

Теперішній час у згаданих мовах *означає дію, що відбувається в момент мовлення* (актуальне теперішнє). У цих мовах теперішній час вживається також для вираження позачасової (абстрактної або неактуальної) дії: рос. *Снег тает на солнце*, укр. *Сніг тане на сонці*, англ. *Snow melts in the sun,* нім. *Der Schnee schmilzt in der Sonne.*

Слід зазначити, що під час прискіпливого розгляду зазначеної категорії виявляється, що в основі поняття “теперішнє” лежить співвіднесення тієї або іншої дії не з моментом мовлення, а з *моментом спостереження*. Вже внаслідок цього факту теперішнє

слід розглядати не як абсолютну вихідну точку визначення часового плану (“абсолютний час”), але як відносний центр координації здійснюваної часової вказівки. Так, у реченні типу *Он уже вчера знал, что его не возьмут*, форма майбутнього часу виділяється як відносний час: форма *возьмут* позначає дію як майбутнє не стосовно моменту мовлення, а стосовно часу здійснення процесу, названого формою *знал*.

Форми теперішнього часу використовуються для вираження минулої та майбутньої дії, але в німецькій та англійській мовах (англ. *We go to the cinema tomorrow /* нім. *Wir gehen morgen ins Theater*) це вживання часу є більше розповсюдженим, ніж в російській та українській мовах. Наприклад, в російській мові існують видові обмеження для теперішнього часу дієслів доконаного виду, рос. *Эта статья появится в январе* (докон. вид, майб. час).

Варто звернути увагу на розходження форм дієвідміни: в російській, українській та німецькій мовах – за допомогою флексії, в англійській мові – особове закінчення присутнє тільки в 3-й особі однини, питальні й негативні форми тут також аналітичні. Презенс німецької мови – синтетична часова форма. Презенс дієслів утворюється в залежності від того, до якої дієвідміни вони належать: *слабкої* або *сильної*, або до *неправильних* та *претеритопрезентних* дієслів.

Для всіх мов характерна транспозиція теперішнього часу в план минулого (*Praesens Historicum*), що є важливим стилістичним прийомом при описі минулих подій.

Російському й українському теперішньому часу та німецькому *Präsens* в англійській мові відповідають дві форми *Present Indefinite* та *Present Continuous* (теперішнє тривале). Вибір форм залежить від того, чи відбувається дія в момент мовлення або в даний момент часу, порівн.: *I get up at 9* (*Present Indefinite*) *– It’s 9 o’clock and I’m getting up* (*Present Continuous*).

Аломорфні риси вживання теперішнього часу є наступними:

1. В англійській та німецькій мовах *Present Perfect* та *Perfekt* відповідають минулому часу в російській та українській мовах.
2. В англійській та німецькій мовах у підрядних реченнях часу, умови замість майбутнього часу вживається теперішній час: англ. *When I have a chance this evening, I shall surely look him up*; нім. *Wenn der Wecker klingelt, stehe Ich sofort auf.*

3. У російській та українській мовах теперішній час вживається замість минулого: рос. *Он был убеждён, что поступает правильно*, укр. *Він був впевненим, що робить вірно*.

Форми *Present Continuous* англійської мови вживаються для вказівки на дію, що протікає в цей момент мовлення. В російській, українській та німецькій мовах їм відповідають форми теперішнього часу дієслів недоконаного виду. Тривалість дії визначається лексичними маркерами та задається контекстом. Вживанню *Present Continuous* у майбутньому відповідають в російській та українській мовах контекстуально зумовлені форми теперішнього часу, рідше – майбутнього.

В англійській мові дії, що відбуваються в теперішньому часі виражаються також формами *Present Perfect Continuous*, що позначають дію, яка почалася в минулому та триває в теперішньому часі. В російській, українській та німецькій мовах їм відповідають форми теперішнього часу з лексичними актуалізаторами значення тривалості.

Минулий час представляє дію *як співвіднесену з планом минулого, тобто, що відбулася до моменту мовлення*. Минулий час свідчить про те, що дія відбулася або відбувалася до моменту мовлення. Однак, у порівнюваних мовах існують семантичні та структурні різновиди форм минулого часу. Наприклад, на відміну від англійської та німецької мов, де минулий час передається тільки в значенні минулого, в російській й українській мовах минулий час може виражати такий час, як *теперішнє історичне*: напр., рос. *Иду я вчера по улице* або передбачає майбутнє: рос. *Ну, поехали!* / укр. *Все, я пійшов*!

У російській мові розрізняють три значення минулого часу: імперфективне (дія відбувалася, але залишилося не завершеною в минулому), перфектне (дія представлена як процес, який завершився в минулому, однак, вказівка на роз'єднаність результату дії з теперішнім планом відсутня), аорістичне (минуле, результат якого роз'єднаний теперішнім планом).

У російській та українській мовах, крім звичайного синтетичного минулого часу з формами, що закінчуються в укр. на *-в / -ла / -ло* (одн.) або *-чи* (множ.) та в рос. на *-л / -ла / -ло* (одн.) або *-ли* (множ.), існують менш вживані форми давньоминулого часу (*плюсквамперфект* – час, що виражає багаторазовість дії, яка відбувалася давно та в невизначений час). Вони утворюються шляхом сполучення форм минулого часу дієслів доконаного та недоконаного виду з формами минулого часу дієслова *бути* / *бути* (“було, бувало” – “бывало”).

В українській мові виділяють аналітичний давноминулий час, утворений від форм синтетичного минулого за допомогою допоміжного дієслова *бути*: *був читав, була читала*. Значення українського давноминулого – завжди аористичне, тобто роз'єднано із планом теперішнього. В російській мові, до того ж, існує ще суфіксальна форма типу *говаривал, сиживал, делывал*, утворена від дієслів недоконаного виду; вона є семантично тотожною конструкціям *говорил бывало, сидел бывало*. Крім того, в цій мові спостерігається наявність форми минулого часу, що відноситься до категорії доконаного виду, та по вигляду співпадає з формою наказового способу однини доконаного виду, але відрізняється від наказової форми особливою інтонацією несподіванки: "*От Вот в эту-то Дуняшу и влюбись Аким!*" (И.С. Тургенев), порівн. ще: *да и дёрни меня, да и угаразди меня*.

Слова типу *стук, хлоп, шмыг* також позначають в російській мові миттєвість дії в минулому з елементом раптовості та слабким відтінком довільності: *Легче тени Татьяна прыг в другие сени* (А.С. Пушкин).

В англійській мові минулий час виражається формами *Past Indefinite, Past Continuous, Past Perfect, Past Perfect Continuous,* а також *Present Perfect*, хоча формально ця форма належить до теперішнього часу. Відповідно, в німецькій мові форми дієслів минулого часу відбивають *Imperfekt, Perfekt, Plusquamperfekt.*

Англ. *Past Indefinite* / нім. *Imperfekt* (просте минуле) належить до найбільш вживаних тимчасових форм. Структурно в англійській мові воно утворюється за допомогою продуктивної морфеми афікса *-ed* із трьома аломорфами */id/* (*acted*), */t/* (*chopped*), */d/* (*dreamed*) та ряду непродуктивних аломорфів (загальної морфеми минулого часу): чергування голосних + суфікси *-t* або *-d*: *fight-fought, sell-sold*; чергування приголосних *send-sent*; суплетивність: *go-went*; відсутність морфеми: *put-put.*

У німецькій мові, так саме як і в англійській, існує ряд правильних та неправильних дієслів. *Слабкі* (правильні дієслова) у минулому часі не змінюють кореневу голосну, утворять імперфект за допомогою закінчення *-te*: *ich lachte, du lachtest, er, sie, es lachte, wir, sie lachten, ihr lachtet*, а дієприкметник за допомогою префікса *-ge* та закінчення *-t*: *gefolgt, eingekauft*. *Сильні* дієслова (неправильні) змінюють кореневу голосну в імперфекті та дієприкметнику: *finden – fand – gefunden*; при цьому в деяких дієсловах змінюється вся основа: *gehen – ging – gegangen*. В 1-й та 3-й особі однини сильні дієслова не мають закінчення: *ich, er trug*; деякі з них в 2-й та 3-й особі однини мають особливі форми: *ich lese – du, er liest*. У минулому часі

англійські дієслова, за винятком *was, were*, не мають закінчень, не виражають число або особу. Німецькі дієслова, здебільшого, розрізняються по особах та по числам.

Форми простого минулого належать експресивно нейтральним формам й вживаються при описі послідовності дій у минулому. В німецькій мові *Imperfekt* та *Past Indefinite* в англійській слугують в підрядних реченнях для вираження теперішнього часу (за правилом узгодження часів): нім. *Er sagte, daß er ein Schriftsteller war*; англ. *He told me he was a writer*. В українській та російській мовах їм відповідають форми минулого часу дієслів недоконаного та доконаного виду, які утворюються за допомогою суфіксів *-л* / *-в* в українській та *-л* в російській мові. Вони виражають нерозчленовані або розчленовані, повторювані або тривалі дії.

Форми *Past Continuous* позначають конкретну дію в певний момент минулого, що виражається або обставинними конструкціями або іншою дією. Їхніми корелятами в російській та українській мовах є форми минулого часу дієслів доконаного та недоконаного виду, наприклад, англ. *He was soundly sleeping* – укр. *Він міцно спавши*; англ. *He was going to London* – рос. *Он поехал в Лондон*.

Значення дії, яке відбулося в минулому, в англійській та німецькій передаються також формами *Present Perfect* та *Perfekt*, який показують, що дія вже відбулася до моменту мовлення та співвідноситься із цим моментом. У російській та українській мовах їм відповідають форми минулого часу доконаного та недоконаного виду. Англійська мова утворює ці форми за допомогою допоміжного дієслова *have* з дієприкметником минулого часу основного дієслова. Німецька мова, залежно від типу дієслова (див. вище) за його номінацією у формі дієприкметника, використовує два допоміжних дієслова: *sein* та *haben*.

Форми *Past Perfect* в англійській та форми *Plusquamperfekt* в німецькій мовах позначають дію, яка відбувалася до певного моменту в минулому та співвідноситься із цим моментом. У східнослов'янських мовах залежно від семантики дієслова їм відповідають форми минулого часу дієслів доконаного та недоконаного виду, напр., англ. *Hanson had already turned in for the night* – укр. *Хансон уже ліг у ліжко* – нім. *Hanson ist schon ins Bett gegangen.*

Форми *Past Perfect Continuous* показують, що дія почалася до певного моменту в минулому та тривала в цей зазначений момент минулого (інклюзивна форма) або то, що дія почалася до певного моменту в минулому, наближалася до нього, але закінчилася до його настання. В українській та російській мовах їхніми відповідностями

виступають головним чином форми минулого часу доконаного й недоконаного виду з відповідними індикаторами характеру дії, порівн.: англ. *They had been dowdling over the dishes, and their eyes had frequently met* – укр. *Вони вже давно сиділи над порожніми тарілками, і їхні очі раз у раз зустрічалися*.

У східнослов'янських мовах виділяють минулий час дієслів доконаного та недоконаного виду. Форми минулого часу доконаного виду (перфектні значення) передають, одночасно, як факт здійснення дії в минулому, так і актуальність його результату для теперішнього моменту. Перфектне значення дієслів встановлюються на основі, наприклад, таких часток як рос. *уже*, укр. *ще, вже* або погоджуються з іншими тимчасовими формами. В англійській мові їх корелятами виступають форми *Past Indefinite, Present Perfect, Past Perfect* і оказіонально *Past Continuous* та *Past Perfect Continuous*. Формально англійським перфектним формам відповідають німецькі тимчасові форми *Perfekt* та *Plusquamperfekt*.

Особливістю англійського аналітизму минулого часу виступає наявність аналітичних конструкцій *used to* та *would + інфінітив* зі значенням повторюваності дії в минулому: *She used to dream at the fireplace. The old man would walk along that mysterious path over and over again.*

Майбутній час дієслів *називає дію, що відбувається після моменту мовлення*. Майбутній час у сучасних східнослов'янських мовах виражається синтетичними (укр. *принесу, принесемо, принесеш*; рос. *принесу, принесём, принесёшь*) та аналітичними (укр. *буду робити* – рос. *буду работать*) формами. Те ж саме спостерігається і в німецькій мові (нім. *Ich komme morgen zu dir* та *wird annehmen, werden reparieren*). В англійській мові майбутній час утворюється тільки аналітично (англ. *will be, shall be*).

Семантичний діапазон майбутнього часу в російській та українській ширше, ніж в англійській та німецькій мовах. Так, англійському майбутньому часу невластива транспозиція в план минулого, порівн.: рос. *Бежал, бежал, да как подпрыгнет*!

У структурному аспекті в англійській мові майбутнє представлено формами *Future Indefinite* (*will / shall read*), *Future Continuous* (*will / shall be reading*), *Future Perfect* (*will / shall have been read*), *Future Perfect Continuous* (*will / shall have been reading*). В немецкій – формами *Futur I* (*werde lachen*) та *Futur II* (*werde gelacht*). Формы допоміжного дієслова *werden* майбутнього часу однини та множини відрізняються одна від іншої: *ich werde, du wirst, er /sie / es wird, wir / sie werden, ihr werdet.*

Форми англійського *Future Indefinite* та німецького *Futur I* (простий майбутній час) позначають дію, що відбувається після моменту мовлення. Такі дії можуть бути однократними, повторюваними або найбільш загального характеру. В російській та українській мовах їм відповідають форми майбутнього часу дієслів доконаного та недоконаного виду (при цьому перші вживаються значно частіше).

Форми *Future Continuous* означають конкретну дію, яка буде здійснюватися в певний момент майбутнього часу. В російській, українській та німецькій мовах еквівалентами цих форм виступають форми майбутнього часу дієслів недоконаного, і, рідше, доконаного виду. Значення конкретності й тривалості задається контекстом або лексичними ідентифікаторами, наприклад, англ. "*I guess I'll be going downtown*" – укр. "*Ну, я іду, у міні є справи в місті*".

Форми *Future Perfect* в англійській мові вживаються для позначення дії, яка завершиться в конкретний момент майбутнього часу. У східнослов'янських мовах їхніми еквівалентами виступають форми майбутнього часу дієслів недоконаного та доконаного виду, наприклад, англ. *Tomorrow, by this hour I'll have already passed my exam* – рос. *Завтра к этому часу я уже сдам свой экзамен.* В німецькій подібний тип дії виражається формою *Futur II*: *Morgens werde Ich meine Examination zu dieser Uhr schön passiert*. Якщо ж дія в майбутнім ще не визначена, то вона виражаються дієсловом *werden* з інфінітивом. *Werden* не є тут власно тимчасовою формою, а вживається подібно модальному дієслову для вираження суб'єктивної оцінки майбутньої події: *Das Auto wird wohl nicht mehr repariert werden können.*

Англійські форми *Future Perfect Continuous* представляють дію, що почалася в майбутнім та буде тривати до якогось моменту або до початку другої дії, наприклад, *I shall have been studying this dinasaur problem for twenty nine years by the time they return from the expedition*. Вони вживаються ще рідше, ніж форми *Future Perfect*. У перекладах російською та українською вони передаються формами майбутнього часу дієслів доконаного та недоконаного виду.

В англійській мові існують також спеціальні форми відносного вживання *Future-in-the-Past* для вираження майбутньої дії з погляду минулого. Формально зазначені аналітичні конструкції формуються дієсловами *should / would* + форма інфінітива (*Indefinite, Continuous, Perfect, Perfect Continuous*) та вживаються в підрядних реченнях: *He said they would visit him later*. В слов'янських мовах їхніми корелятами є форми майбутнього часу дієслів доконаного та недоконаного виду, наприклад, порівн. з рос. *Он сказал, что они навестят его позже*.

В російській та українській мовах розрізняють форми майбутнього часу дієслів доконаного та недоконаного виду, які мають ряд структурних й семантичних особливостей. Майбутній час дієслів **доконаного** виду в східнослов'янських мовах відзначає дію, яка буде здійснюватися в момент мовлення або після нього; вона виражається за допомогою афіксів 1-ї особової парадигми. Форми майбутнього часу дієслів доконаного виду відрізняються від форм теперішнього часу тільки видовою ознакою: укр. *роблю* :: *зроблю, пишу* :: *напишу* – рос. *делаю* :: *сделаю, пишу* :: *напишу*. Майбутній час дієслів **недоконаного** виду виражають дії, які будуть відбуватися після моменту мовлення. Уточнення часу щодо моменту мовлення здійснюється лексичними індикаторами (прислівниками, обставинними словосполученнями типу рос. *завтра,* укр. *через рік*). У перекладах з російської та української мов майбутній час передається, як правило, формами *Future Indefinite* англійської та *Futur I* німецької мови.

Крім звичайної побудови аналітичних форм на позначення майбутнього часу існують також форми, утворені за допомогою дієслівних часток *буде / будет* + інфінітив: рос. *А мне будет отвечать,* укр. *Мені буде відповідати.*

Категорія модальності **–** лексико-граматична категорія, яка передає відношення суб'єкта до предмета висловлення, наприклад, оцінка повідомлюваного мовцям у змісті ймовірності повідомлюваного, невпевненості, підтвердження істинності повідомлюваного тощо. Модальність розуміється як *кваліфікація предикативного відношення як дійсного, можливого або необхідного*. Категорія виражається за допомогою:

1) ***модальних дієслів***: укр. *потрібно, можу*; рос. *нужно, могу*; англ. *may, must, need, can, should, would, shall, will, ought to, dare, to have to, to be to*; нім. *dürfen, mogen, müssen, sollen, wollen*;

2) ***модальних слів***: укр. *навряд, мабуть, безумовно, напевне, може*; рос. *возможно, по-видимому, очевидно*; англ. *perhaps, assuredly, really, certainly, possibly*; нім. *sicher, vielleicht*;

3) ***модальних часток***: укр. *ледве, навряд чи*; рос. *едва ли, же, авось*; англ. *hardly*, нім. *kaum*;

4) ***форм способу***.

Модальні дієслова утворюють окрему групу слів у семантико-синтаксичному відношенні. Граматично вони сполучаються тільки з інфінітивом, мають неповну морфологічну парадигму. Модальні дієслова не мають номінативної функції, семантично вони виражають потенційну зумовленість діям.

Типологічні розбіжності між чотирма порівнюваними мовами значні. У порівнянні з німецькою та англійською мовами, в східнослов'янських мовах модальних дієслів набагато менше, частота їхнього вживання незначна. Єдиним дієсловом з інваріантним модальним значенням в українській мові є дієслово – *могти*, а в російському – *мочь*. Зазначені дієслова використовуються для вираження різних видів можливості. Їхні безособовіформи фактично не вживаються в мовленні. У сучасних західногерманських мовах модальні дієслова за морфологічними та дистрибутивними ознаками наближаються до допоміжних, напр., англійські дієслова *may, shall, will* вживаються як допоміжні або напівдопоміжні; *can, must, ought to* також є напівдопоміжними. Спостерігаються випадки активної морфологізації словосполучень із модальними дієсловами та перетворення їх в аналітичні форми. При цьому лексичне значення або частково стирається, або втрачається.

У російській та українській мовах лексико-морфологічні вираження модальності морфологічно неоднорідні. Наприклад, модальність в складі присудка часто виражається іменними формами в сполученні з інфінітивом. Процес вербалізації іменних предикативів у російській мові привів до формування нової частини мови: *категорії стану* (Л.В. Щерба). Так, семантична близькість слова *повинен* (як слова категорії стану) з модальним дієсловом позначається в тім, що, подібно англійському *must,* воно вживається для вираження різних видів необхідності та може сприйматися як дієслово. Вираження модальності такими одиницями є специфічною особливістю російської та української мов. Модальні слова категорії стану не мають паралелей в англійській і німецькій мовах.

Типологічною особливістю російської та української мов є перевага безособових модальних слів категорії стану, вживаних в односкладних реченнях, у той час як в англійській їм відповідають модальні дієслова в складі двоскладних конструкцій: порівн.: укр. *Завжди потрібно говорити спасибі*; рос. *Всегда надо говорить спасибо* та англ. *You must always say Thank you*; порівн. також з нем. *Man muß sich immer bedanken.*

Таким чином, на лексичному рівні найпоширенішим засобом вираження модальності в англійській та німецькій мовах є модальні дієслова. Для російської та української мов специфічними одиницями є модальні слова категорії стану та частки. У порівнюваних мовах об'єктивна та суб'єктивна модальності разом виражені в модальних знаках. Наявність певного виду модальності встановлюється на текстовому рівні.

Категорія способу. Категорія способу дієслова виражає модальність дії, *тобто відношення дії до дійсності, яке встановлюється мовцем*. Сутність зазначеної категорії полягає в протиставленні реальних дій (дійсний спосіб) діям нереальним (умовний спосіб). До останнього відносяться дії *бажані, потрібні / непотрібні*, можливість здійснення яких стає реальністю тільки за певних умов або які існують лише в уяві носія мови.

Таким чином, категорія способу виражає відношення до дійсності з позиції індивіда, виражаючи тим самим модальне значення, і є необхідною частиною граматичного оформлення речення. При цьому форми способу мають різні значення а, отже, різну модальність. У порівнюваних мовах модальність виражається інтонаційним малюнком, модальними словами, формами граматичної категорії способу дієслова.

Вчені не можуть дійти єдиної точки зору щодо статусу категорії способу в сучасній англійській мові. Б.О. Ільїш, Л.П. Винокурова, І.П. Іванова виділяють тільки дійсний, наказовий та умовний. Чотири способу розрізняються Г.М. Воронцовою: дійсний, оптатив (різновид: наказовий, бажаний, умовний), можливий (різновид: сумнівний, ірреальний) та малоймовірний. О.І. Смирницький, О.С. Ахманова, наприклад, виділяють 6 форм способу: дійсний (*Indicative*), наказовий (*Imperative*), умовний I (*Subjunctive* I), умовний II (*Subjunctive* II), кондиціональний (*Conditional*), передбачуваний (*Suppositional*).

Нерозв'язаність питання чіткого виділення в англійській мові певного числа способів пов'язана з тим, що форми умовного способу практично збігаються з формами дійсного способу. Тому існує точка зору, що в англійській мові відсутня категорія способу як категорія морфологічна і тому вона відноситься до сфери синтаксису (Л.С. Бархударов).

Що стосується традиційної граматики німецької мови, то вона встановлює наявність трьох способів: *der Indikativ* (дійсний), *der Konjunktiv* (умовний), *der Imperativ* (наказовий).

У порівнюваних мовах в цілому виділяють три способи: дійсний, наказовий та умовний.

Дійсний спосіб передає дію, яка розглядається мовцем *як реальний факт, і, отже, що співвідноситься з тим або іншим часом*. Дійсний спосіб виражається в порівнюваних мовах разом із формами часу. Сфери вживання даного способу в російській, українській, німецькій та англійській мовах в основному збігаються. Крім свого основного призначення – констатація реального факту – дійсний спосіб може вживатися зі значенням спонукальності: укр. *Ти залишаєшся тут та чекаєш на нас!*; рос. *Ты остаёшься здесь и*

ждёшь нас!; англ. *You stay here and wait for us!*; нім. *Du bleibst hier und wartest auf uns!*.

Наказовий спосіб виражає *спонукання до дії, наказ, прохання, вимогу*. Російське та українське дієслово в наказовому способі має форму однини та множини імперативу; його форми утворяться від основ теперішнього часу. Друга особа однини виражається в обох мовах закінченнями *-и* / *-и* (укр. та рос. *бери, пиши, неси*) або чистою основою (укр. *ріж, бий* – рос. *режь, бей*), а множини – укр. *-іть* (*-іте*), *- те* (*пишіть, знайте*), рос. *-те* (*пишите, знайте*).

Всі зазначені форми є корелятами англійських форм: *You wait here*! В німецькій мові, крім аналогічних форм, є ввічлива форма наказового способу, вживана як при звертанні до однієї особи, так і до декількох осіб. В англійській мові в імперативних реченнях використовується інфінітивна, базова форма дієслова, що не вказує на особу та число, порівн.:

- *Приходи ко мне! Приходь до мене! Komm zu mir!*, але *Come to me!*
- *Приходите ко мне! Приходьте до мене! Kommen Sie zu mir! Kommt zu mir!*, але *Come to me!*

У порівнюваних мовах спостерігається певна подібність у вираженні інклюзивності (запрошення до спільного виконання дії): *Давайте попробуем ещё раз! Давайте спробуємо ще! Let's try us again! Laß uns noch einmal versuchen!*.

В англійській мові форми наказового способу для інших осіб, крім другої, утворюються за допомогою частково десемантизованого дієслова *let* та інфінітива, за участю особових займенників типу *him, us*. В українській мові форми наказового способу для першої особи множини виражаються закінченнями *-імо, -ім, -мо* (*берімо, ходимо, ріжмо*).

Ще однією відмінною рисою української мови є наявність часток *нум* та *нумо* для множини та однини, що узгоджуються з особою та числом дієслова, порівн.: *Нум я* запитаю. *Нумо* заспівайте!

В російській мові немає форм наказового способу для першої особи множини. У такому значенні вживаються форми першої особи теперішнього або майбутнього часу дійсного способу. Аналогічне вираження інклюзивності спостерігається в українській та в німецькій мовах: *Пойдёмте-(ка) в театр! – Підемо до театру! Gehen wir uns Theater!* В російській та українській мові зі значенням інклюзивності вживаються форми минулого часу дієслів руху: *Побежали на речку! Поїхали з нами!*

В німецькій мові наказовий спосіб має чотири форми: 2-гу особу однини (утворюється від основи презенса за допомогою

закінчення -е: *spiele*), 2-у особу множини (за формою збігається з 2-ю особою множини презенса дійсного способу: *loben (ihr lobt) – lobt*), форму ввічливого звертання (збігається за формою з 3-ю особою множини презенса дійсного способу: *loben (sie loben) – loben Sie*) і 1-шу особу множини (збігається за формою з 1-ю особою множини презенса дійсного способу: *loben (wir loben) – loben wir*).

Особливістю російської й української мов є форми наказового способу доконаного та недоконаного виду, що виражають різні відтінки імперативності, порівн. у рос. *Сделай зарядку и умойся!* (докон. вид, вимога), але *По утрам делай зарядку!* (недокон. вид, порада).

В російській та українській мові можлива також транспозиція форм наказового способу в сполученні *да, и*; *та й*: *Он возьми, да и крикни! Він візьми, та й крикні!*

В англійській мові в наказовому способі іноді використовується тривала форма, що слугує для вираження одночасності дій: *Be preparing the dinner when he comes in!* Емфатична форма наказового способу є також розповсюдженою в англійській мові: *Do stay at home now!*

Особливістю німецької мови є те, що в ній існує низка граматичних конструкцій та форм, які виражають наказ або спонукання, замінюючи наказовий спосіб:

1. конструкції з модальними дієсловами *wollen, sollen, müssen, mögen, lassen*;
2. 3-тя особа презенса кон'юнктива, наказ стосується 3-ої особи: *Rette sich, wer kann*;
3. футур I дійсного способу, який при відповідній інтонації виражає категоричний наказ: *Du wirst sofort nach Hause fahren*!
4. презенс дійсного способу, який при відповідній інтонації виражає категоричний наказ: *Jetzt vertrittst du mich!*
5. презенс безособового пасиву: Zuerst *wird hier Ordnung gemacht!* і деякі інші.

У досліджуваних мовах зі значенням наказового способу можуть вживатися форми умовного способу.

Умовний спосіб (кон'юнктив) *вказує на те, що у висловленні мовлення здійснюється з погляду мовця про реальну / нереальну можливість або бажаність дії*. Російська та українська мови мають уніфіковану форму умовного способу: форма минулого часу дієслова + частка *бы* (*б*) / *би* (*б*). При цьому категорія часу нейтралізується.

Німецьке дієслово має в кон'юнктиві систему тимчасових форм аналогічну індикативу. Кон'юнктив вживається значно ширше, ніж

умовний спосіб в слов'янських мовах. Він, як правило, перекладається не умовним, а дійсним або наказовим способом. Крім того, до сюди також включаються дві особливі форми – кондиціоналіс I і II, які не мають аналогів у системі тимчасових форм німецького індикатива: *Ich wurde / du wurdest gekommen* і *Ich wurde / du wurdest gekommen sein*. Відмінювання дієслів у кондиціоналісі також відбувається за слабкою або сильною дієвідміною.

У німецькій мові реальна можливість, бажаність виражається презентними формами кон'юнктива (*Präsens, Perfekt, Futur*). Нереальність дії виражається претерітальними формами (*Präterit, Plusquamperfekt, Konditionalis I, II*), причому *Präterit* та *Konditionalis I* співвіднесені із теперішнім / майбутнім часом: *Hatte ich jetzt meinen Urlaub!,* порівн.*:* укр. *Якщо б в мене зараз була відпустка!*, а *Konditionalis II* і *Plusquamperfekt* – з минулим часом: *Hatte ich damals meinen Urlaub gehabt!* пор.*:* укр. *Якщо б в мене тоді була відпустка!*

Претерітальні тимчасові форми кон'юнктиву охоплюють приблизно те й саме коло модальних значень, що і форма умовного способу англійської мови, також претерітальна за своєю структурою.

Форма умовного способу вживається в простому та складнопідрядному умовному реченнях. Відмітною рисою німецької мови є наявність у системі претерітальних форм кон'юнктива тимчасової диференціації: претеріт кон’юнктива та кондиціоналіс I відносяться до теперішнього та майбутнього часів, плюсквамперфект кон’юнктива та кондиціоналіс II віднесені до минулого часу.

В англійській мові зі зникненням флексії форми умовного способу злилися з формами дійсного способу, які відрізняються за тимчасовою співвіднесеністю або за відсутністю тимчасового значення як такого. Наприклад, *Subjunctive I* не має часу і тому одна й та сама дієслівна форма вживається для теперішнього, майбутнього та минулого часів: *It <u>be</u> so*. Безпосередньо *Subjunctive I* представляє дію як проблематичну, але не ірреальну, та вживається для вираження прохання, наказу, припущення, наміру: *If the weather be wonderful, we’ll enjoy the sea air., Long live the USA*!

Формальна невідповідність між дійсним та умовним способом збереглася лише у формах: *I be, he / she be, we be, you be*, у всіх інших дієсловах 3-я особа однини не має закінчення *-s* і тому не відрізняється від 1-ї та 2-ї особи. Останнім часом намітилася тенденція вживання замість цих форм форми дійсного способу: *If she <u>were</u> a painter! – If she <u>was</u> a painter!*

Умовний II (*Subjunctive II*) виражає <u>ірреальну та проблематичну</u> дію, має дві тимчасові форми відносного вживання:

- *Present Subjunctive II*, практично тотожну формам *Past Indefinite*, за винятком форм дієслова *to be / I were* та аналітичних конструкцій ***should / would* + інфінітив**, порівн. англ. *If we had enough time, we would go sightseeing*; рос. *Если бы у нас было время, мы бы поехали осмотреть город* та

- *Past Subjunctive II* омонімічну формам *Past Perfect* дійсного способу, а також аналітичні конструкції ***should / would* + перфектний інфінітив**, порівн. англ. *If we had had enough time, we would have gone sightseeing*; рос. *Если бы у нас было тогда время, мы поехали бы осмотреть город*.

Англійські аналітичні форми умовного способу – *Conditional* та *Suppositional*.

Conditional (кондиціональний спосіб) виражає нереальність, умову: *If you had gone there, you would have seen the film.* *Suppositional* (передбачуваний спосіб) виражає наказ, попередження, випадковість: *I order that she do it right now*.

Умовність, яка має в російській, українській та німецькій мовах морфологічне вираження, в англійській виявляється синтаксичним оточенням, контекстом: *If only I hadn't listened to my parents; It is time you were in bed.*

Ізоморфним у німецькій та англійській мовах є те, що презентні форми
умовного способу слугують для вираження реально передбачуваних дій, здійсненних бажань, волевиявлення (умовний спосіб в останній функції є близьким до імперативу): нім. *Ich fahre hin, koste es, was es wolle! Es sei bemerkt, daß…*; англ. *God save the Queen! Suffice it to say!*

В російській (а також і в українській мові) ці презентні форми умовного способу передаються за допомогою форм наказового способу або формами дійсного способу зі спонукальними частками *да, пусть* (рос.) та *нехай, хай* (укр.): рос. *Будь, что будет*; *Да здравствует наше Отечество*!; укр. *Нехай зайде!*

У порівнюваних східнослов'янських мовах умовний спосіб вживається й зі значенням імперативності, наприклад, *Помирилась бы ты с ним*! Російська мова виявляє також вживання імперативу зі значенням, яке властиве умовному способу: *Приди ты на час позже, и мы успели бы на последний поезд*!

Крім функції вираження можливості дії, в кон'юнктиві історично зложилася й інша, особлива функція вираження непрямого мовлення. Оформлюючи непряме мовлення, кон'юнктив не вказує на те, що те, про що йдеться не існує в дійсності та ставиться до нього як до можливого. Він просто констатує факт, що має місце або передає думку, яка не вступає в протиріччя з думкою мовця. Граматичне

значення кон’юнктива як форми вираження мовлення співрозмовника особливо яскраво проявляється у вільному непрямому мовленні, що широко використовується в художній літературі.

Категорія стану. Категорія стану пов'язана з номінативним характером індоєвропейського речення, вона визначає *відношення між дією, суб'єктом і об'єктом*, і, разом із цим побудову всього речення. Стан – *категорія, що виражає відношення дії до суб'єкта* в певній системі опозицій. Поряд з первинною *активною* формою, де носій дії, стану, якості виступає в ролі підмета, порівнювані мови мають можливість винесення в позицію підмета інших актантів речення.

Якщо об'єкт дії (додаток) стоїть в називному відмінку та є підметом, то в цьому випадку змінюється форма дієслова-присудка. Цю форму називають *пасивною* формою. При цьому виникає враження зворотньоспрямованої дії.

Інакше кажучи, сутність категорії стану полягає в передачі суб’єктно-об’єктних відносин дії конструкціями, які не збігається з логічною схемою судження. При відсутності об'єкта дії його функцію виконує сам суб'єкт. Зв'язок категорії стану з категорією транзитивності чітко виражена у всіх порівнюваних мовах.

Системи вираження стану в конкретних мовах відрізняються один від іншого складом морфологічно похідних форм. Наприклад, система стану англійської мови включає два стани (активний та пасивний), деякі дослідники виділяють і стан зворотний (*himself*), в російській та українській мові, поряд з активним та пасивним станом, існує зворотній стан (на *-ся* / *-сь*). У німецькій мові дієслово має три стани: активний (*Die Frau deckt den Tisch*), пасивний (*Der Tisch wird gedeckt*) та статив (показує стан підмета, що настав в результаті спрямованої на нього дії, виконаної іншою особою: *Der Tisch ist gedeckt*).

У структурному плані у всіх порівнюваних мовах активний стан, на відміну від пасивного, не має експліцитного морфологічного вираження, характеризується **нульовим показником** та є немаркованою категоріальною формою. Пасивний стан має **експліцитний морфологічний** показник. Стан у російській та українській мовах, на відміну від мов західногерманських, має синтетичні та аналітичні форми. Синтетичні форми збігаються з формами зворотних дієслів, аналітичні форми відносяться до пасиву стану: рос. *Собрание открывает**ся*** – *Собрание откры**то***; укр. *Двері відчиняють**ся*** – *Двері відчине**но***.

Те, що остання форма є аналітичної, показує минулий або майбутній час: рос. *Собрание было / будет открыто*; укр. *Двері було / буде відчинено.* Допоміжне дієслово *быть / бути* має в теперішньому часі дійсного способу нульову форму.

Стан у німецькій мові представлений аналітичною формою, яка не збігається з іншими граматичними формами: допоміжне дієслово *werden* + дієприкметник II дієслова: *Die Versammlung wurde eröffnet – Die Versammlung war erröfnet.* Тут ми маємо опозицію значень *процес* :: *стан*. Активний стан утворюють усі слова, пасивний – тільки перехідні.

Англійський пасив має тільки одну форму *be* + дієприкметник II, тому опозиція значень *дія* :: *стан* граматично не зафіксовано: *The war was declared*.

Існують численні розходження в сфері стану порівнюваних мов. У німецькій мові більшість дієслів, як перехідні, так і неперехідні, мають пасивну форму: *Der Rat wurde befolgt. Dem Rat wurde gefolgt.* Речення з пасивною формою неперехідних дієслів є безособовими: *Es wurde getanzt*.

Але така трансформація неможлива, якщо дія не співвіднесена з людиною: *Der Adler fliegt – *Es wird fliegen.*

У російській та українській мовах пасивний стан є можливим тільки в перехідних дієсловах. Поворотні конструкції з давальним відмінком типу: рос. *не гуляется ему*, укр. *не сидится їй*, є індиферентними відносно стану.

У німецькій мові пасив стану корелює з пасивом дії, який передує в часі: *Збори були відкриті* / *Собрание было открыто* / *Die Versammlung wurde eröffnet. – Die Versammlung war geöffnet.*

Російський пасив стану пов'язаний з дієслівним видом та є доконаним на відміну від недоконаного пасиву на *-ся*: *Собрание открывается председателем*. Рідко вживається аналітична форма пасиву недоконаного виду: *Они были гонимы судьбой*. Неможливої є пасивна форма на *-ся* в доконаному виді: **Собрание открылось председателем*.

Особливістю англійської та німецької мови є те, що трансформації з активу в пасив можуть здійснюватися на основі всіх типів перехідності дієслова: прямій, непрямій безприйменниковій та непрямій прийменниковій: *She gave her sister a car : The car was given to her sister : Her sister was given a car.* У слов'янських мовах типовими еквівалентами таких конструкцій є невизначено-особові речення. Іншою характерною рисою англійської мови є пасивні конструкції з використанням обставинних зв'язків дієслів: *This arm-*

chair has not been seated on. У функції підмета виступає обставина активної конструкції: *Nobody sat in this arm-chair*.

В українській та російській мовах цим конструкціям відповідає або активна конструкція: *У цьому кріслі ніхто не сидів.* – рос. *В этом кресле никто не сидел* або невизначено-особова: укр. *У цьому кріслі не сиділи.* – рос. *В этом кресле не сидели.* В англійській мові в пасивному стані можуть вживатися сталі словосполучення типу *to give an account, to take notice of, to make use of.*

Сфера використання пасивного стану в англійській та німецькій мовах ширше, ніж у досліджуваних слов'янських. Це пояснюється тим, що в західногерманських мовах підметом пасивної конструкції може бути, крім прямого (укр. *книги читаються студентами*, рос. *книги читаются студентами*), також і непрямий додаток відповідної активної конструкції: англ. *They offered him an interesting job. – He was offered an interesting job*; нім. *Sie bot ihm die interessante Arbeit an. – Er wurde die interessante Arbeit angeboten.*

Категорія особи – граматична категорія дієслова, що *виражає відношення дії до особи з погляду мовця*. Вона служить для розрізнення мовців – *адресанта*, співрозмовника, до якого звертається інший мовець – *адресат*, та навколишніх осіб й предметів (*третя особа*), про які йдеться та які в розмові участь не беруть. Наприклад, форма 1-ї особи вказує, що сам мовець є тією особою, до якої віднесене дія або як до діяча (при активній конструкції речення), або як до об'єкта дії (при пасивній конструкції речення); форма 2-ї особи вказує на адресата, а форма 3-ї особи – особа (предмет), яка не бере участь в акті мовного спілкування.

Категорія особи пов'язана парадигматичними та функціональними відносинами з іншими категоріями дієслова: способом, часом, станом, видом. Крім того, особа - *найважливіший засіб предикативності*.

У нормативних граматиках сучасної англійської та німецької мов на базисі принципу виділення граматичної категорії на понятійній основі виділяються три особи однини та множини. З іншого боку, дослідники-англісти, які розглядають особу дієслова з морфологічних позицій, вважають, що в сучасній англійській мові категорія особи характеризується тільки опозицією 1-ї та 3-ї особи однини теперішнього часу активного стану. Функції 2-ї особи однини (*thou singest*), що зникла із сучасної англійської мови, взяла на себе форма 2-ї особи множини, що семантично співвідноситься як із множиною, так і з одниною (тобто англійські форми типу *you are* відповідають українським, російським та німецьким *ви є, ти є*; *вы*

есть, ты есть та *Sie sind, du bist*), однак, граматично відносяться тільки до множини.

У сучасній англійській мові категорія особи є однією з найбільш слабко морфологізованих граматичних категорій. Тільки 3-я особа однини теперішнього часу має свій формальний маркер – флексію *-s,* що додається до основи інфінітива: *sing – sings*. Якщо в майбутньому часі форми зазначеної категорії розрізняються протиставленням допоміжних дієслів *shall* та *will*, причому ця опозиція на даному етапі розвитку мови поступово стирається, то в минулому часі формальне вираження особи повністю відсутнє.

Безособовіформи дієслова – інфінітив, герундій, дієприкметник – не мають ні особи, ні числа, ні часу, ні способу. Як показники динамічної ознаки, вони вживаються із суб'єктом дії.

В німецькій мові ситуація дещо інша: категорія особи морфологічно представлена більше розгорнутою за рахунок існування двох систем особових закінчень: презентних та претерітальних.

Презентні закінчення слугують для утворення особових форм дієслова в теперішньому часі дійсного способу: *schneide, -est, et, -en, -et, -en.* Ці ж закінчення в контексті можуть також слугувати для утворення форм майбутнього часу. Крім того, майбутній час утворюється за допомогою допоміжного дієслова *werden*, форми однини та множини якого здебільшого відрізняються один від іншого, порівн.: *ich werde, du wirst, er /sie / es wird, wir / sie werden, ihr werdet.*

Претерітальні закінчення слугують для позначення особових форм дієслова в претеріті (імперфекті) дійсного способу. Характерною рисою претериітальної системи закінчень є нульова флексія в 1-й та 3-й особах однини: *kam, kamst, kam, kamen, kamt, kamen.* Крім того, система особових закінчень, на відміну від інших мов, характеризує всі тимчасові форми кон'юнктива (презенс та претеріт кон'юнктив), виступаючи при цьому як характерна ознака всіх форм даного способу.

У російській та українській мовах категорія особи базується на протиставленні шести взаємозалежних форм (1-ї, 2-ї, 3-ї особи однини та множини) у зв'язку з тим, що категорія особи нерозривно пов'язана з категорією числа: укр. *пишу, еш, -е, -емо, -ете, -уть*; рос. *пишу, -ешь, -ет, -ем, -ете, -ут.*

В цих мовах особа виражена в теперішньому та майбутньому часі дієслів. Відповідна формальна представленість категорії є прикладом граматичної надмірності: одне граматичне значення формально виражене як особовим закінченням дієслова, так і займенником одночасно. Присудок, виражений формами минулого часу та умовного способу, передає значення особи за допомогою

особового займенника та через зв'язок із синтетичними особовими парадигмами теперішнього та майбутнього часу (укр. *малював – малюю*; рос. *рисовал – рисую*).

У російській та українській мовах система дієслівних форм дозволяє використовувати синтаксичні конструкції без формального підмету. В цьому випадку функцію маркера особи беруть на себе особові дієслівні закінчення. Розглянуті конструкції можливі з усіма особами та часто використовуються зі стилістичним навантаженням у художніх творах. При перекладах німецькою та англійською таким безособовим конструкціям відповідають конструкції суб'єктні. Англійські та німецькі конструкції з особовими займенниками в смисловому та стилістичному відношенні є повноцінними корелятами українських дієслівних форм, тому що самі займенники в таких ситуаціях особу не конкретизують і при перекладі зберігається поетична форма, пов'язана з узагальненням. При цьому відмінність між англійською й німецькою, з одного боку, та російською й українською мовами, з іншого, полягає в тому, що в останніх ці конструкції являють собою стилістичний різновид дієслівних форм, використовуваних з особовими займенниками.

Ще однією особливістю порівнюваних мов є наявність так званих *безособових* дієслів. Останні виражають такі *дії й стани, які за своїм характером не мисляться як прояв діяльності предмета й особи*. Формально ці дієслова виступають в 3-й особі однини, однак, вони не змінюються за особами. Різниця між сучасними східнослов'янськими та західногерманськими мовами в цьому аспекті полягає в тім, що в перших безособові дієслова вживаються без підмета (рос. *вечереет, темнеет*, укр. *світає, темніє*), у той час як в англійській та німецькій – тільки з формальним підметом (англ. *it is snowing, it rains*; порівн., напр., глибинна структура таких речень, в яких прихований суб'єкт речення, має вигляд – *The event I am witnessing just now is snow / rain*; нім. *es tagt, es durstet mich, es fehlt an*).

Російська, українська та німецька мови відрізняються тим, що в них безособових дієслів значно більше і вони становлять більше семантичних груп: явища природи, фізичний, психічний стан особи, наявність або відсутність предмета, уявлення про долю. В англійській мові до безособових дієслів належать головним чином ті, що позначають явища природи.

Крім того, безособові дієслова утворюються від особових за допомогою зворотного суфікса *–ся*: укр. *спить – спиться*, рос. *спит – спится*. Тому в російській та українській мовах безособові дієслова

часто вживаються як стилістичні різновиди особивих: укр. *він не спить – йому не спиться*; рос. *он не спит – ему не спится.*

Проте, в окремих випадках безособові дієслова своєю семантикою збігаються в порівнюваних мовах. Наприклад, в англійській та німецькій мовах українським та російським безособовим дієсловам відповідають утворення широкої семантики типу: англ. *to get, to become, to grow,* нім. *werden, bekommen, wachsen*. У таких випадках спостерігається повна семантико-стилістична відповідність, наприклад, укр. *Стало зовсім затемніло;* англ. *It had become completely dark.* Відзначимо, що конструкції з безособовими дієсловами часто вживаються для створення стилістичного ефекту, однак під час передачі їх англійськими та німецькими особовими формами стилістичні значення залишаються не актуалізованими.

Категорія числа. Дієслівні категорії особи та числа – категорії узгодження, їхнє значення відноситься до комплексу "підмет-присудок" як до єдиного цілого, тому часто говорять про особово-числову парадигму. Категорія числа вказує на те, чи йде мовлення про одиничну особу або про безліч осіб, що виконують однакову роль в акті мовлення.

В англійській мові опозиція однини та множини всіх дієслів, за винятком *to be*, формально виражена тільки в 3-й особі однини та множини дійсного способу теперішнього часу: *he, she, it points :: they point.* Зазначена опозиція найбільш чітко виявляється у всіх формах дієслова *to be* в дійсному способі теперішнього (*am, is :: are*) та минулого часу (*was :: were*). Те ж саме стосується й всіх аналітичних форм дієслова *to be*. В умовному способі числової парадигми немає.

В німецькій мові категорія числа виражається разом із категорією числа за допомогою особових закінчень дієслова в дійсному нахиленні теперішнього та минулого часу, напр., *Ich schreibe, du schreibst, er /sie / es schreibt, wir / sie schreiben, ihr schreibt* (презенс) / *Ich folgte-, du folgtest, er /sie / es folgte-, wir / sie folgten, ihr folgtet* (імперфект).

Особливістю російської та української мов у порівнянні з англійською, і в меншій мірі з німецькою, є те, що абсолютно всі особові форми дієслова (теперішнього та минулого часу) дійсного та умовного способу виражають числові відносини. Граматично категорія числа в слов'янських мовах виявляється у формі трьох бінарних протиставлень: 1-а особа одн. — 1-а особа множ., 2-а особа однин. — 2-а особа мн. числа, 3-а особа одн. — 3-а особа множ.. Однак, в семантичному плані форми 1-ї та 2-ї особи однини не співвідносяться однозначно з 1-ю та 2-ю особою множини.

Однозначна кореляція існує тільки між 3-ю особою одн. та 3-ю особою множ.

Існують випадки, коли числові форми не відбивають реальних числових відносин, наприклад форми множини (1-а особа) зі значенням узагальнення (авторська множина): укр. *ми вважаємо,* рос. *мы считаем*, а також ввічливі форми звертання. У зв'язку з відсутністю в сучасній англійській мові, на відміну від німецької, опозиції 2-ї особи одн. — 2-ї особа множ., тут немає засобів вираження значення "шановної множини" взагалі, що утруднює переклад відповідної семантичної категорії при перекладі з російської та української на англійську мову.

Типологія безособових форм дієслова. Система безособових форм дієслова в порівнюваних мовах має ряд подібних та відмітних рис. Загальними є інфінітив і два види дієприкметників у порівнюваних східнослов'янських та західногерманських мовах. Аломорфна ознака – герундій в англійській та два типи дієприслівника в російській та українській мовах. На відміну від відмінюваних форм дієслова інфінітив, дієприкметник, герундій, дієприслівник не мають форм дієвідміни: вони не змінюються по особам й числам та не мають деяких інших дієслівних категорій (наприклад, категорії способу). Тому їх називають *безособовими формами дієслова*. Крім того, в реченні їм, окрім дієприкметника, не властива предикативна функція, характерна для відмінюваних форм дієслова.

Інфінітив як основна форма дієслова за своїм походженням – іменник із дієслівною основою або, по-іншому, назва дії. Однак, подібність із віддієслівними іменами поступово стерлася, але не зникла. Так, аломорфними рисами інфінітива є здатність виконання ним (іменних) функцій підмета та додатку, а також функцій означення та обставини.

Англійський інфінітив розрізняється своєю часткою *to* (*to escape, to mock*), німецький – *zu* (*zu weinen, zu leben*), у той час як російський та український інфінітиви характеризуються суфіксами рос. *-ть, -ти, -тись*, рідше *-чь* та укр. *-ть, -ти, -тись, -тися*. Виключення в західногерманських мовах становить використання інфінітива без зазначеної частки, наприклад, після допоміжних дієслів, дієслів чуттєвого сприйняття, дієслів примусу (в англійській мові): *She didn't come, He felt her touch her hand, What makes you think so?*, модальних дієслів, а також модальних слів: нім. *Ich kann diese Arbeit machen* та англ. *He would sooner die than go there.*

В російській мові форми інфінітива на *-ть, -ти* та *-чь* вживаються в випадках:

1) після інфінітивних основ на приголосний *-ти* стоїть під наголосом: *нес'ти, вес'ти*;

2) морфема *-ть* приєднується тільки до кінцевої голосної основи або в тому випадку, якщо наголос падає на основу: *го'реть, сохнуть, знать*;

3) форма *-чь* зустрічається в тих словах, які закінчуються на *ч* або *г*: *беречь, печь*.

В українській мові суфікс *-ти* додається до основи, яка закінчується на приголосну (*сі<u>с</u>ти, ве<u>з</u>ти*), суфікси *-ть, -тись, -тися* додаються до основи, яка закінчується на приголосну або голосну: *носити, носитися, носить, носитись*. Специфічними рисами українського інфінітиву є: 1) наявність зменшувальних його форм: *спат<u>ки</u>, спат<u>оньки</u>, спат<u>усі</u>*; 2) наявність паралельних форм утворення інфінітива: *ревти – ревіти, плисти – пливти, сопти – сопіти*; 3) в українській мові форми інфінітива на *-ть* не є літературною нормою.

Особливостями російського та українського інфінітива є відсутність перфектної пасивної форми, форм аспектуальності (в наявності є семантичне розмежування дієслів доконаного та недоконаного виду: *вымыть – мыть, вырости – расти*). В німецькій мові спостерігається існування інфінітиву I (одночасність дії – *lesen, laufen / gelesen werden*) та інфінітиву II (попередність дії – *gelesen haben, gelaufen sein / gelesen worden sein*) тільки активного / пасивного стану. Відмінністю німецької мови є те, що інфінітив II активного стану утворюється з дієприкметника II відмінюваного дієслова та інфінітива I допоміжного дієслова *haben* або *sein*, що відсутнє в англійській мові, в якій перфектний інфінітив пасивного або активного стану утворюється лише за допомогою слова *have*.

В обох мовах перехідні дієслова мають всі чотири форми інфінітиву, інші дієслова – тільки інфінітив I та інфінітив II дійсного стану. Інфінітив II вживається рідко та не має відповідності в слов'янських мовах. Характерно також утворення інфінітивом цілого ряду інфінітивних конструкцій, які виконують різноманітні функції у висловленні.

Через те, що інфінітив в західногерманських мовах має, подібно відмінюваним формам дієслова, категорію стану, йому властива і віднесеність до особи. Поза реченням його віднесеність до особи носить потенційний, невизначений характер.

<u>Герундій</u> – безособова форма дієслова, властива виняткова англійській мові. Функціонально герундій близький дієприслівнику в

слов'янських мовах. Граматичними категоріями герундія є категорії часу та стану (*arriving, being described, having arrived, having been described*). Він також має деякі ознаки іменника. Граматичне значення герундія – процес, таким чином, він корелює з деякими іменниками дієслівного походження: *arriving – arrival, perceiving – perception.* Іменні характеристики герундія також знаходять вираження у функції підмета, додатку, предикатива та обставини способу. Як і іменники, герундій може визначатися присвійним займенником або іменником у присвійному відмінку, напр., *We looked forward to our meeting with the legendary cook.* Він також є основою герундіальних фраз, які складаються, крім нього, ще з одного або більше залежних слів. Часто вживається із прийменниками в препозиції: *On arriving to the station, he left the car*.

Дієслівні особливості герундію полягають в тому, що після нього в реченні може стояти пряме доповнення: *I remember taking my key*; його характеризує наявність тимчасових форм: *Seeing him is a great pleasure for us – I don't remember having seen him this summer*, а в перехідних дієсловах – і форм стану: *writing – being written.* В англійській мові виділяється цілий корпус фразових дієслів, дієслівних словосполучень, дієслів та іменників із прийменниками, предикативних словосполучень після яких вживання герундія є обов'язковим. Російською та українською герундій традиційно перекладається за допомогою іменника, інфінітива, дієприслівника, дієслова в особовій формі.

В німецькиій мові існує термін *герундів*, який являє собою конструкцію дієприкметника (Partizip I) с *zu*, яка виражає можливість / неможливість або необхідність. Він має пасивний характер, хоч завжди вживається з партиципом І: *die einzusetzenden Beträge.*

Дієприкметник сучасних східнослов'янських мов – дієслівно-іменна форма. Подібно дієслову, воно характеризується категорією виду, стану та часу, зберігає моделі керування та примикання. Дієприкметник як прикметник має категорію роду, числа та відмінка того іменника, з яким узгоджується. На відміну від дієслова, дієприкметник позбавлений категорій особи, способу; від прикметників дієприкметник відрізняється відсутністю ступенів порівняння. Дієприкметник може вживатись атрибутивно і предикативно.

Дієприкметники сучасної англійської мови не мають абсолютного тимчасового значення, вони характеризуються тільки категоріями стану та виду. Відносне тимчасове значення властиво, насамперед, дієприкметнику I (Participle I), тому що він представляє дію, яка протікає одночасно з дією вираженим присудком речення.

Дієприкметники ж німецької мови (Partizip I, II) більш яскраво характеризуються наявністю категорії часу. У порівнянні з українською та російською мовами система дієприкметника в німецькій бідніша: в ній вона складється з двох форм: *lesend*, *gelesen*, у той час як у східнослов'янських мовах – їх чотири: дієприкметники активного стану теперішнього часу недоконаного виду, минулого часу доконаного виду і дієприкметник пасивного стану недоконаного і доконаного виду: укр. *танцюючий, побілілий, читаний, прочитаний*; рос. *работающий, запотевший, выданный, нарезанный*.

В українській мові активні дієприкметники недоконаного виду теперішнього часу, що утворюються від основ теперішнього часу за допомогою малопродуктивних суфіксів *-уч, -юч, -ач, -яч* вживаються рідко: *догоряючий, керуючий, гримлячий, зріючий*. Частіше їх замінюють дієприкметникові звороти типу: *який / що співає, який / що править.*

Дієприкметники, що втратили дієслівні ознаки, переходять до розряду *прикметників*: укр. *блукаючий, лежачий,* рос. *незначащий, горючий*, нім. *bekannt, hervorragend*, англ. *entertaining, frightening*. Форми української мови на *-ущ, -ящ* утворилися внаслідок впливу старих книжкових форм сучасної російської мови й також перейшли до класу прикметників: *роботящий, пропащий.* У російській мові активні дієприкметники недоконаного виду теперішнього часу утворюються за допомогою суфіксів *-ущ, -ющ, -ащ, -ящ*: *зрящий, могущий, сидящий, читающий.* Відбувається і їхня активна *субстантивізація*: англ. *the wounded*, нім. *der Vorsitzende, das Erfundene*, укр. *трудящий,* рос. *имущий*;

В українській мові **активні** дієприкметники минулого часу утворюються від префіксальних інфінітивних основ перехідних дієслів доконаного виду за допомогою суфіксів *-вш, -ш*: *перемігший, здолавший*. Продуктивним виступає й суфікс *-л*: *замерзлий, змарнілий, побілілий, посивілий*. У російській мові дієприкметники минулого часу також утворюються від інфінітивних основ доконаного та недоконаного виду за допомогою суфіксів *вш, -ш*: *горевший, знавший, читавший.* Однак, суфікс *-л* не вживається, його залишки простежуються в невеликій кількості слів: *горелый, запотелый, возмужалый, переспелый*.

У сучасній російській мові **пасивні** дієприкметники теперішнього часу утворюються від перехідних дієслівних основ теперішнього часу за допомогою суфіксів *-ом, -ем, -им*: *читаемый, гонимый, ведомый*. У сучасній українській мові **пасивні** дієприкметники теперішнього часу не утворюються.

Пасивні дієприкметники минулого часу утворяться як в російській, так і в українській мовах від інфінітивних основ перехідних дієслів за допомогою суфіксів *-н, -ен, -т*: рос. *бить – битый, вить – витый* та *би**т**, сжа**т**, разу**т***; *сдела**н** – сделанный, скоше**н** – скошенный,* пор. з укр.: *бити – битий, вити – витий, жать – жатий*; *засіяний, даний, сплетений.*

В обох мовах кожна незмінна предикативна дієприкметникова форма може мати й тимчасове значення, що виражається за допомогою дієслівної зв'язки: рос. *было сделано, будет сделано,* укр. *було зроблено, буде зроблено.*

В англійській мові **дієприкметник I** утворюється за допомогою закінчення *-ing*: *taking, running.* Перфектні та пасивні форми утворюються за допомогою дієслів *have* в *-ing* формі (*having gone*) та дієслова *be* (*being taken, having been taken*). Дієприкметник I перехідних дієслів доконаного та недоконаного виду мають категорію стану: *Translating from English into Russian, you should remember the rules of grammar* (активний) – *Being translated into many languages, the novel is known all over the world* (пасивний).

У німецькій мові дієприкметник I утворюється шляхом додавання до кореню або основи дієслова суфікса *-e*(*nd*): *lesend, kletternd*. Він має граматичні категорії стану, виду та часу, порівн.:

- *Ich spreche mit einem hier weilenden Freund.*
- *Ich sprach mit einem hier weilenden Freund.*
- *Ich werde mit einem hier weilenden Freund sprechen.*

Дієприкметник II як одна з основних форм дієслова вживається для утворення аналітичних дієслівних форм: перфекта, плюсквамперфекта, та інфінітива II активного стану, всіх форм пасивного стану і стативу. Дієприкметник II німецької мови утворюється за допомогою префікса *ge-* та суфіксів *-t* для дієслів слабкої дієвідміни й *-en* для дієслів сильної дієвідміни: *gekommen, geführt.* Дієслова слабкої дієвідміни, корінь яких закінчується на *d, t* та *n, m* з попередньої приголосною мають в дієприкметнику II суфікс *-et*: *geachtet.* У дієсловах з відокремлюваними префіксами префікс *ge-* стоїть між префіксом та коренем: *herangewachsen.*

У німецькій мові дієприкметник I граничних дієслів являє собою форму активного стану, дієприкметник II – пасивного: *der fragende Mensch – der gefragte Mensch.* Дієприкметник I має значення недоконаного виду – воно представляє дію в його плині, дієприкметник II, представляючи результативний стан предмета внаслідок завершеності дії, має значення доконаного виду: *der fallende Baum – der gefallene Baum.*

Дієприкметник II англійської мови утворюється від третьої форми дієслова: *invited, told, taken.* Дієприкметники II перехідних дієслів є завжди пасивними, неперехідних дієслів – активними за своїм значенням, порівн., напр., *built – побудований / построенный, begun – початий / начатый,* але *arrived – прибулий / прибывший, vanished – зниклий / исчезнувший.*

У перехідних граничних дієсловах пасивне значення дієприкметника II англійської та німецької мов комбінується з доконаним видом: англ. *taken, asked*; нім. *das gefundene Buch*, дієприкметник II неперехідних дієслів – завжди доконаного виду та має активне значення: англ. *decayed, gone, arrived*; нім. *der angekommene Bus steht da.*

Аломорфною ознакою системи дієприкметників німецької мови в порівнянні із системою дієприкметників російської та української мови – *злите вираження* виду та стану. Внаслідок цього трьом дієприкметникам пасивного стану в перехідних дієсловах, наприклад, у російській мові, протистоїть один дієприкметник пасивного стану в німецькій:

Пасивний Стан

Російська / українська мова

Німецька мова

недокон. вид., теперішн. час – *спрашиваемый / запитуваний – gefragt*

недокон. вид., минул. час – *спрашивавшийся* / той, що *запитувався – gefragt*

докон. вид., минул. час – *спрошенный / запитаний – gefragt*

Аналогічна картина спостерігається і в англійській мові: відповідником зазначених трьох форм є лексема *asked.*

Дієприкметник I негранічних дієслів також виражає дію в його плині: *der gehende Mensch, der laufende Knabe.* Дієприкметники II від дієслів негранічного значення типу *gegangen, gelaufen* функціонують в німецькій мові тільки як компоненти складних форм дієслова та не вживаються самостійно. В системі дієприкметників слов'янських мов такі дієприкметники не мають еквівалентів.

У перехідних та неперехідних дієслів граничного значення дієприкметник II відповідає звичайно дієприкметнику минулого часу пасивного стану в слов'янських мовах: *gefragt – запитаний / спрошенный, gebaut – побудований / построенный, gekommen – що прийшов / пришедший.* Дієприкметники II від перехідних дієслів

неграничного значення, непов'язані зі значенням результативності, відповідають дієприкметникам пасивного стану теперішнього часу в порівнюваних слов'янських мовах: *geliebt – улюблений / любимый, gesucht – шуканий / искомый, geleitet – керований / руководимый.*

До особливостей системи дієприкметників у німецькій мові порівняно з російською та українською мовами відноситься також розходження у вживанні дієприкметників зворотних дієслів. У східнослов'янських мовах дієприкметники зворотних дієслів вживаються так само, як і дієприкметники інших дієслів, в німецькій мові самостійне вживання дієприкметників таких дієслів надзвичайно обмежено. В самостійному вживанні зустрічаються лише дієприкметник I зворотних дієслів. Дієприкметник II зі зворотною часткою *sich* вживається тільки як компонент складних форм дієслова, напр., *Er hat sich endlich entschlossen*. Самостійне вживання дієприкметників II можливо тільки від деяких зворотних дієслів, але без частки *sich*: *Er ist fest entschlossen*. Зворотні дієслова неграничного значення, будучи разом з тим неперехідними, не мають дієприкметника II у самостійному вживанні, так само, як і всі інші неперехідні дієслова неграничного значення.

Дієприслівник – безособова форма дієслова, що позначає другорядну дію, підпорядкована головному, вираженому в реченні присудком або інфінітивом в різних синтаксичних функціях: рос. *Писал, время от времени заглядывая в книгу*.

У східнослов'янських мовах цей вербоїд утворюється від 1) основи теперішнього часу та 2) інфінітивних основ доконаного та недоконаного виду. В українській мові дієприслівники недоконаного виду оформлюються суфіксами *-учи, -ючи, -ачи, -ячи*: *несучи, ведучи, знаючи, хвалячи*; в російській – *-а, -я*: *зная, неся, хваля*. Дієприслівники доконаного виду в російській мові утворяться суфіксами *-в* і *-вши, -ши*: *прочитав – прочитавши, написав – написавши*. Українські дієприслівники доконаного виду утворюються за допомогою морфем *-вши, -ши*: *узнавши, давши, знявши, принісши*. Таким чином, ця нефінітна форма дієслова не має категорій числа, роду та відмінка.

Займенник.

Займенники в сучасних західногерманських та східнослов'янських мовах є окремою частиною мови, яка відрізняється за своїми морфологічними, семантичними та синтаксичними ознаками. Специфікою *займенників* є, насамперед, те,

що *займенники не називають ті або інші предмети або явища та їхні якості, а лише вказують на них*. Це є можливим за умови, якщо відповідні предмети перебувають перед очами комунікантів, або якщо предмет або його якість вже називалися або слідом за цим будуть названі за допомогою іменника. Тому займенники заміняють іменники та прикметники. Замінюючи зазначені частини мови займенники вживаються в тих самих синтаксичних функціях, що й іменники та прикметники і володіють граматичними категоріями, властивими цим лексико-граматичним класам (рід, число, відмінок).

Незважаючи на нечисленність займенників у їхньому складі чітко виділяються за своїм значенням та граматичними властивостями певні розряди, які будуть проаналізовані далі в зіставному аспекті.

У групі ***вказівних*** займенників займенникові риси виражені найбільше чітко. Внаслідок того, що вказівні займенники мають здатність замінювати окремі слова, речення, окремі уривки тексту, і при цьому допомагають ощадливо виражати думки, уникати непотрібних повторів, а також робити мовну комунікацію стилістично оформленою, ці займенники відносяться до найбільш вживаної лексики.

В їхній семантиці розмежовують: 1) властно дейктичне вживання (вказівка на предмет розмови) та 2) анафоричне (вказівка на раніше згаданий предмет). Існують певні кореляції в передачі російських та українських займенників англійською й німецькою мовами. Німецьким вказівним займенникам *dieser / diese / dieses, der / die / das, es*; *jener / jene / jenes, derjenige*; *solcher / solche / solches*; *derselber / derselbe / derselbes*, англійським *this; that; such; the same* відповідають російські – *этот / эта/ это; тот; такой; тот же самый* та українські – *цей / ця / це; тієї; такий; такий самий*.

Однак, якщо українські, російські та німецькі вказівні займенники мають категорію роду, числа й відмінка, то англійські – тільки категорію числа: *this* (*цей, ця, це*) / *these* (*ці*); *that* (*той, та, те*) / *those* (*ті*).

Займенники *this / these* вказують на щось близьке в просторі та часі, *that / those* – на більш віддалене. Крім того, *this* та *those* частіше вказують на особу, чим *this* та *that*. Такого ж значення в російських та українських займенників – *этот, тот/ цей, той*, які можуть додатково вказувати як на віддалені, так і на відсутні предмети, а також позначати минулі й майбутні інтервали часу. В таких випадках їхнім еквівалентом в англійській мові є *that.* Вказівні займенники використовуються, як правило, атрибутивно, однак при

субстантивному вживанні можуть заміняти іменники. Крім того, вони найчастіше поєднуються з іменниками.

У німецькій мові вказівний займенник *der / die / das* має загальне вказівне значення; вживається як субстантивний. На відміну від артикля, він завжди наголошений. Парадигма займенника відрізняється від парадигми означеного артикля тим, що у родовому відмінку однини усіх трьох родів і в родовому та давальному відмінках множини цей займенник, крім форм, які збігаються з формами означеного артикля, має також форми, що збігаються з формами відносного займенника (див. нижче). Вказівний же займенник *es* має послаблене вказівне значення і виступає синонімом вказівних займенників *das* та *dies.*

Займенники зіставлюваних мов найчастіше вживаються із власно дейктичним значенням, особливо коли визначаються прикметником, прислівником, дієприкметником або цілим реченням. У випадку посилення українського та російського прикметника займенником *такий / такой* (*такий брудний*; *такой великолепный*), у німецькій мові використовується *solcher* (*solcher interessante Mensch*), в англійській – *so* (*so hungry*).

Тісно пов'язаними із вказівними займенниками за своєю семантикою та походженням є ***особові*** займенники. Особові займенники вказують на особу (предмет), характеризуючи його з погляду його ролі в процесі спілкування, що дозволяє їх віднести до різних семантичних груп на основі вказівки на ступінь віддаленості від імені, порівн. сфера адресанта: рос. *я,* укр. *я,* англ. *I,* нім. *Ich* та сфера адресата: рос. *ти,* укр. *ти,* англ. *you;* нем. *du*.

У порівнюваних мовах особові займенники не мають родової диференціації, за винятком займенників 3-ї особи однини. Рід в 3-ї особі однини, а також число виражаються не граматичним шляхом, тобто за допомогою словозміни, а *лексично* – в самому корені відповідних займенників, з яких кожне є окремим словом.

Семантично особові займенники 3-ї особи однини та множини у всіх мовах відносяться як до людей, так і до предметів та явищ навколишнього світу, в той час як займенники 1-ї та 2-ї особи вказують тільки на людей (за винятком стилістичної персоніфікації). Особові займенники використовуються субстантивно, але на відміну від вказівних займенників, займенники 1-ї та 2-ї осіб не можуть заміняти іменники. До того ж, вони практично не вживаються із прислівниками, а приєднуються до дієслів.

У порівнюваних мовах особові займенники мають особливий тип відмінювання, відмінний від основної парадигми відмінювання займенників. Це відмінювання характеризується поширенням

суплетивних форм та особливих відмінкових закінчень (у німецькій мові): порівн. **укр**. дав. в. *йому*, знах. в. *його*; **рос**. дав. в. *ему*, знах. в. *его*; **нім**. дав. в. *mir, dir*, знах. в. *mich, dich*; **англ**. об'єктний в. *me*.

Склад особових займенників у всіх мовах ідентичний. Традиційно вважається, що німецькі та англійські особові займенники – англ. *he, she, it, they*; нем. *er, sie, es. Sie* – замінюють іменник, який розуміється співрозмовником або є згаданим раніше. Зазначені займенники близькі іменникам, зокрема за виконуваними цими частинами мови синтаксичним функціям. У той же час, відмінності полягають в тому, що іменники вимагають до себе артиклів, інших вказівних слів, займенники вживаються без них; іменники мають тільки категорію числа й відмінка (іноді роду), займенники ж мають категорію особи, числа, роду й відмінка.

Особові займенники всіх мов характеризуються категоріями відмінка, роду, особи та числа. Характерною рисою сучасних англійських займенників є тільки два відмінки: *називний* та *об'єктний* (непрямий) відмінок. Функцію підмета виконує займенник в називному відмінку, функцію додатку – в об'єктному. На сучасному етапі розвитку мови основна функція займенників в об'єктному відмінку – прийменникового доповнення – доповнюється використанням займенників на місці займенників у називному відмінку.

Спостерігається зростаюча тенденція до вживання об'єктної форми після дієслова, що зумовлено тим, що іменник та займенник, вживані після дієслова, є його додатком. Наприклад, стійкими вже стали конструкції типу *It's me, That's me*. У російській, українській та німецькій мовах особові займенники відмінюються за тими ж відмінками, що й іменники. Для їхнього відмінювання характерний суплетивизм, наприклад, укр. *Я - мене*, англ. *he - him*.

У німецькій мові парадигма відмінювання особових займенників, подібно до української та російської мов, складється в основному з суплетивних форм, напр., *Ich, meiner, mir, mich.*

У порівнюваних мовах особові займенники мають значення роду в 3-ї особі однини: рос. *он, она, оно*; укр. *він, вона, воно*; англ. *he, she, it*; нем. *er, sie, es.* В західногерманських мовах рід, насамперед, має лексичний характер. Займенники чоловічого роду співвідносяться з особами чоловічої статі, жіночого – жіночої статі, середнього роду – з усім, що не має статі.

Відмінністю української та російської мов є те, що рід характеризується як лексико-граматична категорія, яка володіє формальними та семантичними ознаками свого вираження. Крім того, він здатний виражатися флексіями іменників, дієслів, прикметників,

самих займенників, чого не спостерігається, наприклад, в англійській мові.

Німецький займенник *er* та англійський займенник *he* чоловічого роду лексично відповідають особистим займенникам *он* та *він*, що виражають референт чоловічої статі відповідно в російській та українській мовах, *sie* та *she* жіночого роду – *она* та *вона.* Зазначені займенники в східнослов'янських мовах здатні вказувати на рід на відміну від займенників *he, she / er, sie* англійської та німецької мов. Українські та російські займенники *он, она, оно* / *він, вона, воно* в особовому значенні анафорічні подібно до займенників англ. *he, she* та нем. *er, sie.*

У всіх випадках, в яких референтом є неживий предмет в англійській використовується *it*; в німецькій – *es.* Вони вживаються для називання тварин, маленьких дітей, невизначених істот або в пейоративному значенні. Однак, зазначені займенники *it* та *es* в англійській і німецькій мовах мають винятково ще й емфатичне (виразне) вказівне значення.

В російській та українській мовах *оно / воно* вживається для позначення тварин, маленьких за віком тварин і людей. Крім того, український неособистий займенник *воно* й російське *воно* здебільшого використовується з метою вираження співчуття, жалю, презирства: укр. *Що воно тямить / із собе корчить; Чого воно так кирпу гне?,* рос. *Что ж оно убогое такое?.*

Займенники *it* / *es* здатні вживатися також як з анафоричним (не перекладається російською чи українською мовами), так і із вставним значенням (найчастіше виконують синтаксичну функцію формального підмета в неособистих реченнях типу *It's foggy*). Відповідне вживання займенників *оно / воно* в російській і українській мовах неможливо, тому що за ними зберігаються лексичні значення.

В порівнюваних мовах не існує розходжень в категорії особи особових займенників: в усіх них знаходимо 1-у, 2-у, 3-у особу однини та множини. Для українських, російських, німецького займенників *ви / вы / Sie* немає окремого еквівалента в англійській мові. Займенники 1-ї особи множини *ми / мы / we / wir* вживаються як авторське "ми" як у художньому, так і науковому стилях, а також замість *ти / ты, you / du / sie* (*Ну, и как мы докатились до жизни такой*?).

Крім того, якщо в російській та українській мовах категорія особи виражається дієслівними флексіями, при цьому особовий займенник опускається, то в німецькій та англійській вони повинні

бути використані, порівн., напр., *Чув, він не збирається приїжджати / Слышал, он не собирается приезжать / I hear he is not going to come*.

Розгляд категорії числа в зіставлюваних мовах виявляє той факт, що всі вони мають паралельні форми для однини та множини. Розбіжністю є те, що в російській, українській, а також у німецькій мовах існують форми *ви / вы / ihr* другої особи множини, в той час як в англійській мові існує тільки одна форма для однини та множини – *you*. Вживання форм *ти / ви*; *ты / вы* з позицій ввічливості або одиничності-множинності зумовлено соціокультурними та семантичними факторами.

В тих випадках, коли особовий займенник уживається анафорично для заміни іменника зі значенням збірності, у всіх мовах можливо вживання як однини, так і множини; переважно однини в східнослов'янських мовах, що в англійській і німецькій мовах відповідає *it* / *es*, напр., порівн.: рос. *команда, её разделить*; укр. *команда, її поділити*; англ. *a team, to devide it*; нім. *das Kommando, teilen es ein*.

Відмінності в способах вираження категорій роду, числа, відмінка та особи особових займенників породжують функціональні невідповідності: якщо в українській та російській мовах можливе вживання речень без особового займенника у функції підмета, то в англійській та німецькій їхня присутність є обов'язковою. На особовий займенник у реченні східнослов'янських мов чітко вказують особа, число та рід дієслів.

В англійській мові, на відміну від російської, української та німецької мов, активно вживається особовий займенник *they, you, we* з неособовим значенням, порівн., наприклад, англ. *They say she has got a new estate, We must not allow hem to win* і укр. *Говорять, вона володіє новим маєтком*; рос. *Говорят, она владеет новым поместьем*; порівн. з ньому. *Man sagt, daß sie hat der neue Landsitz.*

Присвійні займенники вказують на власника предмета. Цим зумовлена їхня синтаксична функція: вони виступають або як атрибут (такі форми як *my, his, her, its, our, your, their*), або як іменна частина складеного присудка (*mine, his, her, its, ours, yours, theirs*). Німецькі присвійні займенники *mein, dein, sein, ihr, unser, euer, ihr (Ihr)*, які утворилися від родового відмінка особових займенників, та також вживаються в обох вищевказаних функціях, однак, в основному, це стосується атрибутивної функції, набагато рідше спостерігається вживання у функції іменного предикатива.

Аналогічно в російській та українській мовах обидві функції виконує та сама форма присвійних займенників: рос. *мой, твой, наш, ваш, свой, их*; укр. *мій, твій, наш, ваш, свій, їх (їхній).* Займенника укр.

його, її, їх; рос. *его, её, их* вживаються як визначення перед іменниками та вказують на приналежність. Після прийменників вони не приймають проклітичне *-н-*: *до нього-до його брата*; *к нему – к его брату*. До того ж, вони, на відміну від присвійних займенників, не змінюються та не узгоджуються з іменником у відмінку, роді та числі. Тому назвати їх особовими або присвійними не представляється можливим.

В англійській мові тільки присвійний займенник жіночого роду *her* збігається за формою з об'єктним відмінком особового займенника *she.* У всіх інших займенниках форми присвійних та особових займенників (останні стоять в об'єктному відмінку) – різні: *us-our, them-their*. В англійській та німецькій мовах, коли предмет належить особі, яка виконує дію, використовується присвійний займенник, що не є обов'язковим для російської та української мов, порівн. напр., рос. *Сестра еле на ногах* – англ. *My sister is ready to drop*.

У німецькій мові присвійні займенники відмінюються за основною парадигмою займенникового відмінювання, але в атрибутивному вживанні мають "нульову" флексію в іменниково-знахідних відмінках однини середнього роду та в називному відмінку однини чоловічого роду (подібно неозначеному артиклю та числівнику *ein*).

Істотне розходження між російською й українською та німецькою й англійською мовами у вживанні присвійних займенників полягає в наступному: в слов'янських мовах, крім особово-присвійних займенників типу *мій, твій* / *мой, твой*, паралельно існує зворотно-присвійний займенник *свій / свой,* який відносяться до всіх осіб: порівн.: укр. *Я хочу взяти з собою мою / свою дочку*. В німецькій мові цим двом займенникам відповідає одне: *Ich will meine Tochter mitnehmen*. В англійській мові в цьому випадку так само вживається присвійний займенник особи-діяча. В обох мовах присвійні займенники за своїм значенням близькі до артиклів.

У розмовному мовленні в східнослов'янських мовах займенники субстантивуються, наприклад, укр. *Вона (сестра, дружина) вдома?*, *Чий (хлопець, чоловік) то приходив?*, рос. *Наша взяла.*

В російській та українській мовах присвійні займенники виконують не тільки номінативну, а й емфатичну функцію: *А, где ж мои семнадцать лет на Большом Каретном?* В англійській та німецьких мовах емфаза передається за допомогою присвійного займенника + *own / eigen*: *She despises his own brother / Sie verachtet ihren eigenen Bruder*.

Ще одна особливість полягає в тому, що якщо в порівнюваних східнослов'янських мовах присвійні займенники здобувають риси іменника і тому вживаються самостійно, то в досліджуваних західногерманських мовах присвійні займенники не можуть функціонувати самостійно та відбивають лише ознаки іменника: порівн. рос. *Вчера наши выиграли* / укр. *Учора наші виграли*, але порівн. в англ. *Yesterday our team won.*

Питальні займенники виражають питання про предмет (*хто, що / кто, что/ who, what / wer, was*) або про його якості (який / какой / *what / was für ein, welcher*), приналежність (*чий / чей / whose / wessen*), місце предмета (*який, котрий / какой який / which / welcher*).

Питальні займенники протиставляються за вказівкою на людей та не-людей: *хто / кто, who / wer* вживаються щодо істот, *що / что / which / welcher* – щодо неживих предметів. Якщо *хто, що / кто, что/ who, what / wer, was* співвідносяться з іменниками, то *який, котрий, чий / какой, который, чей* та *what, whose, which / wessen, was für ein, welcher* співвідносяться із прикметниками. На відміну від *що / что* англійське *what* вживається як прикметник, і, як і німецьке *was*, також у ролі іменника використовується в питальних та окличних реченнях.

У німецькій мові більшість питальних займенників відмінюються за основною парадигмою займенникового відмінювання, подібно вказівному займеннику *dieser*. У російській та українській мовах питальні займенники змінюються. При співвіднесенні із прикметниками ці займенники відмінюються так само, як і вони, мають такі ж форми роду та числа. В англійській мові питальні займенники не змінюються, тільки *who* в об'єктному відмінку має форму *whom.*

Особливістю ***відносних*** займенників є те, *що вони вживаються в складному реченні та виконують функцію союзних слів*. Відносні займенники вказують на той предмет, про який говориться в головному реченні. Перед ними не стоять прийменник, числівник або сполучник. На відміну від сполучників відносні займенники є значущими словами та виступають як члени речення.

В ролі відносних займенників в англійській мові виступають займенники *who, which, what* та займенник *that*. Перші за формою співвідносяться з питальними займенниками, *that* – із вказівним. Займенники *that* та *what* не змінюються, виражають синтаксичні відносини тільки за допомогою прийменників. *Who* має форму непрямого відмінка – *whom* та присвійного – *whose.* Останнє як і *that,* на відміну від *who* і *whom*, може вживатися з антецедентами, які позначають як істоту, так і предмет. *Which* має суплетивну форму *whose* і не має форми непрямого відмінка.

В німецькій мові відносні займенники розвилися із вказівного *der* та питальних займенників *wer, was, welcher* у спеціальному вживанні – як сполучні слова між головним та підрядним реченням. Якщо займенник *welcher* є типовим головним чином, для письмового мовлення, то *der* широко вживається у всіх стилях мовлення. Не вживаються у функції відносного займенника форми родового відмінка займенника *welcher*. Вживаними є винятково *dessen* і *deren*. До них примикають також *was für ein, was für eine, was für ein*.

Російські та українські відносні займенники, як і англійські та німецькі, однакові за формою з питальними: *хто, який, котрий, що*; *кто, какой, который, что.* При цьому вони можуть бути підметом або означенням, виконуючи функцію сполучного слова.

Зворотні займенники, які вказують на особу, заміщують у реченні виконавця дії, є найбільш вживаною групою займенників у російській, українській та англійській мовах. Аломорфізм існує в німецькій мові, де єдиним зворотним займенником є *sich* (форма 3-ї особи). Він має неповну парадигму відмінювання та характеризується омонімією відмінкових форм (дав. та знах. в. одн. та множ.). У російській та українській мовах існує теж тільки один зворотний займенник – *себя / себе*, однак має три своїх форми рос. *себя, себе, собой* / укр. *себе, собі, собою*. Зазначені форми відносяться до всіх трьох категорій граматичних осіб в однині та множині, тому що не мають ознак роду та числа.

В англійській мові існують вісім зворотних займенників: *myself, yourself, himself, herself, itself, ourselves, yourseves* та *themselves.* Широке вживання в англійській мові цих займенників пов'язане з відсутністю в ньому системи флексій. В українській та російській мовах використовується дієслівний афікс *-ся*, в англійській вживається характерна аналітична форма зворотного стану V+зворотний займенник: *Он встал, отряхиваясь / He stood up shaking himself.*

У німецькій мові зворотний займенник *sich* втрачає природу самостійного слова та виступає як словотворчий компонент у складі поворотних дієслів: *sich wundern, sich freuen.* Як самостійне слово зворотний займенник вживається в наступних значеннях: 1) у власно зворотному значенні, вказуючи, що діюча особа є одночасно об'єктом, на який спрямована дія або в інтересах якої здійснюється дія та 2) значенні, яке розкриває, що дія є взаємною. Істотна відмінність зворотного займенника *sich* від відповідних в російській та українській мовах полягає в тому, що він є жорстко обмеженим сферою третьої особи, і отже, є формою цієї особи, в той час як у східнослов'янських мовах зворотний займенник співвідноситься

рівною мірою з усіма трьома особами однини та множини: рос. ***Я / Он*** *оглядел* *себя* *в зеркало*, але нім. ***Ich*** *betrachte* *mich* *im Spiegel* та ***Er*** *betrachte* *sich* *im Spiegel*.

Зворотні займенники близькі до особових займенників. Вживання зворотних займенників пов'язане з перехідністю-неперехідністю дієслів. Наприклад, дієслова, які є неперехідними в західногерманських мовах, мають своїми еквівалентами зворотні дієслова в російській та українській мовах. І, навпаки, ряд російських та українських дієслів з винятково зворотним значенням (*бояться, смеяться / боятися, сміятися*) звичайно передаються англійськими та німецькими неперехідними, а не зворотними дієсловами: *be afraid, to laugh / den Angst haben, zu lachen.*

Найчастіше зворотні займенники використовуються в англійській мові, коли дія зосереджена в самому суб'єкті або коли суб'єкт виступає об'єктом власної дії. Якщо йдеться про дію у своєму розвитку, то вживається неперехідна форма дієслова: порівн. рос. *умылся,* англ. *washed himself,* нім. *waschte sich,* але рос. *умывается,* англ. *bathes*, нім. *wascht sich.*

Російські та українські дієслова без зворотного значення можуть вживатися як зворотні при наявності займенника в давальному відмінку у функції підмета. Такі випадки в англійській, а також у німецькій мовах передаються ідіоматично: укр. *Гасилося світло.,* англ. *The light was extinguished.* У цьому випадку пасивний стан зберігається при перекладі на англійську та німецьку мову.

Зворотній займенник *oneself* співвідноситься з *one*. В англійській мові зворотний займенник, вжитий після дієслова змінює його значення: *to find* (*знаходити / находить*) – *to find oneself* (*виявитися / оказаться*).

Взаємні займенники вказують на взаємну спрямованість дії двох або більше осіб. У російській та українській мовах до них відносяться словосполучення рос. *друг друга*; укр. *один одного*. Англійські взаємні займенники *each other, one another* відрізняються більшою семантичною цілісністю в порівнянні з їхніми східнослов'янськими корелятами. При цьому вони мають категорію відмінка: *each other* (загальний відмінок) – *each other's* (генетив). У німецькій мові зазначений тип займенників – *einander, miteinander, aneinander, voneinander* і т.п. – є незмінними словами. Синтаксична функція, яка властива вказаним одиницям у всіх чотирьох мовах – функція атрибута або додатка.

Нерідкі випадки, коли українські та російські дієслова із закінченням *-ся / -сь* із взаємо-зворотним значенням передаються при перекладі англійськими дієсловами + *each other* та німецькими

дієсловами + *einander*: рос. *Они обнялись*, укр. *Вони обійнялися*, нім. *Sie umarmten einander*, англ. *They embraced each other*.

Неозначені займенники вказують на існування неозначених, невідомих осіб або предметів або ознак предмета. Відповідно вони вживаються як займенники

- *предметні* (рос. *кто-то, кто-нибудь,* укр. *хто-небудь, хтось,* нім. *jemand, jeder, etwas, mancher, manche, manches,* англ. *some, any*) або
- *якісні* (рос. *какой-либо, как-либо,* укр. *який-небудь, як-небудь,* нім. *irgendein, ein jeglicher,* англ. *something, somebody, someone, anything, anybody, anyone*).

Займенники чотирьох порівнюваних мов характеризуються наявністю категорії відмінка та вживаються в називному (загальному) й присвійному відмінках. У російській та українській мовах невизначені займенники утворюються додаванням питального займенника *кто / хто* до словотворчої частки *нибудь-, либо-, кое-, то-, не-* / *будь-, небудь-, де-, аби-, сь-, казна-, хтозна-*. Російські та українські займенники, утворені від займенників питальних, володіють також категорією роду та числа.

Займенники *man, einer, etwas* німецької мови не змінюються за відмінами та вживаються в значенні називного відмінка, за винятком *etwas*, який використовується у функціях різних відмінків. Двояка функція – числівників та займенників – виконується словами *einige, viele, alle, beide, wenige, etliche, jegliche,* які відмінюються згідно основній парадигмі займенникового відмінювання. Невизначеними якісними займенниками є також *ein jeglicher, ein gewisser*. Узгоджуючись з іменниками, вони мають різні форми числа, роду та відмінюються за основною парадигмою займенникового відмінювання.

Англійські невизначені займенники у формі присвійного відмінка вживаються у функції означення. Можлива і їхня абсолютна форма, наприклад, *not yours and anyone's*. Займенник *any* означає *щось невідоме, нечітке за числом, кількістю, особою* та характеризується незавершеністю, негативністю. Похідні від *any* займенники мають різне значення в стверджувальних, негативних та питальних реченнях: *She is ready for anything now / She can't realize anything now*. Займенник *some* відноситься до будь-якого факту реальності, який *відомий як існуючий*. Займенник *some*, а також похідні від нього займенники, найчастіше характеризуються значенням «*невизначеність, партитивность*». Завдяки цьому в своєму використанні вони наближуються до артикля та займенника *one*. Якщо російською та українською мовами *some* перекладається як

какой-нибудь / *якийсь*, то *any* може передаватися різними займенниками.

Займенники типу *all, everybody, everything, both, every, each, either* в англійській мові становлять групу *узагальнюючих* займенників. У російській та українській мовах їм відповідають так називані *атрибутивні* займенники: укр. *весь, усякий, кожний, сам, самий, інший;* рос. *весь, всякий, каждый, сам, самый, иной.* У німецькій мові їхні кореляти – *alle, beide, jeder, jedermann, jegliche* – не виділяються в групу узагальнюючих займенників, а класифікуються як невизначені.

Російські, українські та німецькі займенники мають категорію відмінка, роду, числа. До того ж, існує семантична різниця в їхніх іншомовних еквівалентах. Наприклад, займенникам укр. *кожний* / рос. *каждый* / нім. *jeder* в англійській мові відповідають займенники *every* та *each.* Якщо перший займенник вказує на групу невизначену за кількістю, але, ту, яка складається з більш, ніж двох конституентів, то другий – на членів певної групи, але окремо на кожного. Російською, українською та німецькою мовами ця різниця, як правило, не передається. Розгляд особливостей займенника *all* англійської мови та його еквівалентів у німецькій – *alle* – та східнослов'янських мовах – *весь / весь* – свідчить про те, що в останніх воно вживається найчастіше в емфатичній функції. Крім того, не існує аналогів адвербіального вживання займенника *all* англійської та займенника *alle* німецької мови перед іменниками, прикметниками, прислівниками в порівнюваних сучасних східнослов'янських мовах: англ. *all the better, to ache all over*, нім. *in aller Stille, alles angerechnet.*

В українській та російській мовах відсутні аналогічні англ. *both* та нім. *beide* займенники. Якщо своїм референтом іншомовні займенники мають два окремих явища, то вони перекладаються за допомогою займенників укр. *всі* / рос. *всё*, сполучників укр. *і, і...і, як... так і,* рос. *и, и…и, как… так и.* Якщо їхні референти дві рівнозначні одиниці, вони передаються числівниками укр. *два, обидва,* рос. *два, оба*.

Займенник *either* (…or) зі значенням розділення не має еквівалентів у східнослов'янських мовах. Вищевказаний займенник має два значення: "*один або інший"* й "*один та інший"*. У другому значенні воно відповідає німецькому *beide* (*beides*) "і той, і інший". У першому випадку воно вживається із двома іменними або дієслівними групами, пов'язаними з *or,* у другому випадку використовується в негативному контексті, заперечуючи одну або обидві альтернативи. Часто в поверхневій структурі речення виражається тільки одна

альтернатива; при цьому *either* перебуває в додатковій дистрибуції з *too*: порівн. напр., рос. *Нет и у меня,* укр. *Немає і в мене,* англ. *I don't have any either.* Останнє речення має глибинну структуру *You don't have any /something/ left and I don't have any.* Займенник *either* може й заперечувати обидві альтернативи глибинної структури: *He won't get anything there either – He didn't get anything here and he won't get anything there.* В російській та українській мовах компенсація цього займенника здійснюється за допомогою інших одиниць, у тому числі й синтаксичних засобів вираження.

Англійські займенники *other* / *another*, які іноді відокремлюють у групу *виділь*ни*х* займенників, вказують на протиставлення осіб, предметів, явищ. Якщо *another* вживається в однині, то *other* має і однину, і множину: *other – others*, а також категорію відмінка *other – other's*. У німецькій мові їм відповідає займенник *ander / andere*, в українській – їхнє значення передається займенником – *інший* або порядковим числівником *другий*, в російській – *другой* або *иной*.

У групі невизначених займенників виділяється займенник *one* з виразно особовим значенням. Воно позначає особу та граматично має категорію однини. При цьому семантично воно може позначати референтів "*я та інші"* і здобуває узагальнення, яке наближається до значення займенників *we, they, you*. В німецькій мові значення *one* передається незмінним займенником *man.* Безеквівалентність займенника в російській та українській мовах пояснює особливості перекладу зазначеного займенника: в тих випадках, якщо *one* виступає в ролі підмета невизначено-особових речень, у слов'янських мовах використовується форма третьої особи множини або другої особи однини; там, де в англійській мові *one* у ролі підмета вживається з модальними дієсловами, в перекладі це передається за допомогою рос. *можно, следует, надо*, укр. *можна, слід, треба*.

Функція ***негативних*** займенників полягає в тому, що вони перетворюють значення речення в негативне. В англійській мові виділяють *no, no one, none, nobody, nothing, neither.* В німецькій мові до них відносяться *kein, niemand, keiner, nichts*, хоча деякі лінгвісти відносять їх до неозначених займенників. При цьому німецьким займенникам, які можуть вживатися у функції підмета – *niemand, keiner, nichts*, відповідають тільки чотири англійських займенники: *no one, none, nobody, nothing*. У російській та українській мовах виділяються такі негативні займенники як *никто, ничто, нечего, никакой, нигде, ниоткуда, негде, неоткуда / ніхто, ніщо, нічого, ніякий, ніде, незвідки, незвідкіля.* Форми за роду та числа мають займенники *никакой / ніякий.* У західногерманських мовах у реченнях

з негативними займенниками не використовуються інші негативні слова: порівн., напр., рос. *Я **ничего** не видел* та нім. *Ich sah **nichts***.

В англійській мові тільки два негативних займенники мають категорію відмінка: *nobody – nobody's, no one – no one's.* Займенники німецької мови *niemand, keiner, kein* (у функції означення до іменника тільки в множині) відмінюються як означений артикль *der*; *nichts* взагалі не змінюється.

Таким чином, на прикладі займенників видно як відсутність лексичних засобів вираження компенсується граматичними, синтаксичними одиницями. Еквівалентність під час перекладу буває неможливою як на лексичному рівні, так і на рівні речень, а виявляється на більш високому рівні тексту.

Числівник.

Числівники відносяться до іменних частин мови, тому що мають ряд загальних властивостей з іменниками та прикметниками, як з погляду синтаксичного вживання, так і з позицій складу граматичних категорій та словозмін. *Семантичною основою числівників є поняття числа*.

У всіх порівнюваних мовах виділяють ***порядкові*** та ***кількісні*** числівники. В російській та українській мовах, крім того, існує група ***неозначених*** числівників: рос. *несколько, столько, много,* укр. *кілька, декілька, багато, чимало, стільки, кільканадцять.* У цих мовах виділяються й ***збірні*** числівники, що утворяться за допомогою суфікса *-о / -ер* (крім *двое, трое* / *двоє, троє*): рос. *четверо, п'ятеро,* укр. *шестеро, семеро.* Тільки в українській мові вживається ***пестлива форма збірних*** числівників типу *двійко, двоєчко, трійко.*

В англійській мові деякі поняття невизначеної кількості передаються за допомогою прикметників, прислівників: *many, much, few, little, a little, a few,* в німецькій – *alle, gesamte, ganze, beide, manche, viel, mehrere, genug*. Ні збірних, ні пестливих числівників в розглянутих західногерманських мовах немає.

До ***простих*** числівників в російській та українській мовах відносяться числівники від 1 до 10, в англійській та німецькій мовах – від 1 до 12 (хоча історично в західногерманських мовах *одинадцять* та *дванадцять* утворилися зі складних слів). ***Похідні*** числівники будуються аналогічним образом: в російській та українській мовах числівники від 13 до 19 утворюються додаванням до числівника першого десятка суфікса *-надцать / -надцять* (*тринадцать /*

тринадцять), в німецькій – *-zehn* (*dreizehn*), в англійській – *-teen* (*seventeen*). Позначення десятків від 20 до 90 створюються в англійській мові за допомогою суфікса *-ty* (*thirty)*, в німецькій – *-zig* (*vierzig*), в російській та українській мовах, за винятком *сорок* та *дев'яносто*, за допомогою суфіксів *–-дцать / -дцять* (тридцать / тридцять). Всі вищевказані суфікси означають *десять*.

Складні числівники також утворюються аналогічно – за допомогою аглютинації: рос. *тридцать семь*, укр. *п'ятдесят шість,* англ. *eighty five,* нім. *siebenundzwanzig, zweihundertsechsundsiebzig.* Особливістю відповідних німецьких числівників є те, що відбувається підстановка одиниць перед десятками, а також участь *und* ("*и*") в якості одного з компонентів складного слова. В англійській мові *and* ("*и*") також використовується для побудови числівників, однак тільки між позначеннями сотень та інших одиниць: *three hundred and fifty.* В порівнюваних східнослов'янських мовах складні числівники утворюються без допоміжних засобів: рос. *триста пятьдесят*, укр. *двісті сімнадцять*.

До ***інтернаціональних*** числівників відносяться слова: англ. *million, milliard,* нім. *die Million, die Milliarde, die Billion,* укр. *мільйон, мільярд,* рос. *миллион, миллиард.* Відмінністю англійських кількісних іменників *hundred, thousand, million* є те, що після кількісних числівників більше одиниці вони не вживаються в множині: англ. *five million, three hundred*, але порівн. в німецькій – *zwei Millionen, drei billionen.* У російській та українській мовах форма родового відмінка однини іменників *тисяча, мільйон, мільярд* вживаються тільки після рос. *два, три, четыре*, укр. два, три, чотири.

Дробові числівники позначають дробові величини. У всіх чотирьох мовах вони утворюються аналогічним чином. У російській та українській мовах чисельник стоїть в називному відмінку кількісного числівника, а знаменник – у родовому відмінку порядкового числівника: рос. *восемь десятых*, укр. *три четвертих*. В англійській мові числівники не мають відмінків, порядкові числівники субстантивуються, тільки в англійській вони стоять у множині: *three eights*. В німецькій мові дробові числівники не узгоджуються з означеним іменником, але зберігають тип флексій іменників: *ein Achtel; ein Drittel, eines Dritels, zwei Drittel.* Якщо ж такі числівники стоять перед назвою міри та ваги, то на відміну від слов'янських мов, вони не змінюються: наз. в. *drei viertel Kilo,* род. в. *statt drei viertel Kilo.*

Якщо в чисельнику стоїть одиниця, то в російській і українській мовах чисельник та знаменник виражені формами жіночого роду в називному відмінку: рос. *одна седьмая,* укр. *одна сьома*, тому що

імплікується значення “частина”, в англійській мові – *one fifth,* в німецькій – *ein Drittel.*

В порівнюваних східнослов'янських мовах вживаються як дробові числівники слова: укр. *пів, півтора, чверть, третина, половина*; русск. *пол, полтора, половина, четверть, треть.* В англійській мові їм відповідають іменники *half, one and a half, quarter,* в німецькій – *halb, anderthalb, viertel.* Рахунковим іменником, який має значення дробового числівника, але який зберігає флексію прикметника, є *halb*: *ein halbes Kilo, ein halber Tag – einen halben Tag.*

Якщо в зіставлюваних західногерманських мовах *слова halb* та *half* – самостійні й повнозначні, то в російській та українській мовах рос. *пол*, укр. *пів* є морфемами, які зливаються з іменниками в родовому відмінку: рос. *полдня, погода*; укр. *півдня, півроку.* Однак, в змішано-дробових числівниках вживаються не морфеми *пол* та *пів*, а іменник – *половина / половина*: рос. *три с половиной*, укр. *п’ять с половиною.*

В англійській мові широко вживається іменник *dozen* (нім. *das Dutzend*), застаріле *score* “двадцятка”, напр., *four score* – “вісімдесят”. У східнослов'янських мовах у повсякденному вживанні перебуває слово “десяток”.

У німецькій мові від кількісних числівників за допомогою суфіксів *-mal, -fach, -erlei* утворюються похідні слова: *einmal, mehrmal, vielfach, allerleil, vilerlei.* За допомогою сполучення кількісних та порядкових числівників із прийменником *zu* утворюються прислівники із числовим значенням, що виражають спільність: *zu zwei, zu zweit, zu hunderten.* До числівників належать і сполучення зумовлено-кількісних числівників із часткою *je,* що виражають розподіленість у рівній кількості: *je zwei, je drei.*

На відміну від російської та української мов, кількісні числівники англійської та німецької мов вживаються для позначення року, сторінки, номера: англ. *in the year nineteen seventeen, lesson two,* нім. *im Jahre neunzehnhundertvierundvierzig.* У слов'янських мовах таке вживання можливо при підключенні слова *номер*: *аудиторія номер десять*. Однак, існує й аналогічна форма із прилягаючим числівником: *Союз -3, Аполлон-13.*

Англійські числівники, в цілому, є незмінною категорією. Більшість *кількісних* числівників німецької мови не приймають відмінкових закінчень (окрім *ein, eine, ein*; *zwei, drei*, які мають відмінкові закінчення тільки в генетиві), *порядкові* числівники змінюються як прикметники; дробові, вжиті не з назвами мір та ваг, розглядаються як іменники середнього роду, змінюючись за сильним відмінюванням іменників. Українські та російські кількісні й

порядкові числівники змінюються за тими ж відмінками, що і іменники; при цьому категорію числа кількісні числівники не мають.

Всі англійські числівники не мають категорії роду. В російській та українській вона виявляється тільки в чотирьох словах: рос. *один, одна, одно*; *два, две, оба, обе, полтора, полторы*, укр. *один, одна, одне, два, дві, обидва, обидві, півтора, півтори.*

Порядкові числівники позначають порядкове місце предмета під час підрахунку. В англійській мові вони утворюються за допомогою суфікса *-th* (*the fifth),* в німецькій – *-t* (від 2 до 19, напр., *der zehnte*) та *-st* (починаючи від 20, напр., *der hundertste*). В російській та українській мовах для цієї мети залучаються суфікси рос. *-ый, -ая, -ое, -ие,* укр. *-ий, -а,-е, -і* (за винятком слів *третий / третій*). Відмінністю англійської та східнослов'янських мов від мови німецької є те, що перші чотири порядкові числівники (в англійському – три) утворюються суплетивно: англ. *first, second, third,* рос. *первый, второй, третий, четвёртый*, укр. *перший, другий, третій, четвертий* (в нім. мові тільки – *erste* та *dritte*).

У всіх мовах порядкові числівники виконують атрибутивну функцію. Їхнє синтаксичне завдання – узгодити числівник зі словом, яке означається, забезпечуючи формальний зв'язок між ними.

Прислівник.

Прислівник – лексико-граматичний клас повнозначних слів, які пояснюють іменник, дієслово, прикметник, інший прислівник та виступають у синтаксичній функції якісного визначення або обставинного відношення. Загальною морфологічною рисою прислівників в порівнюваних мовах є незмінюваність їхньої форми (за винятком якісних прислівників, які можуть змінюватися за ступенями порівняння). Як в англійській і в німецькій, так й в російській та українській мовах ступені порівняння прислівників утворюються синтетичним та аналітичним способами.

Для сучасних західногерманських і східнослов'янських мов характерне утворення прислівників за допомогою ряду морфем. У сучасній англійській мові величезний корпус прислівників утворюється за допомогою високопродуктивного суфікса *-ly* від: 1) прикметників – *real - really, obvious - obviously,* 2) дієприкметників – *seeming - seemingly, pronounced - pronouncedly*, 3) іменників – *day - dayly, month - monthly*, 4) ряду числівників – *second - secondly.*

Цікавою закономірністю в англійській мові є паралельне існування двох прислівників одного кореня, один з яких відрізняється від іншого наявністю суфікса *-ly*, напр., *high-highly, close-closely*. При цьому значення таких пар неідентичні між собою, похідні слова є більше абстрактними за характером своєї семантики, порівн.: *wide-widely* (букв. укр. *широко відкрите вікно* – перен. *широко освітлене питання*), *deep-deeply* (букв. рос. *там глубоко на перекатах* – перен. *глубоко копать фактаж*).

Крім зазначеного вище суфікса, прислівники характеризуються також суфіксами: *-long* (*sidelong*), *-ward /-wards* (*torwards, seaward*), *-wise* (*anticlockwise*), *-ways* (*sideways*), *-fold* (*twofold*), які є малопродуктивними, а також префіксами: *a-* (*adrift, alike*), *be-* (*beside, besides*).

Для прислівників російської мови характерна наявність суфіксів *-о, -е* та *-и*, напр., *крепко, взаимно, блестяще, всячески*, а також префікса *по-* та суфіксів *-ому, -ему, -и*, напр., *по-иному, по-человечески.*

Аналогічна картина спостерігається і в українській мові: використання суфіксів *-о, -е*, напр., *красиво, добре,* а також префікса *по-* разом із суфіксами *-ому, -єму, -и*, напр., *по-різному, по-моєму, по-свинськи*. Крім того, виділяються специфічні префікси *-най, -щонай, -якнай* та ін., напр., *найшвидше, щонайдовше, якнайкраще*.

В німецькій мові для утворення прислівників залучається набагато більший корпус суфіксів та напівсуфіксів: *-s* (*abends*), *-ens* (*meistens*), *-lings* (*blindlings*), *-lich* (*gelegentlich*), *-sam* (*behutsam*); *-weise* (*teilweise*), *-massen* (*solchermassen*),*-dings* (*neuerdings*), *-seits* (*jenseits*), *-wegen* (*weswegen*), *-willen* (*meinewillen*), *-halben* (*versuchshalber*), *-weg* (*schlankweg*).

У порівнюваних мовах існують кореневі прислівники, які являють собою найдавніший шар лексики та належать до основного словникового фонду: рос. *часто, слишком, очень,* укр. *тут, там, зараз*, нім. *oben, jetzt, so, wie, heute,* англ. *near, late, above.*

Лексична та словотворча співвідносність прислівників з іншими частинами мови є характерною морфологічною рисою в порівнюваних мовах: з іменником (англ. *partly,* укр. *вгору, всунь,* рос. *вниз*, нім. *flugs*), прикметником (англ. *quickly,* рос. *быстро*, укр. *добре,* нім. *stolz*), дієприкметником (англ. *increasingly*, нім. *auffalend,* рос. *заискивающе*, укр. *хвилююче*), числівником (англ. *firstly,* нім. *dreifach,* укр. *утретє*, рос. *во-вторых*), займенником (англ. *anywise,* укр. *як-небудь,* нім. *damit, unterdessen,* рос. *по-моему*), завдяки здатності виконання функції обставини та означення, характеризуючи якість іншої ознаки.

Найпоширенішими в українській мові є прислівники, що співвідносяться із прийменниково-відмінковими конструкціями іменників, прикметниками, та значно рідше, у порівнянні з англійською, російською та німецькою мовами, – з дієприкметниками. Російські прислівники, подібно прислівникам німецьким, широко утворюються від прикметників, іменників та дієприкметників теперішнього часу. До прислівників в німецькій мові включається група сталих словосполучень, напр., *vor kurzem, zu allerletzt, zu Pferd, hin und wieder*; те же саме спостерігається і в східнослов'янських мовах: рос. *в силу, в целях, в смысле,* укр. *залежно від, на шляху до, поряд із.*

В англійській мові спостерігається наявність омонімічних прикметникам та іменникам форм прислівників, напр., *long – довгий, довго, hard – важкий, важко, direct – прямій, прямо* (порівн. з нім. *tapfer – хоробрий, хоробро, gut – добрий, добре*); *north – північ, на північ, east – схід, на схід.* Розмежування частин мови відбувається тільки в умовах контексту. Омонімія спостерігається також і з дієслівними постпозитивами *off, away, up, in* та ін., що вживаються в ролі самостійних членів речення як повнозначна частина мови.

В українській мові існують прислівники омонімічні з іменниками в непрямому відмінку: *силою, галопом, ривком*. Деякі прислівники розрізняються тільки завдяки орфографії, порівн.: (прислівник) *збоку* – (іменник із прийменником) *з боку*, (прислівник) *надворі* – (іменник із прийменником) *на дворі*.

У порівнюваних мовах прислівники можуть мати ***три ступені порівняння***: позитивний, вищий та найвищий. При цьому ступені порівняння прислівників утворюються як синтетичним й аналітичним шляхом, так і суплетивно. В англійській мові існує залежність між кількістю складів у прислівника та способом утворення від нього ступенів порівняння. Односкладові та частина двоскладових прислівників утворюють свої ступені порівняння синтетично, за допомогою додавання суфікса *-er*, *-est*: *hard – harder – the hardest, often – oftener – the oftenest.* Багатоскладові та більшість двоскладових англійських прислівників мають аналітичну форму, утворюючись за допомогою прислівників ступеня *more* та *most*: *possible – more possible – the most possible.*

У німецькій мові ступені порівняння прислівників утворюються так само, як ступені порівняння відповідних прикметників у короткій формі, а саме: вищий ступінь має суфікс *-er,* а найвищий – *-sten* та вживається з *am*: *fest – fester – am festen.* Специфікою є те, що найвищий ступінь порівняння прислівників, що виражають найвищу міру ознаки безвідносно до інших дій або ознак, утворюється також за

допомогою прийменникової групи *auf das* і суфікса *-ste*: *innig – auf das innigste.* До того ж, деякі прислівники, вживаючись безвідносно до інших дій або ознак, утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса *-st* або *-stens* без частки *am*: *wenig - wenigst - wenigstens*.

Прислівники української мови переважно утворюють свої ступені порівняння синтетично за допомогою суфіксів *-ш-е, -іш-е* й префікса *най-* (у найвищому ступені): *просто – простіше – найпростіше.* Також існує і аналітична форма, що утворюється за допомогою слова *більш*: *більш дружньо*. Значення вищого ступеня прислівників передається також описово: використання прийменників *від* і *за* та займенників *усіх / всіх, інших*: *красивіше за всіх, біліше за всіх*. Крім того, цей ступінь порівняння передається використанням часток *як, що*: *якнайзручніше, щонайцікавіше.*

Російські прислівники широко утворюють форми вищого ступеня порівняння як синтетичним (додавання до основи суфікса-*е, -ее*, напр., *резко – резче, красиво – красивее*), так і аналітичним способами (за допомогою слова *более*, напр., *шумно – более шумно, привлекательно – более привлекательно*). При цьому синтетична та аналітична форма може бути присутньою в одного прислівника, напр., *весело – веселее, более весело*.

Однак, існують контекстуальні обмеження під час утворення вищого ступеня таких прислівників: якщо вони використовуються в переносному значенні, то перевага віддається аналітичній формі: *смотреть более глубоко на вещи.* Аналітичним способом формуються й ті прислівники, які закінчуються на *-и*: *более систематически*. Вищий ступінь порівняння утворюється аналітичним способом за допомогою слів *наиболее* (*наиболее толково*), *всех, всего*: (*больше всех, больше всего*).

У чотирьох мовах є й суплетивні форми ступенів порівняння: **укр**. *багато – більше – найбільше,* **англ**. *much – more – the most, late – later – the latest, little – less – the least,* **нім**. *gern – liber – am liebsten, bald – eher – am ehesten, wohl – besser – am besten*, але порівн. **рос**. *мало – меньше, много – больше*.

Прислівники неоднорідні за своїм значенням. Виділяють якісно-означальні та обставинні прислівники.

Власно ***якісні*** прислівники містять якісну характеристику дії. Всі вони співвідносяться із прикметниками або ад'єктивованими дієприкметниками, напр., англ. *to stare silently, to look blankly,* нім. *fliessend sprechen, tapfer sich betragen.*

Означальні прислівники (або прислівники способу та способу дії) вказують на спосіб або сposіб дії: англ. *to help mentally and morally, politically correct,* нім. *rückweise sich bewegen, paarweise*

arbeiten, рос. *делать взносы по частям, ползти толчками,* укр. *соціально незахищений, працювати за двох.* Синтаксично якісні прислівники виконують функцію обставини способу дії. Вони прилягають до дієслова, однак, їхня позиція в порівнянні з іншими членами речення вільна.

Відмінність російської та української мов полягає в тому, що такий тип прислівників можуть нести також і суб'єктивну оцінку, чого не спостерігається в західногерманських мовах: рос. *быстренько, спокойненько,* укр. *легесенько, тонісінько.* Прислівники обох мов також здатні передавати безвідносну міру якості: рос. *долговато, маловато,* укр. *запізно, білувато*.

Для англійської та східнослов'янської мов характерно також утворення прислівників шляхом редуплікації: англ. *willy-nilly, so-so.* рос. *тихо-тихо, быстро-быстро,* укр. *ось-ось, ледве-ледве.* Звичайно в англійській мові такі російські й українські прислівники з найвищим степенем вираження ознаки передаються описово. Так само описовим шляхом передаються англійською й німецькою мовами прислівники типу рос. *по-своему, по-хорошему,* укр. *по-дитячому, по-вовчому.*

Семантично до якісних прислівників близькі прислівники ***кількісні*** – степеня або міри прояву ознаки: рос. *достаточно, практически, очень,* укр. *зовсім, багато, мало, ледве,* англ. *rather, quite, too,* нім. *genug, besonders, kaum, wenig.* Вони поєднуються з дієсловами або словами категорії стану, якщо визначають інтенсивність дії або стану, та – із прикметниками й іншими прислівниками, якщо вказують на ступінь або міру ознаки (за винятком *enough*, що стоїть у постпозиції, на відміну від його українського й російського еквівалента: *cold enough, he has read enough*): рос. *очень рад, очень спешу,* укр. *доволі холоднувато, дуже змерз,* англ. *quite good, to work perfectly,* нім. *ziemlich lang, einbisschen hinuntergehen.*

Особливістю прислівників типу англ. *very, so, how, too,* нім. *sehr, zu, so, ganz, genug* є те, що вони самостійно сполучаються із прислівниками, прикметниками та не сполучаються з дієсловами (напр., в англійській мові при уточненні дієслова необхідна наявність прислівника *much*: *looked too much surprised*).

Обставинні прислівники незмінні. Вони не виражають ознаку, а вказують на зовнішні обставини, в умовах яких відбувається дія або перебуває стан. Вони сполучаються, в основному, з дієсловами, іноді з прикметниками або іменниками; при цьому семантично в реченні вони відносяться до всього висловлення. У всіх чотирьох мовах виділяються прислівники:

1) місця;

2) часу;
3) причини, мети, наслідку, поступки, умови.

До прислівників ***місця*** відносяться рос. *где-то, нигде,* укр. *десь, ніде,* англ. *somewhere, anywhere, nowhere,* нім. *oben, unten, heim, geradeaus.* Своєрідною рисою прислівників місця англійської мови є те, що, залежно від контексту, вони здатні передавати значення як місця дії, так і його напрямок, порівн. англ. *She is there* та *You go and stay there*, але *Er gang links* та *Sie gehen nach links und dort dein Haus ist.* У російській та німецькій мовах подібне явище також не спостерігається, тому значення місця та напряму передаються різними словами: рос. *налево – влево, вверху – вверх*, укр. *спереду-уперед*. Прислівники місця звичайно сполучаються з дієсловом, виконуючи функцію обставини місця.

Прислівники *неозначеного* ***часу*** (англ. *often, never, seldom, always, now,* нім. *tags, jetzt, gleich, bald, heutzutage, je, jemals*) звичайно знаходяться перед дієсловом: англ. *She seldom comes to these places,* однак, можлива і їхня постпозиція, напр., після дієслова *to be*: *She is never against the argument*. Прислівники типу *recently, before, lately* займають останнє місце в реченні.

Прислівники зі значенням *конкретного* ***часу*** в англійській мові стоять на першому та останніх місцях у реченні; в сучасних східнослов'янських мовах та в німецькій вони можуть займати будь-яку позицію, порівн. напр., нім. *Heute habe ich diese Arbeit gemacht, Ich habe diese Arbeit heute gemacht* та укр. *Не завжди було весело, Весело було не завжди.*

В російській та українській мовах прислівники *уже* та *вже* мають єдину форму, що вживається як у питальних, так і стверджувальних реченнях. Прислівники *никогда* та *ніколи* вживаються і в негативних реченнях.

Прислівники ***причини***, ***мети*** нечисленні в порівнюваних мовах: рос. *специально, на зло,* укр. *навмисно, навіщо, нащо,* нім. *aus Angst, wegen des Regens,* англ. *therefore, consequently.* Нечисленність даного класу, очевидно, пояснюється тим, що причинні відносини найчастіше можуть виражатися не прислівниками, а прийменниками, сполучниками. Прислівники цієї групи звичайно сполучаються з дієсловами та виступають у функції обставини.

Категорія стану.

У свій час академік Л.В. Щерба, а слідом за ним і академік В.В. Виноградов, запропонували розглянути (на прикладі російської мови) як окрему частину мови короткі прикметники типу *радостно*, а також слова типу *надо, можно*, які вживаються в реченні в предикативній позиції. Ця частина мови одержала назву *категорія стану*. В англійській граматиці *категорія стану* (the Stative) визначається як така, *що позначає тимчасовий стан людини чи не-людини*.

В російській та українській мовах слова категорії стану в більшості випадків закінчуються на *-о*, хоча можуть мати й інші суфікси, напр., рос. *зябко, одиноко, тепло, жаль*; укр. *холодно, сумно, лінь, потрібно*. В англійській мові такі слова виділяються за допомогою префікса *-а*, позначаючи головним чином короткочасні стани людини, напр., *asleep, awake, adrift, agog, ablaze*. Виділяють близько 30 сталих слів категорії стану, які вживаються як в розмовному, так і в офіційному стилі, напр., *amiss, aware, aghast, aloof, alive* та близько 100 слів, які рідко вживаються в офіційному стилі і ніколи в розмовному, напр., *atwist, agleam, ashudder, atremble*. Семантично такі слова поєднуються значенням:

- фізичного або психічного стану людини, напр., рос. *жарко, лень*; укр. *нудно, голодно*; англ. *afraid, asleep*;
- стану (положення) об'єкта в просторі, напр., рос. *косо*; укр. *криво*; англ. *aslant, aglow*;
- фізичного стану об'єкта, напр., в англ. *afire, ablaze*.

Аломорфною рисою англійської мови є наявність слів категорії стану, які позначають стани руху або активності: *adrift, astir*, а також стан предмета в просторі: *aslant, askew*.

У сучасній німецькій мові лінгвісти не виділяють таку частину мови, як категорія стану.

Вказані слова функціонують тільки як предикативні члени складеного присудка й у традиційній граматиці мають назву *предикативні прикметники*, а деякі з них також виступають під назвою *прислівник*. Однак, їхня відмінність від прикметників або прислівників, на думку Б.І. Роговської та Б.С. Хаймовича, полягає в наступному: 1. ці слова позначають, на відміну від прикметників не якість об'єкта, а стан; 2. вони характеризуються спеціальними словотворчими маркерами; 3. такі одиниці не мають ступенів порівняння; 4. вони не здатні вживатися в препозитивній позиції перед іменниками.

Проте, ряд учених вважає, що запропоновані ознаки відмінності не є критеріями розмежування й виділення відповідних слів в окрему частину мови. Так, Л.С. Бархударов, чий погляд на проблему поділяє М.Я. Блох, стверджує, що граматичне значення прикметників

сучасної англійської мови полягає не в якості, а у *властивості* об'єкта, і, отже, в цьому випадку різниця між категорією стану та прикметниками повністю стирається. Низка прикметників також передають стан, напр., *hungry, active, sound*; і синтаксично, слова категорії стану й прикметники, можуть виконувати як функцію предикатива, так і функцію означення. Така загальна функціональна подібність дає можливість цим словам вживатися в одній гомогенній групі: *he was afloat and happy*. Категорія ступеня порівняння цих слів передається аналітично: *more ablaze than the other one.* Крім того, число слів категорії стану досить невелике для того, щоб виділяти їх в окремий клас.

Думка М.Я.Блоха про те, що семантично й функціонально слова категорії стану потрібно розглядати як окремий підклас прикметників, що протиставляється не іншим частинам мови, а саме самим прикметником, підтримується І.П.Івановою. Лінгвіст, з огляду на всі вищенаведені зауваження, визначає подібні слова як прикметники з відмітною словотворчою структурою, які належать периферії поля прикметника, хоча деякі з них і можуть бути віднесені до прислівників, напр., *ashore*.

Прийменник.

Прийменники – незмінні службові слова, які є одним із засобів вираження зв'язку між різнорідними членами речення (тобто зв'язку підрядного). Вони *уточнюють та конкретизують за допомогою свого лексичного значення характер зв'язку між іменником у формі непрямого відмінку або будь-якою іншою частиною мови в субстантивованому вживанні* (предметний займенник, субстантивований прикметник, субстантивований інфінітив, числівник) *та іншим іменником, дієсловом, прикметником, займенником, прислівником*. Загальною рисою прийменника в порівнюваних мовах є його вживання в складі дієслівних, іменних, атрибутивних, адвербіальних, займенникових, числівників і прислівників.

Утворення прийменників з різних частин мови є схожим в порівнюваних мовах. Вони виникли з:

- іменників: укр. *у зв'язку з, кругом,* рос. *в связи с, в соответствии с*; англ. *in the depth of, in view of,* нім. *dank, wegen*;
- прикметників, дієприкметників: укр. *зважаючи, включаючи*, рос. *благодаря, исключая*; англ. *including, owing to,* нім. *nach, unweit, ausgenommen*;

•прислівників: рос. *среди, впереди,* укр. *попереду, обабіч*; англ. *among, before,* нім. *samt, sonder*.

У відповідності зі своїми значеннями, прийменники виражають різні синтаксичні відносини, головні з яких – **агентивні** (напр., нім. *die geschriebene Briefe von Kafka,* англ. *be under the power of*, рос. *быть под чей-то властной рукой*), **атрибутивні** (напр., рос. *пироги с котятками,* англ. *birds of a feather,* укр. *друзі з Польщі*), **адвербіальні** (напр., нім. *auf dem Brocken spazieren gehen,* англ. *inspite of the obstacles, with the heat,* рос. *при погонах, влететь в комнату*) і відносини **доповнення** (напр., укр. *помиритися з кимось,* рос. *обходиться с кем-либо учтиво*, англ. *to be pleased with somebody,* нім. *mit ihm sprechen*).

Яскравий аналітизм англійської мови, і, як наслідок, обмеженість відмінкових форм, припускає, на відміну від всіх інших порівнюваних мов, наявність та активне використання прийменникових конструкцій. Прийменники цієї мови сполучаються з іменниками безвідносно до їхньої форми, а також з об'єктним відмінком особових, питальних та відносних займенників. Виключенням є вживання прийменника з іменником у генетиві в структурах типу *at the butcher's, to the hairdresser's.* У російській, українській та німецькій мовах для позначення таких ситуацій вживаються прийменникові конструкції, в яких вказується назва установи, а не (тільки) його власник: рос. *в парикмахерской,* укр. *у перукарні*, нім. *im Friseurladen.*

Вживання прийменника з іменником у генетиві поширено для позначення ситуації знаходження в певній особи, фахівця в деякій сфері: *at the chemist's, at the vet's.* Назва приміщення опускається у випадку, якщо після прийменника стоїть власне ім'я в присвійному відмінку, яке номінує власника будинку, готелю і т.п.: *to be at Joan's.* Динаміка таких конструкцій полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку мови вони втрачають закінчення *'s*: *to be at barber.* Відмітною рисою сучасної англійської мови є ще й те, що прийменники широко вживаються із займенниками в загальному відмінку: "*She went with them*". "*With who?*".

В англійській мові, таким чином, форма залежного слова в прийменниковому словосполученні має обмежену варіативність із тенденцією нівелювання відмінкових форм, що стоять після прийменника.

Специфікою прийменника в німецькій, російській та українській мовах є те, що він визначає відмінок іменників або займенників, перед якими він розташовується, тобто керує відмінками іменників. Так, у

німецькій мові прийменники поділяються за своїм зв'язком з відмінками на чотири групи:

1) прийменники з постійним відмінком: прийменники, що керують акузативом: *bis, durch, entlang, gegen* та прийменники, які керують дативом: *ab, aus, bei, dank, entgegen*;

2) прийменники, які керують акузативом або дативом: *an, auf, hinter, neben, vor*;

3) прийменники з генетивом: *abseits, unweit, binnen, angesichts, wegen, statt*;

4) прийменники, які впливають на втрату дієсловами з відокремлюваними префіксами відповідних префіксів: *aussteigen – aus dem Zug steigen*.

Особливістю німецької мови є також те, що прийменники можуть поєднуватися з певним артиклем чоловічого, жіночого або середнього роду: *am=an+dem, zum=zu+dem, ins=in+das.*

У сучасних російській та українській мовах прийменники також поєднуються з іменниками та займенниками в непрямих відмінках, при чому найбільша кількість з них зустрічається з іменниками в родовому відмінку. Російські та українські прийменники можуть виконувати єднальну функцію: рос. *ехать в метро, быть в пальто*, укр *їхати в таксі, бути у метро*.

Аломорфізмом виступає той факт, що в англійській мові в питаннях прийменники можуть перебувати в постпозиції: *She is impossible to work with!* Деякі ж прийменники німецької мови можуть стояти і після іменника, напр., *Meiner Meinung nach.*

Розглядаючи категорію субстантивності відзначимо, що прийменник у всіх мовах сполучається як із субстантивними, так і субстантивованими формами. При цьому в англійській мові сфера субстантивності, а, отже, і вживання прийменника значно ширше, що зумовлюється можливістю використання прийменника з інфінітивом, герундієм, підпорядкованими реченнями.

Крім того, в англійській мові можна виявити явище *скупчення декількох прийменників* для об'єднання тих самих повнозначних слів: *Benaja Widdup,* ***justice of the peace*** *in and for the* ***county of Piedmont****, State of Tennessee* (*O'Henry*). Навмисний повтор того самого прийменника в тому самому словосполученні або реченні, властивий винятково англійській мові, здійснюється з метою експресії: *She went round and round the flowerbed aimlessly.* Ще один стилістичний прийом полягає у використанні антонімічних прийменників: *They are sure to do it, with or without aim or efforts.* Зрідка відповідний прийом зустрічається і у східнослов'янських мовах: рос. *До и после полуночи.*

Прийменникові групи із двома прийменниками підряд (напр., англ. *from above*) передаються в східнослов'янських мовах шляхом аналогічного приєднання двох різних прийменників, які сполучаються, в основному, з родовим відмінком: укр. *з-над гори*.

Ще однією відмітною рисою англійської мови є *відрив прийменника від залежного слова* включно до утворення односторонньо залежного форманта: порівн. *He just fainted and I brought him to* (*C.Arquette*) та *Brian felt done-for, and crouched under creepers* (*A.Sillitoe*). Здатність прийменника до морфемізації є одним із проявів синтетизму в англійській мові. Морфемізований прийменник в ад'єктивних одиницях типу *hoped-for, unheard-of* мають тільки однобічний зв'язок з попереднім елементом. Таке явище не властиве східнослов'янським мовам.

Для розглянутих мов властиво явище ***адвербалізації***: прийменниково-іменний зворот характеризується як єдине граматичне та лексичне ціле, порівн. напр., укр. *Вночі мозок працює більш повільно, ніж вдень*, англ. *As if she was living underground!* Роздільнооформлені адвербіальні структури типу англ. *in detail, in front of, on the whole,* нім. *im Laufe, zum Zwecke, auf dem Wege*, рос. *в целом* мають недискретне лексичне значення. Їхня кількість в англійській та німецькій мовах набагато перевищує відповідні мовні одиниці в порівнюваних східнослов'янських мовах.

Наявність дієслів з *постпозитивними афіксами* – риса англійської мови. В ній діє закон подвоєння семантичного відношення постпозитивного афікса та прийменника: англ. *We rode out away from the harbour*, порівн., напр., з рос. *отдирать от кожи*, де спостерігаємо з'єднання дієслівного префікса із семантично подібним прийменником. Спостерігається й антонімічна кореляція постпозитивних афіксів із прийменниками: *out-into, out-to, off-to,* напр., *He went out to the restaurant.*

Таким чином, наявність у прийменника двостороннього або однобічного зв'язку властиво всім чотирьом зіставлюваним мовам. Для англійської мови типовим є перетворення прийменника в словотворчий формант. Розбіжність граматичних систем досліджуваних мов має закономірний характер. Очевидним є те, що структура прийменникових конструкцій, їхні семантичні особливості в кожній з мов зумовлено лексико-граматичними особливостями як прийменника, так і тих повнозначних слів, які він зв'язує.

Модальні слова.

Основним значенням *модальних слів* є *вираження різного роду модальних відносин: оцінку інформації в плані її ймовірності,*

непевності, підтвердження істинності повідомлюваного. Модальні слова не мають номінативної функції й синтаксично не виступають окремим членом речення. Вони відносяться до всього висловлення в цілому. Крім того, вони можуть відноситься до певної частини речення, сприяючи відособленості словосполучення та повідомляючи його елементи предикативності, вводячи додаткове висловлення, яке має власну модальність. До модальних слів та фраз, наприклад, відносяться наступні одиниці: укр. *можливо*, *може*, *безумовно*, рос. *определённо*, *вероятно*, *конечно*, англ. *of course*, *probably*, *perhaps*, нім. *angeblich, wirklich, schade.*

Модальні слова виникають на основі: 1) прислівників: рос. *безусловно,* укр. *дійсно, можливо,* англ. *assuredly*, нім. *eigentlich*; 2) іменників або іменних фраз: рос. *с моей точки зрения,* укр. *на мій погляд,* англ. *in my opinion*, нім. *schade*; 3) дієслівних фраз: рос. *как видите,* укр. *кажуть,* англ. *it seems*, нім. *sozusagen*; 4) слів категорії стану (в рос. та укр. мовах): рос. *видно*, укр. *чутно*.

Модальні слова різноманітні за своїм значенням. Так, традиційно слова класифікуються в такий спосіб:

1. модальні слова, які виражають ***різні відтінки впевненості***: укр. *безперечно, безсумнівно, звичайно,* рос. *точно, несомненно, безусловно,* англ. *surely, certainly, really*, нім. *bestimmt, allerdings, sicher*;
2. модальні слова, які виражають ***непевність, сумнів***: рос. *может, может быть,* укр. *мабуть, може, можливо*, англ. *probably, perhaps, maybe,* нім. *vielleicht, wahrscheinlich, kaum, wahrlich*;
3. модальні слова, які виражають ***різний ступінь можливості***: укр. *можливо, здається, ймовірно,* рос. *наверняка, видно, возможно,* англ. *probably, perhaps, possibly*, нім. *wirklich, zweifellos, unbedingt*;
4. модальні слова, які виражають ***різні відтінки бажаності***: укр. *на жаль, на щастя,* рос. *к несчастью, жаль, к счастью,* англ. *fortunately, happily,* нім. *leider, hoffentlich, schade.*

Аломорфною рисою німецької мови є те, що залежно від наголошеності чи ненаголошеності модальних слів може змінюватися порядок слів у реченні: як правило, модальні слова у порівнюваних мовах виконують функцію особливих модальних обставин, при цьому вони не наголошуються. Проте в німецькій мові у такому випадку вони ще також і не відокремлюються комами і порядок слів у реченні змінюється: *Natürlich hab ich den Palast der Republik gesehen.* Якщо модальні слова наголошуються, вони стоять поза граматичним

зв’язком у реченні, на письмі виділяються комами і порядок слів не змінюється: *Natürlich, Homer hat Troja nie gesehen.*

У зіставлюваних мовах виділяють також *вставні модальні слова*, які:

- вказують на ***авторство***: англ. *in my opinion, they say*, нім. *meiner Meinung nach*; *man sagt*, рос. *сообщается, говорят, кажется,* укр. *на мою думку, повідомляється*;
- обґрунтовують ***спосіб висловлення думки***: англ. *to put it into a nutshell, to cut a long story short,* нім. *sozusagen, vielmehr, kurz,* рос. *кратко и по существу, короче говоря,* укр. *відверто кажучи, коротко кажучи*;
- вказують на ***послідовність ідей у висловленні***: англ. *firstly, secondly, thirdly,* нім. *erstens, zweitens, dagegen*, рос. *во-первых, во-вторых, наоборот,* укр. *по-перше, навпаки*;
- є ***стверджувальними*** або ***негативними***: англ. *sure, certainly, unlikely*, нім. *jawohl, ja, nein, keinesfalls,* рос. *как же, ну, уж нет,* укр. *ну, а як же.*

Загальна риса модальних слів у порівнюваних мовах – будь-яке положення в реченні відповідно до того семантичного та емфатичного навантаження, яке їм надає мовець.

Сполучник.

Сполучники є незмінними службовими словами, які не входять до складу того або іншого члена речення, а здійснюють у реченні функцію зв'язку. На відміну від прийменників, сполучники можуть *уточнювати характер зв'язку не тільки між окремими словами в реченні, але також і між словосполученнями, компонентами складного речення й цілих самостійних речень у розгорнутому контексті*.

За своєю структурою сполучники у всіх порівнюваних мовах характеризуються ізоморфізмом. Виділяють сполучники:

1) ***прості***: укр. *та, чи, бо, й*, рос. *и, а, но*; англ. *but, and, or*, нім. *und, aber, auch, doch, oder*;
2) ***похідні / складні***: укр. *тож, або, проте, якщо, ніби*, рос. *зато, тоже*; англ. *until, whenever, unless*, нім. *falls, teils, dagegen, vielmehr, solange, sobald*;
3) ***складові***: укр. *у той час як, незважаючи на те що, після того як*, рос. *потому что, с тех пор как, прежде чем*; англ. *as though, as soon as*, нім. *wie auch, als ob, als wenn.*

Сполучники можуть бути, крім того, ***одиничними***: укр. *але, що*, рос. *но, и*; англ. *till, since,* нім. *als, aber* та ***повторними***: укр. *чи – чи, і – і*, рос. *не столько – сколько, ни – ни*; англ. *both …and, neither…nor,* нім. *weder - noch, nicht nur - sondern auch.*

За характером синтаксичних зв'язків, що виражаються сполучниками, вони поділяються на дві великі групи: сурядні та підрядні.

Сурядні сполучники підрозділяються на сполучники, які виражають *приєднання*: рос. *и, не только... но и,* укр. *і...і, та, також*; англ. *and, nor, as well as,* нім. *und, auch, sowie, zudem*; сполучники, які виражають *протилежність*: рос. *но, всё же,* укр. *але, зате, однак*; англ. *but, still, yet,* нім. *aber, allein, jedoch,* сполучники, які виражають *наслідок*: рос. *поэтому, так что,* укр. *тобто, тож, а саме*; англ. *so, hence,* нім. *also, folglich, daher*; *розділові* сполучники: рос. *або, або... або,* укр. *або...або, чи...чи,* англ. *or, either…or,* нім. *oder, entweder…oder...* Винятково в західногерманських мовах присутні сполучники, які виражають *причину*: англ. *for,* нім. *denn, doch*.

Особливістю німецької мови є те, що коли замість сурядних сполучників їх функцію виконують вказівні займенникові прислівники типу *endlich, davon, zudem, dann, da, außerdem* тощо, в реченні змінюється порядок слів.

Підрядні сполучники вживаються для вираження зв’язку між компонентами складнопідрядного речення. За значеннєвими відносинами, які виражаються підрядними сполучниками, розрізняють сполучники, що виражають:

1) ***тимчасові відносини***: укр. *як, як тільки, коли*, рос. *до тех пор пока, после того как*; англ. *after, before, while,* нім. *als, wenn, ehe*;
2) ***місце***: укр. *де, де б*, рос. *где*; англ. *where, wherever*, нім. *wo, wohin*;
3) ***причину***: укр. *оскільки, тому що*; рос. *из-за того, что, так как*; англ. *as, since, because,* нім. *weil, da*;
4) ***наслідок***: укр. *так що,* рос. *так что*; англ. *so that,* нім. *so daß, dergestalt daß*;
5) ***ціль***: укр. *для того щоб, з тім щоб,* рос. *для того чтобы, чтоб*; англ. *lest, in order that,* нім. *damit, auf daß*;
6) ***умову***: укр. *аби, якби, коли б*, рос. *если бы, как бы*; англ. *if, unless, provided,* нім. *falls, wofern, wenn*;
7) ***порівняння***: укр. *мовби, немовби, як, неначе,* рос. *как будто, как будто бы*; англ. *as, so…as,asif,* нім. *als, wie, als ob*;
8) ***поступку***: укр. *хай, нехай,* рос. *пусть*; англ. *though, even if, however,* нім. *obgleich, obwohl, obzwar*.

До сполучників примикають союзні слова (прислівники, займенники, прислівникові займенники), які виконують, подібно сполучникам, функцію зв'язку між компонентами складного речення: укр. *тому, який,* рос. *вдобавок, который*; англ. *while, when, that,* нім. *womit, woher, wo, wer, was.*

Частка.

Частки служать для вираження особливих додаткових відтінків значення окремих членів речення або всього речення в цілому. Їхньою функцією *є посилення, обмеження або заперечення значень одиниць, які вони специфікують*.

Морфологічно частки можуть бути:

1) ***простими***: укр. *ну, ж, еге,* рос. *вот, то, не*; англ. *just, but, all*, нім. *zu, nur, denn*;

2) ***похідними***: укр. *воно, все, та, те*, рос. *угодно, было*; англ. *alone, solely, merely,* нім. *mal, selbst*;

3) ***складними***: укр. *якраз, невже, так от,* рос. как *бы то ни было, тоже*; англ. *also, almost,* нім. *sogar, nicht einmal.*

Як службовий розряд слів, частки утворилися з інших частин мови, тому вони можуть мати однакове звучання з іншими словами. За походженням, частки можуть бути пов'язані із займенниками (напр., англ. *either, all,* нім. *selbst,* рос. русск. *себе, то,* укр. *все, воно*), прислівниками (напр., англ. *exactly, simply*, нім. *etwa,* рос. *прямо, точно, лишь,* укр. *ледве, дуже*), сполучниками (напр., англ. *but*, нім. *aber*, рос. *а, и, да, то,* укр. *а, та, і, то*), прикметниками (тільки в англійській мові – *right, even*), вигуками (тільки укр. – *еге* та рос. *ага*), дієсловами (тільки рос. *ведь, мол, чай, дай, было* та укр. *мабуть, годі, нехай, бувало*), артиклями (тільки англ. – *the best*).

Ізоморфними є семантичні групи часток:

1) ***підсилюючі***: укр. *як, який, що то за*, рос. *что за, где уж, где там, где тебе*; англ. *simply, yet, all*, нім. *so, zu*;

2) ***видільні*** (емфатично): укр. *точно, справді, майже*, рос. *собственно, как раз, подлинно,* англ. *absolutely, right,* нім. *nun, nu*;

3) ***вказівні***: укр. *ось, це, онде,* рос. *вон, вот, это*; англ. *here, there,* нім. *hier, dort*;

4) ***видільні***: укр. *навіть, тільки, хоч,* рос. *даже, только, лиш*; англ. *even, only, solely,* нім. *sogar, selbst*;

5) ***стверджувальні***: укр. *атож, аякже, авжеж,* рос. *да, ага, вот*, англ. *well, now, yes,* нім. *ja*;

6) ***негативні***: укр. *не, ні, ані*, рос. *не, ни*; англ. *not*, нім. *nicht*;

7) ***питальні***: укр. *чи, хіба, невже,* рос. *разве, неужели, что за*; англ. *well, really*, нім. *sag an*;

8) ***спонукальні***: укр. *годі, бодай, на, -бо,* рос. *-ка, ну-ка, давай*; англ. *well,* нім. *bitte, mal*;

9) ***сполучні***: укр. *також, теж, що й*, рос. *также, тоже, и то*; англ. *also, too,* нім. *auch.*

У досліджуваних мовах частки можуть виконувати ***словотворчу*** та ***формотворну*** функцію. Найбільше інтенсивно це виявляється в англійській та східнослов'янських мовах. До словотворчих часток відносяться в українській мові *будь-, небудь, казна-, хтозна-, -сь, аби-* : *будь-хто, будь-що, будь-чий, ніщо, недруг, немов*; у російській мові – *кое-, -то, -либо, -нибудь, не-, ни-*: *кое-кто, что-то, какой-либо, кто-нибудь, никто.* В англійській мові виділяються *else-, not-, no, more-,most-*: *moreover, notwithstanding, nothing, almost.* У німецькій мові словотворчу функцію виконує частка *sich* в складі зворотних дієслів: *sich freuen.*

Показниками форми слова або форми речення в німецькій мові є частки *es* (у неособистому реченні), *zu* (при інфінітиві та дієприкметнику I), *nicht* (у негативному реченні). В англійській мові формотворчими частками є *to* для утворення інфінітива (*to swim*), уточнююча *to* (*I'll do it if asked to*), уточнювач ступеня (*the larger part*), негативні *not, no* (*no smoking, not me*). За допомогою частки укр. *би* / *б*, рос. *бы / б* утворюються дієслова умовного способу (*читав би / читал бы*), *-ся* / *-сь* та *-ся* в зазначених мовах служить для утворення зворотних дієслів.

Деякі частки утворюють також аналітичні форми імперативного способу: в українській мові – *хай, нехай,* у російському – *пусть, да.* В українській мові формотворну функцію виконує також частка *най-*, що у російській мові у формі *наи-* вживається рідко. Вона використовується в цих мовах для утворення найвищого ступеня порівняння прикметників або прислівників (рос. *наилучший*, укр. *найлегший*).

Вигук.

Вигуки – клас слів, які не мають номінативну функцію. Вони служать для *вираження почуттів людини, не називаючи їх*. Вигуки, таким чином, виконують емотивну, комунікативну та сигнальну функції, виражаючи радість, задоволення, сум, відразу й т.п. до певної

події, предмету або особи. Вигуки стоять осторонь від усіх інших частин мови. Вони не змінюються, не мають граматичних категорій і словотворчих форм.

За способом утворення розрізняють наступні типи вигуків:

1) ***первинні***, які представляють собою тільки первинні, інстинктивні вигуки людини: укр. *ох!, ух!, еге!, у!, ех!*, рос. *а!, о!, ага!, ого!*; англ. *ah!, ooh!, gee!*, нім. *Hm!, Hurra!, Pfui!, Oho!*;

2) ***звуконаслідувальні***: укр. *мяу, гав*, рос. *ква-ква, фить*; англ. *miaow, bow-wow*, нім. *Quack!, Bauz! klang, piff-paff*;

3) ***похідні***, утворені від різних частин мови: укр. *матінко!, боже!,* рос. *здрасьте!, господи!, пли!*, англ. *bother!, gracious!, heavens!*, нім. *Los!, Donnerwetter!*.

Серед похідних вигуків зустрічаються вигуки, утворені від побутових назв тварин, які служать для їхнього підзивання, напр., укр. *киць-киць, гулі-гулі,* рос. *цып-цып, уть-уть*; англ. *puss-puss!, chuck-chuck*, нім. *putt! putt!*.

Похідні вигуки становлять корпус слів, властивий усім мовам. Розрізняють шість типів емоційних вигуків:

1) ***іменного*** походження: укр. *лелечко!, жах!,* рос. *страх!, батюшки!*; англ. *nuts!, Christ!*, нім. *zum Teufel!*;

2) ***дієслівного*** походження: укр. *рятуйте!, пробачте!*, рос. *прошу!, здравствуйте!*; англ. *see!, look!*, нім. *Halt!*;

3) ***атрибутивного*** походження: англ. *fine!, grand!*, нім. *prima!*; рос. *прекрасно!* укр. *чудово!*

4) ***прислівникового*** походження: укр. *геть!, зараз!*; рос. *вон!, полно!,* англ. *well!, now!*, нім. *So!*;

5) ***займенникового*** походження: укр. *отаке!,* рос. *вот тебе на!*; англ. *ay me!*; нім. *da hast du's, da haben wir!*;

6) ***фразового*** походження: укр. *спасибі, добридень,* рос. *спасибо, пожалуйста,* англ. *alright, my!*, нім. *donnerlittchen!, besten Dank.*

Клас вигуків також активно поповнився за рахунок вільних та ідіоматичних словосполучень: укр. *матінко моя!, хай йому грець!*; рос. *спокойной ночи!, была не была!,* англ. *gee whiskers!, the cat's pajamas!*, нім. *Sag bloss! Sag nur*!. До того ж, в німецькій мові та східнослов'янських мовах від вигуків утворюються повнозначні слова: *ах-ахать, ох-охать* та *pieps- piepsen, kuckuck-der Kuckuck.* На порядок слів у реченні вигуки в німецькій мові не впливають.

Усі вигуки мають різні значення, які виражають: 1) позитивні почуття: укр. *чудово!*, рос. *опля!, браво!,*; англ. *wow!, great!*, нім. *Bravissimo!*; 2) негативні почуття: укр. *ух-ти!, тьху!,* рос. *ужас!, жуть!* англ. *Oops!*, нім. *Donnerwetter!*; 3) спонукальні дії, накази: укр.

замовкніть!, *сюди!*, рос. *тише!, тихо!*; англ. *hush!*, нім. *Still!*, *kusch!*; 4) традиційні формули вітання та прощання: укр. *бувай!*, *привіт!*; рос. *здорово!, давай!,* англ. *bye!,* нім. *Tschus!* Більшість вигуків може виражати від двох й більше емоцій, почуттів, вражень. У всіх зіставлюваних мовах після вигуків, що виступають як окремі, самостійні висловлення, ставиться знак оклику.

Таким чином, основні риси вигуків у порівнюваних мовах наступні:

– вони є найкоротшим способом словесного вираження почуттів, при цьому вони не є їхніми назвами;

– вигуки не є членами речення, а виступають як слова речення, звідси їхня інтонаційна оформленість;

– у реченні вони можуть займати будь-яку позицію, найчастіше – в началі речення;

– вигуки не мають форм словозміни.

ТИПОЛОГІЯ СИНТАКСИЧНИХ СИСТЕМ

Синтаксичній рівень складають словосполучення, речення та сверхфразова єдність (текст).

Словосполученням є семантично зв’язані два чи більше слова, які виконують номінативну функцію: *хорошая книга, хороша книга, a good book, ein gutes Buch*. Маючи власну модель, словосполучення утворюється в результаті об’єднання хоча б двох повнозначних слів. Важлівою рисою словосполучення є наявність тісних смислових і формальних звязків між його компонентами.

Залежно від типу звязків словосполучення в мовах, що аналізуються, поділяються на сурядні і підрядні.

При сурядному зв'язку компоненти словосполучень є рівноправними, зв'язок між ними здійснюється на семантичному рівні: *брат и сестра, брат і сестра, brother and sister, Bruder und Schwester*. Сурядні словосполучення можуть бути відкритими або закритими. Закриті складаються лише з двох компонентів: *both he and she; как Нина, так и Петр; як він, так і вона*. При відкритому зв'язку кількість компонентів не обмежена: *Я увидел машину, автобус, трамвай; мати принесла картоплю, буряк, моркву*; *there is a book, two copy-books; Sie sprichst Englisch, Deutsch, Ukrainisch.* З'єднуються вони або безсполучниковим способом, або за допомогою сурядних сполучників, які поділяються на єднальні (*и, і, und, and*), протиставні (*but, но, aber, але*) і розділові (*или, or, oder, або*).

У системі сурядних словосполучень мов, що зіставляються, переважає ізоморфізм як в плані парадигматики, так і в плані